

СПІВЗАСНОВНИКИ:

Державна наукова установа
"Книжкова палата України імені Івана Федорова";
Харківська державна академія культури

Шеф-редактор — Сенченко М.

Головний редактор — Давидова І.

Заступниця головного редактора — Васківська О.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Давидова І. — д-р наук з соц. комунікацій, проф.
(голова редколегії), Україна

Сенченко М. — д-р техн. наук, проф. (заступник голови
редколегії), Україна

Бруй О. — канд. наук з соц. комунікацій, Україна

Гандзюк В. — канд. наук з соц. комунікацій, доц.,
Україна

Льганасва В. — д-р іст. наук, проф., Україна

Лопатовська І. — д-р філософії, доц., США

Мар'їна О. — д-р наук з соц. комунікацій, доц., Україна

Маркова В. — д-р наук з соц. комунікацій, проф.,
Україна

Нешитой В. — д-р техн. наук, проф., Республіка Білорусь

Сербін О. — д-р наук з соц. комунікацій, Україна

Теремко В. — д-р наук з соц. комунікацій, проф., Україна

Шейко В. — д-р іст. наук, проф., Україна

Шемаєва Г. — д-р наук з соц. комунікацій, проф., Україна

Шпак В. — д-р іст. наук, проф., Україна

Рекомендовано до друку вченою радою Книжкової
палати України (протокол № 5 від 27.05.2021).

Відповідальна за випуск — Жданова Н.

Коректура — Панченко Є.

Комп'ютерні складання та верстання — Алексанян А.

Використання у будь-якій формі матеріалів, що опубліковані в журналі, узгоджується з редакцією. Посилання на видання обов'язкові. Авторські оригінали не повертаються. Редакція не завжди поділяє точку зору авторів статей.

Редакція, видавець і виготовлювач: Державна наукова установа "Книжкова палата України імені Івана Федорова".

Адреса: просп. Ю. Гагаріна, 27, Київ, Україна, 02094

Тел.: +380 (44) 292-01-34 (приймальня),

+380 (44) 292-30-11 (редакція)

Факс: +380 (44) 296-71-15

E-mail: visnyk@ukrbook.net

CO-FOUNDERS:

Ivan Fedorov Book Chamber of Ukraine

State Research Institution;

Kharkiv State Academy of Culture

Editorial director — Senchenko M.

Editor-in-Chief — Davydova I.

Deputy Editor — Vaskivska O.

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD:

Davydova I. — Dr of Social Communication, Prof. (chairman of the editorial board), Ukraine

Senchenko M. — Dr of Technical Sciences, Prof.

(deputy chairman of the editorial board), Ukraine

Bruy O. — PhD of Social Communication, Ukraine

Handziuk V. — PhD of Social Communication, Assoc. Prof., Ukraine

Ihaneaeva V. — Dr of Historical Sciences, Prof., Ukraine

Lopatovska I. — PhD, Assoc. Prof., USA

Mariina O. — Dr of Social Communication, Assoc. Prof., Ukraine

Markova V. — Dr of Social Communication, Prof., Ukraine

Neshitov V. — Dr of Technical Sciences, Prof., Republic of Belarus

Serbin O. — Dr of Social Communication, Ukraine

Teremko V. — Dr of Social Communication, Prof., Ukraine

Sheyko V. — Dr of Historical Sciences, Prof., Ukraine

Shemaieva H. — Dr of Social Communication, Prof., Ukraine

Shpak V. — Dr of Historical Sciences, Prof., Ukraine

The Academic Council of the Book Chamber recommends printing this Bulletin (Protocol № 5 from 27.05.2021).

Editor — Zhdanova N.

Proofreader — Panchenko E.

Computer layout — Aleksanyan A.

You can use the materials printed in the Bulletin by an agreement with editorial staff. A reference to publications is necessary. Manuscripts are not returned. Editors are not always agreeing with point of view of the author.

Ivan Fedorov Book Chamber of Ukraine, State Research Institution is the editorial office, publisher and manufacturer.

Address: Pr. Yu. Gagarin, 27, Kyiv, Ukraine, 02094

Tel.: +380 (44) 292-01-34 (reception),

+380 (44) 292-30-11 (editors)

Fax: +380 (44) 296-71-15

E-mail: visnyk@ukrbook.net

УДК 015:061.1](477)(051)

DOI: 10.36273/2076-9555.2021.5(298)

З М І С Т

СТОРИНКА ШЕФ-РЕДАКТОРА

СЕНЧЕНКО М. Проблеми Книжкової палати України — 2021 рік 3

КНИГОЗНАВСТВО. ВИДАВНИЧА СПРАВА

БУРЯК С., ЧЕРНЯК Г. Книговидавнича діяльність в Україні за підсумками 2020 року 7

ЖИГУН Т., УСТІННИКОВА Т. Аналіз стану доставляння обов'язкових примірників
видань України у 2020 році 15

РЕЦЕНЗІЇ

ЗАХАРОВА Н. Особа в історії: парадигма взаємодії 21

СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

ЧИЖ І. Післямова чи пролог?.. (до питання про інформаційний суверенітет
та інформаційну безпеку особи, суспільства, держави) 22

СЕНЧЕНКО М. Мережа американських фондів і "мозкових трестів" 26

СЕНЧЕНКО О. Аналітичні центри країн Сходу 33

БІБЛІОТЕЧНА СПРАВА

ТАТАРЧУК Л. Інформаційно-аналітичні сервіси — пріоритетний інноваційний напрям діяльності
Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН України 40

ВИДАТНІ ДІЯЧІ ТА ВИЗНАЧНІ ПОДІЇ

ДОЯР Л. З ювілеєм, "Віснику..." (до 25-річчя науково-практичного журналу
"Вісник Книжкової палати") 44

ЗА РУБЕЖЕМ

БОГДАНОВ Г. Тенденції розвитку типологій користувачів інтернету в Німеччині
на початку XXI століття 47

CONTENT

EDITORIAL DIRECTOR'S PAGE

SENCHENKO M. Problems of the Book Chamber of Ukraine — 2021 3

BOOKSCIENCE. PUBLISHING

BURYAK S., CHERNIAK H. Book publishing activity in Ukraine following the results of 2020 7

ZHYHUN T., USTINNIKOVA T. Analysis of the delivery state of Ukrainian publications
mandatory copies in 2020 15

REVIEWS

ZAKHAROVA N. Person in history: the paradigm of interaction 21

SOCIAL COMMUNICATION TECHNOLOGIES

CHIZH I. Afterword or prologue?.. (on the question of information sovereignty and information
security of the person, society, state) 22

SENCHENKO M. Network of American foundations and think tanks 26

SENCHENKO O. Analytical centers of the East 33

LIBRARIANSHIP

TATARCHUK L. Information-analytical services — priority innovative area of activities
of the National Scientific Agricultural Library of NAAS 40

PROMINENT FIGURES AND SIGNIFICANT EVENTS

DOIAR L. Happy anniversary, "Bulletin..." (to the 25th anniversary of the scientific-practical
journal "Bulletin of the Book Chamber") 44

ABROAD

BOGDANOV G. The tendencies of development of the typologies of users of the Internet
in Germany in the early 21st century 47

Проблеми Книжкової палати України — 2021 рік

Невпинно плине час. Книжковій палаті України виповнилося 102 роки. Четверть століття минуло відтоді, як я став директором Національного науково-виробничого об'єднання "Книжкова палата України". Саме таку назву мала Палата в 1993—1996 роках...

...Мимоволі згадую 14 липня 1995 року. У будинку культури Кабінету Міністрів України прощалися з видатним українським письменником, академіком Лесем Терентійовичем Гончарем. Я добре знав цю видатну людину, адже він, як і я, розпочинав трудову діяльність у Харкові. На засіданнях Відділення літератури, мови та мистецтвознавства НАН України, членом якого я був, ми завжди сиділи разом із Лесем Терентійовичем, і він мене розпитував про Харків. Голова Відділення, академік Віталій Макарович Русанівський часто робив нам зауваження і просив не сидіти разом, щоб не заважати вести засідання. Вшановуючи пам'ять про видатного письменника й непересічну людину, я прийшов попрощатися й стояв у черзі, щоб покласти квіти.

До мене підійшов Іван Федорович Курас, який у той час був віцепрем'єр-міністром із гуманітарної політики. Ми були знайомі давно, ще з часів, коли Іван Федорович працював у ЦК КПУ. Він привітався і поцікавився моїм життям. Я відповів, що працюю в Інституті культури і трохи займаюся бізнесом. "А ти знаєш, що Книжкова палата залишилася без директора?" — запитав він. Я відповів, що не знаю. "А ти не хотів би її очолити?" — знову запитав Іван Федорович. Я сказав, що не знаю і що взагалі мене це не дуже цікавить. Тоді Іван Федорович зауважив: "Ти не спіши з відповіддю, подумай, а ще краще зайди до мене завтра в Кабінет Міністрів, десь після десятої, перепустку я замовлю. Поговоримо". — "Добре", — відповів я.

На цьому розмова й закінчилася. На другий день, це була субота, я пішов у Кабмін на зустріч з цією неординарною людиною. Розмова тривала майже дві години. Іван Федорович запевняв, що не вірить у ті звинувачення, які висувають проти мене, йому прикро через те, що я змушений був піти з Бібліотеки, і він дуже хотів би, аби я очолив Книжкову палату України, яка розпочала переїзд із Харкова і з певних причин залишилася без директора. "Добре", — сказав я на прощання і пішов, подумки картаючи себе за те, що погодився на пропозицію.

У понеділок я зустрівся з міністром у справах преси та інформації М. Онуфрійчуком, розповів про свій творчий шлях, і ми домовилися про нову зустріч пізніше, оскільки, за його словами, у першого заступника директора Палати Н. Петрової помер чоловік і потрібен час, щоб вона заспокоїлася, а потім ввела мене в курс справ. Через кілька місяців міністр підписав наказ і я став генеральним директором Національного науково-виробничого об'єднання "Книжкова палата України".

Так доля звела мене з Книжковою палатою, і вже понад 25 років разом із колективом, до формування якого я доклав чимало зусиль, боремося за виживання.

Незважаючи на те, що нове приміщення Палати було побудовано 1989 року й розпочалося перевезення фондів із Харкова, 1995 року багато чого потрібно було створювати фактично з нуля. Брак комп'ютерів, кваліфікованих бібліографів, заборгованість із заробітної платні за понад два роки, потреба перевезення багатомільйонного фонду (газет, журналів, плакатів, листівок) із філії Книжкової палати у Харкові, а головне — на рахунок немає коштів...

Чому ж таке ставлення до історичного минулого України, до її архіву друкованої продукції? Може, це пов'язано з декомунізацією? Однак заснування установи з функціями Книжкової палати — це ініціатива української інтелігенції, а не більшовиків. Після революційних подій 1917 року замість цензурних комітетів було створено комісаріати у справах друку, що опікувалися пошуком нових форм збирання обов'язкового примірника.

3 приходом у грудні 1918 року до влади Директорії було оголошено про організацію Головної Книжної Палати в Києві. Її засновано відповідно до закону, ухваленого Радою Народних Міністрів і затвердженого Головою Директорії В. Винниченком **24 січня 1919 року** про утворення **Головної Книжної Палати в м. Києві** "для реєстрації всієї друкарської продукції на Україні, наукового її систематизування та для обміну книжками з іншими книжними інституціями". А 26 січня 1919 року було затверджено Закон "Про обов'язкову надсилку друкарнями, літографіями, металографіями та іншими подібними закладами до Повітових Комісарів примірників всіх видань".

Цей короткий історичний відступ свідчить про те, що ентузіастами заснування Палати стали представники української інтелігенції, які усвідомлювали важливість створення архіву друкованої продукції, що видавалася на терені України й, незважаючи на громадянську війну та зміну влад, робили цю важливу справу.

Перебуваючи у Харкові від 1922 до 1989 року, Книжкова палата була головною науково-бібліографічною й інформаційною установою України, центром національної бібліографії. У роки війни фонди Державного архіву друку залишалися на окупованій німцями території, але збереглися. Каталоги та частину співробітників було вивезено в Уфу, де вони продовжували працювати до звільнення Харкова від нацистів.

Отже, 70 років Книжкова палата України не мала власного приміщення для зберігання Державного архіву друку. Фонди розміщували переважно в підвалах житлових будинків Харкова, де умови не відповідали жодним нормативам, що призвело до значного пошкодження документів. І тільки 1989 року, завдяки постійній увазі до долі Книжкової палати Володимира

Васильовича Щербицького — першого секретаря ЦК КПУ, в Києві було споруджено нове приміщення площею 10,5 тис. кв. м. А розпочалося будівництво 1983 року на виконання розпорядження Ради Міністрів Української РСР від 10 листопада 1976 року № 831-р, і 1989 року будівлю було введено в експлуатацію. Споруда являє собою десятиповерхове приміщення книгосховища на 12 млн одиниць зберігання і триповерховий науковий корпус для співробітників.

Друга черга книгосховища

Щорічні надходження документів до Палати становлять 100—120 тис. примірників, тому вже на початку XXI століття стало зрозуміло, що потрібно будувати нове книгосховище.

Згідно з рішенням Київської міської ради народних депутатів від 15.01.1979 № 55/8 Держкомвидаву Української РСР для будівництва Книжкової палати було виділено земельну ділянку, зокрема й для другої черги книгосховища. Київська міська рада на X сесії IV скликання (рішення від 07.07.2005 № 616/3192) ухвалила площу земельної ділянки у розмірі 0,729 га й закріпила її за Палатою.

Сьогодні обсяг фондів Державного архіву друку Книжкової палати України становить 15 млн одиниць зберігання, що перевищує проєктні можливості книгосховища, а отже гостро постала проблема дефіциту площі для зберігання друкованих видань — документальної пам'яті України. Тому дирекція ще 2011 року розробила завдання на зведення другої черги книгосховища Палати, що передбачало:

- проведення передпроектно-вишукувальних робіт проєкту будівництва;
- розроблення проєктно-кошторисної документації;
- будівництво другої черги книгосховища.

Згідно з Державним бюджетом України, на 2012 рік було виділено 1 294 800 грн на проєктні роботи й, зокрема, виконано:

- передпроектно-вишукувальні роботи;
- розроблено проєкт будівництва другої черги 14-поверхового книгосховища Книжкової палати України загальною площею 8,59 тис. кв. м, розрахованого на 15 млн одиниць зберігання друкованої продукції.

Комплекс сучасних споруд Книжкової палати України складається з двох блоків: наукового та книгосховища. Зведення другої черги було передбачено у проєкті будівництва першої черги, розробленого інститутом "Гіпроцивільпромбуд" та затвердженого 1980 року. Проте, всупереч тому, що 2012 року було розроблено проєкт будівництва нового 14-поверхового книгосховища, кошти на будівництво так і не виділено. Безгосподарність... Витратити понад мільйон гривень на проєкт нового книгосховища і не розпочати будівництва — це ноу-хау двох останніх президентів.

Сьогодні Книжкова палата України — це єдина наукова установа у сфері видавничої справи та інформаційної діяльності, заснована на загальнодержавній власності та підпорядкована Державному комітету телебачення і радіомовлення України, а від 2021 року — й Міністерству культури та інформа-

ційної політики. Книжкова палата України виконує функції національного агентства Міжнародної системи стандартної нумерації книг (ISBN), нотних видань (ISMN) і періодичних видань (ISSN).

Палата — хранитель друкованої спадщини українського народу, лоцман в океані книг і брошур, газет і журналів, листівок і плакатів. Щороку установа отримує понад 100 тис. одиниць друкованої видавничої продукції, яка проходить науково-аналітичне опрацювання, фахівці відділів двічі на місяць формують і видають державні бібліографічні покажчики — літописи книг, журнальних і газетних статей тощо (усього 8 одиниць), які мають попит у працівників бібліотек, видавництв та інформаційних установ.

Нагадаю, що нині Державний архів друку Книжкової палати зберігається у приміщенні 10,5 тис. кв. м, фонд налічує 15 млн одиниць друкованої продукції, виданої на території України від 1917 року, та постійно поповнюється новими виданнями. Це єдиний в Україні архів друку, що має у розпорядженні унікальні фонди, а отже їх поповнення, зберігання та наукове опрацювання є вкрай важливим завданням, від якого залежить об'єктивне віддзеркалення історії нашої країни.

Функціонує і постійно актуалізується електронний каталог "Книги за роки незалежної України". Пошук книг і брошур відбувається в автоматичному режимі за багатьма параметрами: автор, назва, видавництво, рік і місце видання, Міжнародний стандартний номер книги (ISBN) тощо.

На базі локальної комп'ютерної мережі, що налічує 77 робочих місць, створено автоматизовану систему "Видавнича діяльність України", до якої входять: автоматизована система "Статистика друку", що містить статистичну інформацію про кількісні показники, які узагальнюють результати видавничої діяльності на всій території України та в окремих регіонах.

Уперше в історії України впроваджено у практику українськомовну Універсальну десяткову класифікацію та Міжнародну систему стандартної нумерації книжкових, нотних і періодичних видань з надання видавництвам Міжнародного стандартного номера книги (ISBN), нотного видання (ISMN) і серіального видання (ISSN).

Колектив Книжкової палати став ініціатором розроблення Державної цільової програми створення єдиної інформаційної системи "Періодика України", працює над проєктом програми "Пам'ять України". Вона передбачає переведення в електронну форму різних видів документів (рукописних, друкованих, кіно-, фото-, фонодокументів, звукозаписів), цифрове фотографування музейних колекцій тощо, створення вебпорталу "Пам'ять України" й поступове наповнення його електронною інформацією про нашу країну: історія, археологічні знахідки, архітектура, видатні пам'ятки, замки та фортеці, документальні пам'ятки, мистецтво, видатні діячі, спорт тощо.

Незважаючи на пандемію колектив Палати впродовж 2020—2021 років виконував усі функції, визначені законодавством України. За цей час опрацьовано понад 80 тис. документів, підготовлено чотири монографії:

1. "Від ери Гутенберга до ери Цукерберга... Переваги і недоліки сприйняття друкованого та електронного тексту", автори Микола та Оксана Сенченки. У книзі наведено різні погляди науковців на своєрідність читачької діяльності в різних форматах, ефективність сприйняття друкованого й електронного текстів; проаналізовано та узагальнено результати досліджень, що проводять учені багатьох країн світу, з виявлення характерних рис, можливостей, ризиків і перспектив розвитку традиційного (з аркушів) і цифрового (з екранів) читання.

2. У рамках дослідження "Документальна пам'ять України" випущено у світ два видання: "Книги і періодика України в історичному контексті: 1917—1928 роки" та "Книги і періодика України в історичному контексті: 1929—1945 роки", автор Лариса Дояр. Монографії є першими в серії "Документальна пам'ять України", започаткованої з метою акцентуації книгознавчих досліджень науковців Книжкової палати України.

Книги присвячено дослідженню найбільшого у світі зібрання друкованих видань, що зберігаються у сховищах Державного архіву друку Книжкової палати. До монографій увійшли наукові розвідки, написані за матеріалами вітчизняних книгодруків і періодичних видань 1917—1928 і 1929—1945 років. Авторка актуалізувала маловідомі сторінки історії України, відображені у книгах спецфонду Державного архіву друку.

Видання призначено широкому колу читачів — фаховим історикам, викладачам вишів, учителям шкіл та усім небайдужим до минулого нашого народу.

3. "Індустрія книги у світі: особливості та тенденції розвитку", автори Михайло Онищук, Лариса Таратінова. Монографія висвітлює стан книжкової індустрії у світі.

В умовах карантинних обмежень співробітники Книжкової палати виконували повний обсяг покладених на них функцій, отримуючи лише 70% зарплатні. Однак на численні звернення дирекції Палати до керівників Держкомтелерадіо і Міністерства культури та інформаційної політики з проханням виділити кошти на оплату праці відповідь одна: грошей немає...

Отже, можна зробити висновок: нова влада в особі міністра культури вважає, що історія України розпочинається з років незалежності. Забувши про те, що їх виховала й надала освіту радянська влада, сидячи у приміщеннях, побудованих у період Радянського Союзу, нові керманічі знищують усе, що нагадує їм про славетну історію УРСР... І як тут не згадати слова Тараса Шевченка: "Славних пращів великих правнуки погані" — ось вони, ці правнуки погані...

Технологія знищення документальної пам'яті України

Подвійне підпорядкування Книжкової палати Держкомтелерадіо й Міністерству культури та інформаційної політики призвело до того, що **вперше за роки існування Книжкова палата не отримала достатнього фінансування для виконання функцій, визначених ст. 27 Закону України "Про видавничу справу"**. Навіть у роки громадянської та Другої світової воєн установа не припиняла діяльності, а її працівники отримували заробітну плату. Проте у 2021 році колектив не одержав достатніх коштів навіть на ці видатки.

На 2021 рік Книжковій палаті доведено фінансування в сумі **11 998 200 грн**, що на **252 005 грн** менше від коштів, виділених на 2020 рік. Згідно із Законом України "Про Державний бюджет України на 2021 рік" розмір мінімальної заробітної плати від 1 січня 2021 року становить 6000 грн. Фонд заробітної плати Книжкової палати з доплатою до мінімальної на 2021 рік складає **14 270 800** гривень, тобто тільки на зарплатню потрібні додаткові кошти в розмірі **2 272 600 грн**.

На електроенергію та опалення приміщення 10,5 тис. кв. м Палаті не виділено жодної копійки. Температурно-вологісний режим у книгосховищі (влітку понад +25°C, а взимку майже 0°C чи навіть -5°C) шкідливий для паперу, призводить до псування й знищення документів Державного архіву друку — документальної пам'яті України.

Через брак фінансування неможливо провести ремонт приміщень, реконструкцію другого поверху книгосховища, обладнати його системами автоматичного пожежегасіння, пожежної та охоронної сигналізації, кондиціонування повітря. Немає коштів на закупівлю стелажів для розміщення нових надходжень, виплату навіть тієї мізерної (середня зарплата становить 7000 грн) заробітної плати співробітникам Книжкової палати.

Першочергові питання, що потребують розв'язання

Враховуючи, що резерви наявного книгосховища вичерпалися, необхідно виділити додаткові кошти:

1. У сумі **7 млн грн** для проведення ремонту другого поверху книгосховища Палати, придбання стелажів для нових надходжень, модернізації систем пожежегасіння та кондиціонування. Це дасть можливість розміщувати нові надходження (щороку 120 тис. документів) упродовж 2—3 років.

2. На заробітну плату в розмірі **2 272 600 грн**.

3. Для забезпечення умов зберігання документів — **2 400 000 грн** на електроенергію та опалення 10,5 тис. кв. м книгосховища та головного корпусу.

4. Передбачити в бюджеті на 2022 рік кошти в сумі **6,1 млн грн** на проектно-кошторисну документацію та орієнтовно **300 млн грн** на будівництво другої черги книгосховища, що уможливить збереження документальної пам'яті України.

До чого призведе нестача фінансів?

Через кілька місяців Книжкова палата не зможе приймати нові надходження (книги, газети, журнали, плакати й листівки), їх просто ніде буде зберігати. Тому потрібно вирішити питання **про тимчасове призупинення дії Закону України "Про обов'язковий примірник документів"** і його надсилання на зберігання в Державному архіві друку Книжкової палати. Зобов'язати видавництва й видавничі організації тимчасово, до розв'язання питання щодо фінансування модернізації другого поверху книгосховища, зберігати обов'язковий примірник на власних складах для подальшого надсилання Книжковій палаті.

Варто також вирішити питання щодо виконання окремих функцій установи (як центру національної бібліографії; національного агентства ISBN, ISMN, ISSN; центру впровадження класифікаційної системи УДК та інших).

Такими сьогодні є головні проблеми Книжкової палати України.

Що робить дирекція Книжкової палати?

1. Запрошує міністра культури та інформаційної політики Олександра Владиславовича Ткаченка до Палати, демонструє фонди архіву, розповідає про проблеми й звертається по допомогу в їх вирішенні. Міністр обіцяє допомогти.

2. Проходить певний час, але керівництво Міністерства культури та інформаційної політики "не кує, не меле". Час іде, коштів на зарплатню немає. Книги, журнали, газети та інша друкована продукція надходять до Книжкової палати, але площі для зберігання стрімко скорочуються.

3. У січні—березні 2021 року директор надсилає листи до владних структур щодо фінансування Книжкової палати України і звертався до громадських й інших організацій за підтримкою. Перерахуємо звернення до:

1. Голови Державного комітету телебачення і радіомовлення України **О. І. Наливайка**.

2. Міністра культури та інформаційної політики **О. В. Ткаченка**.

3. Прем'єр-міністра України **Д. А. Шмигала**.

4. Голови Верховної Ради України **Д. О. Разумкова**.

5. Президента Національної академії наук України, академіка **А. Г. Загороднього**.

6. Голови Комітету з питань культури і духовності Верховної Ради України **М. Л. Княжицького**.

7. Президента Громадської спілки "Українська асоціація видавців і книгорозповсюджувачів" **О. В. Афоніна** та громадських організацій.

8. Президента ВГО "Українська бібліотечна асоціація", кандидата наук із соціальних комунікацій **О. М. Бруй**.

9. Голови Національної спілки художників України, академіка НАМУ, професора **В. А. Чепеліка**.

Усі листи про одне й те саме: потрібні кошти...

Реакція на листи

24 березня 2021 року Голова Національної спілки художників України, народний художник України, лауреат Національної премії України імені Тараса Шевченка, академік НАМУ, професор **В. А. Чепелік** звернувся з листом до міністра культури та інформаційної політики **О. В. Ткаченка**, в якому, зокрема, зауважував: "...Національна спілка художників, вся мистецька громада України звертається до Вас з проханням посприяти вирішенню питання щодо фінансування Державної наукової установи "Книжкова палата України", зберегти національне надбання".

На потребі розв'язати фінансові проблеми Книжкової палати України наголошував президент Національної академії наук України, академік **А. Г. Загородній**, на лист якого міністр навіть не спромігся відповісти, а доручив це державному секретарю **Я. Дулю**.

До прем'єр-міністра в листі зверталася президент ВГО "Українська бібліотечна асоціація" **О. М. Бруй** з проханням сприяти "...вирішенню нагальних питань життєзабезпечення Державної наукової установи "Книжкова палата України імені Івана Федорова".

Писав листи до Міністерства культури та інформаційної політики президент Громадської спілки "Українська асоціація видавців і книгорозповсюджувачів" **О. В. Афонін** із проханням забезпечити фінансування Книжкової палати.

Газета "День" 25 лютого 2021 року надрукувала статтю "**Книжкова палата — без грошей. Уперше за роки свого існування установа не отримала достатнього фінансування від держави**". Автор **Г. Лук'янчук** наголошує, що "проблема поповнення, зберігання та наукового опрацювання друкованої продукції вітчизняних видавництв постає нині чи не найважливішим завданням для нинішньої влади для збереження і об'єктивного вивчення історії України".

Газета "Голос України" 2 квітня 2021 року надрукувала статтю "**Книжкова палата: як працювати, коли доводиться виживати**". Авторка **С. Чорна**, зокрема, зазначає: "...скорочення штату і переведення працівників на півставки, вимушене порушення температурно-вологісного режиму зберігання унікальних фондів друкованої продукції, відсутність коштів на оплату за тепло, воду і електроенергію — такі реалії, обумовлені недофінансуванням Державної наукової установи "Книжкова палата України імені Івана Федорова", ставлять під загрозу її існування та ефективну роботу... До речі, вартість будівництва нового книгосховища Книжкової палати, якого вистачить Україні на 40—50 років, тотожна вартості одного кілометра дороги. Дорога Книжкової палати пролягає з минулого в майбутнє..."

Відповіді від міністра немає, він надто заклопотаний, щоб відповідати академікам, професорам, президентам асоціацій і доручає це державному секретареві **Я. Дулю**.

Відповідь усім під копірку: "...обсяг видатку загального фонду державного бюджету на 2021 рік за бюджетною програмою, закріпленою за Держкомтелерадіо, становить 1 947 220,8 тис. гривень.

Враховуючи вищезазначене та у разі визнання Держкомтелерадіо такої доцільності МКІП може розглянути можливість перерозподілу видатків бюджету між бюджетними програмами у порядку, визначеному бюджетним кодексом України. У разі надходження до МКІП таких пропозицій, вони будуть опрацьовані в установленому порядку".

Такої доцільності Держкомтелерадіо та його керівник **О. І. Наливайко** не визнає, міністр культури та інформаційної політики **О. В. Ткаченко** мовчить...

Книги, газети, журнали, листівки надходять. Зберігати їх ніде. Другий поверх порожній, оскільки потрібно встановити системи пожежегасіння, кондиціонування повітря, стелажі... Однак грошей немає, зарплатню за травень співробітники не отримали...

Складається враження, що Державна наукова установа "Книжкова палата України імені Івана Федорова" після 102 років плідного життя повинна вмерти, забравши із собою документальну пам'ять нашої країни.

А хто знищує історичну пам'ять України? Прошу читачів самим визначитися.

З повагою
Микола Сенченко,
директор Книжкової палати України

УДК 655.4/.5:311](477)"2020"(045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2021.5(298).7-14

Світлана Буряк,

завідувач відділу статистичного моніторингу та аналізу друку
Книжкової палати України,
e-mail: stat@ukrbook.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5767-2284>

Ганна Черняк,

старший науковий співробітник
відділу статистичного моніторингу та аналізу друку
Книжкової палати України,
e-mail: stat@ukrbook.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9805-1302>

Книговидавнича діяльність в Україні за підсумками 2020 року

В аналітичному огляді досліджено сучасний стан випуску книг і брошур в Україні у 2020 р., подано загальну характеристику книговидавництва у 2019—2020 рр. Визначено кількісні та якісні показники, розглянуто стан українського книговидавництва у 2020 р. за асортиментом видавничої продукції, її мовною та територіальною ознаками.

Наведено статистичні дані щодо випуску книг і брошур провідними вітчизняними видавництвами різної форми власності, у тому числі сфери управління Держкомтелерадіо.

Аналітичний огляд проведено на основі статистичних даних, опублікованих у статистичному збірнику "Друк України (2019)" і зведених статистичних звітах про випуск в Україні неперіодичних видань у 2019—2020 рр.

Ключові слова: статистичний облік; видавнича продукція; кількісні показники; аналіз випуску видань; видавництва; видавнича діяльність; книговидавництво; статистичні дані

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку суспільства важливу роль відіграє книга, що є пам'яткою матеріальної та духовної культури, свідком значущих історичних подій, основним джерелом накопичення знань, забезпечення духовних та інформаційних потреб людства.

На основі показників випуску книжкової продукції проаналізуємо та порівняємо динаміку розвитку книговидавництва в Україні у 2019—2020 рр.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. З метою інформування суспільства про тенденції розвитку вітчизняної видавничої сфери в науково-практичному журналі "Вісник Книжкової палати" систематично публікуються статистичні дані про випуск друкованих видань [1], що також розміщені на сайті Книжкової палати України в рубриці "Друк України" [2]. Щороку виходить статистичний збірник "Друк України", в якому наведено основні показники вітчизняної видавничої діяльності [3]. Питання розвитку книгознавства, книжкової справи, книги та бібліографії розглянуто у працях М. Сенченка [4], О. Афоніна, М. Тимошика.

Одним із провідних інтернет-ресурсів, що пропонує аналітику вітчизняного та світового книговидавництва, огляди книжкового ринку, висвітлює іноземний досвід у цій галузі, є культурно-видавничий проект "Читомо" [5].

Метою дослідження є аналіз адміністративних даних випуску видавничої продукції суб'єктами видавничої діяльності у 2019—2020 рр. за асортиментом, накладом, тематикою, цільовим призначенням, мовною та територіальною ознаками, що різнобічно характеризує динаміку книговидавництва в Україні за окреслений період. Результати дають змогу проаналізувати та порівняти статистичні дані про випуск книг і брошур

у країні та забезпечити галузь і суспільство даними, що характеризують явища й процеси, які відбуваються у вітчизняній книговидавничій сфері.

Інформаційною базою дослідження слугували статистичні матеріали, звіти про випуск неперіодичних видань у 2019—2020 рр., статистичний збірник "Друк України (2019)".

Виклад основного матеріалу дослідження. У 2020 р. у Книжкову палату України надійшло й зареєстровано 18 967 назв книг і брошур загальним тиражем 41 946,7 тис. пр., що менше порівняно з показниками 2019 р.: за назвами — на 22,3%, за тиражами — на 31,5%. За результатами 2020 р., на одного мешканця України припадає 1,0 книга (2019 р. — 1,46, 2018 р. — 1,11). Авторефератів дисертацій видано 3182 друк. од. тиражем 329,4 тис. пр. Їх випуск за кількістю назв зменшився на 2178 друк. од., або на 40,6%, тиражі — на 224,4 тис. пр., або на 40,5%. Авторефератів дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора наук надійшло 969 друк. од. тиражем 102,4 тис. пр., тобто 30,53% загальної кількості назв і 31,1% загального тиражу цього асортименту друкованої продукції; кандидата наук — 2213 друк. од. (69,5%) тиражем 227,0 тис. пр. (68,9%).

Образотворчих видань випущено 1692 друк. од. тиражем 4504,0 тис. пр., що на 78,7% більше за назвами у порівнянні з показниками 2019 р., і на 78,1% — за тиражами; у тому числі: книжкових образотворчих видань — 1658 друк. од. тиражем 4450,8 тис. пр., порівняно з даними 2019 р. їх кількість збільшилася на 556 друк. од., або на 50,5%, тиражі — на 1974,5 тис. пр., або на 79,7%. Різноманітням відзначився випуск дитячих образотворчих видань. Їх кількість становить 1352 друк. од. тиражем

4078,2 тис. пр. (79,9% загальної кількості назв і 90,5% загального тиражу); у тому числі: навчальні та методичні видання — 278 друк. од. тиражем 697,1 тис. пр.; книжки-іграшки — 316 друк. од. тиражем 704,8 тис. пр.; книжки-розмальовки — 758 друк. од. тиражем 2676,3 тис. пр.; комікси — 118 друк. од. тиражем 194,7 тис. пр.

Образотворчих альбомів, каталогів виставок і фотоальбомів випущено 188 друк. од. тиражем 177,9 тис. пр., порівняно з 2019 р. їх кількість зменшилася на 69 друк. од., або на 26,8%, тиражі — на 11,7 тис. пр., або на 6,2%; у тому числі: альбомів — 103 друк. од. тиражем 98,7 тис. пр.; каталогів виставок — 56 друк. од. тиражем 56,3 тис. пр.; фотоальбомів — 27 друк. од. тиражем 17,9 тис. пр. Аркушевих образотворчих видань випущено 34 назви тиражем 53,2 тис. пр., що становить 2% загальної кількості назв

і 1,2% загального тиражу. Порівняно з 2019 р. кількість назв зросла на 21 друк. од., тиражі — на 1,2 тис. пр.

Картографічних видань у 2020 р. випущено 125 друк. од. тиражем 802,5 тис. пр., порівняно з 2019 р. за назвами їх кількість зменшилася на 34 друк. од. (21,4%), а тиражі — на 343,3 тис. пр. (30%).

Нотних видань надійшло до Книжкової палати України 156 друк. од. тиражем 33,9 тис. пр., порівняно з даними 2019 р. кількість назв скоротилася на 58 друк. од., або на 27,1%, тиражі — на 22,1 тис. пр., або на 39,5%. Серед нотних видань домінують твори вокальної музики: 83 назви тиражем 17,5 тис. пр., або 53,2% загальної кількості назв і 51,6% загального тиражу. Творів інструментальної музики надійшло 56 назв тиражем 12,4 тис. пр., відповідно 35,9 і 36,6%.

Загальні дані про випуск неперіодичних видань у 2020 р. наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Загальні дані про випуск неперіодичних видань

Види видань	2019 р.		2020 р.			
	Кількість видань, друк. од.	Тираж, тис. пр.	Кількість видань, друк. од.	% відношення до 2019 року	Тираж, тис. пр.	% відношення до 2019 р.
Книги і брошури	24 416	61 250,6	18 967	77,7	41 946,7	68,5
Автореферати дисертацій	5 360	553,8	3 182	59,4	329,4	59,5
Образотворчі	1 115	2 528,3	1 692	151,7	4 504,0	178,1
Картографічні	159	1 145,8	125	78,6	802,5	70,0
Нотні	214	56,0	156	72,9	33,9	60,5

У 2020 р., порівняно з 2019 р., у загальному асортименті книг і брошур виразною була тенденція до зменшення як за назвами, так і за тиражами: книг — на 5020 друк. од. (24,4%), тиражів — на 14 657,5 тис. пр. (33,2%); брошур — на 429 друк. од. (11,2%), тиражів — на 4646,4 тис. пр. (27,2%); видань у палітурці — на 2462 друк. од. (24,9%), тиражів — на 8751,2 тис. пр. (34,1%); видань в обкладинці — на 2987 друк. од. (20,6%), тиражів — на 10 552,7 тис. пр. (29,6%); нових видань — на 5132 друк. од. (5%), тиражів — на 18 564,4 тис. пр. (32,4%); перевидань — на 317 друк. од.

(25%), тиражів — на 739,5 тис. пр. (18,7%). Зменшився випуск за назвами та скоротилися тиражі серійних видань: за кількістю назв — на 915 друк. од. (21,3%), за тиражами — на 1185,5 тис. пр. (13,3%); перекладних видань менше на 848 друк. од. (21,5%), тиражів — на 2642,5 тис. пр. (31,9%).

Водночас спостерігаємо зростання випуску як за назвами, так і за тиражами книг і брошур з електронним додатком: порівняно з позаминулим роком їх більше на 23 друк. од. (230%), тиражі зросли на 10,3 тис. пр. (355,2%) (табл. 2).

Таблиця 2

Загальна характеристика випуску книг і брошур

Види видань	2019 р.		2020 р.			
	Кількість видань, друк. од.	Тираж, тис. пр.	Кількість видань, друк. од.	% відношення до 2019 р.	Тираж, тис. пр.	% відношення до 2019 р.
Усього, у т. ч.:	24 416	61 250,6	18 967	77,7	41 946,7	68,5
<i>Книги</i>	20 574	44 141,8	15 554	75,6	29 484,3	66,8
% відношення до кількості назв, тиражу	84,3	72,1	82,0		70,3	
<i>Брошури</i>	3 842	17 108,8	3 413	88,8	12 462,4	72,8
% відношення до кількості назв, тиражу	15,7	27,9	18,0		29,7	
<i>У палітурці</i>	9 896	25 639,7	7 434	75,1	16 888,5	65,9
% відношення до кількості назв, тиражу	40,5	41,9	39,2		40,3	
<i>В обкладинці</i>	14 520	35 610,9	11 533	79,4	25 058,2	70,4
% відношення до кількості назв, тиражу	63,0	51,6	60,8		59,7	

Види видань	2019 р.		2020 р.			
	Кількість видань, друк. од.	Тираж, тис. пр.	Кількість видань, друк. од.	% відношення до 2019 р.	Тираж, тис. пр.	% відношення до 2019 р.
Нові видання	23 148	57 292,7	18 016	95,0	38 728,3	67,6
% відношення до кількості назв, тиражу	94,8	93,5	95,0		92,3	
Перевидання	1 268	3 957,9	951	75,0	3 218,4	81,3
% відношення до кількості назв, тиражу	5,2	6,5	5,0		7,7	
Серійні видання	4 291	8 926,1	3 376	78,7	7 740,6	86,7
% відношення до кількості назв, тиражу	17,6	14,6	17,8		18,5	
Перекладні видання	3 943	8 294,4	3 095	78,5	5 651,9	68,1
% відношення до кількості назв, тиражу	16,1	13,5	16,3		13,5	
Книги і брошури з електронним додатком	10	2,9	33	330,0	13,2	455,2
% відношення до кількості назв, тиражу	0,04	0,0005	0,2		0,03	

Аналіз видавничої продукції за тематичними розділами (табл. 3) підтверджує, що в її загальному масиві домінує література з освіти та культури — 4474 друк. од. тиражем 27 890,7 тис. пр. (23,6% загальної кількості назв і 66,5% загального тиражу); порівняно з 2019 р. кількість назв зменшилася на 943 друк. од., або на 17,4%, тиражі — на 8737,1 тис. пр., або на 76,1%. На другій сходинці — література політичної та соціально-економічної тематики: 4202 друк. од. загальним тиражем 2852,9 тис. пр. (22,2% загальної кількості назв і 6,8% загального тиражу); порівняно

з 2019 р. кількість назв зменшилася на 1670 друк. од., або на 28,4%, тиражі — на 6616,5 тис. пр., або на 69,9%. Далі — художня література — 3696 друк. од. тиражем 3953,2 тис. пр. (19,5 і 9,4%); порівняно з 2019 р. кількість назв зменшилася на 1041 друк. од., або на 22%, тиражі — на 2341,3 тис. пр., або на 37,2%. Літератури для дітей надійшло 2117 друк. од. тиражем 4940,7 тис. пр. (11,2 і 11,8%); порівняно з 2019 р. кількість назв зменшилася на 273 друк. од., або на 11,4%, тиражі — на 46,6 друк. од., або на 0,9%.

Таблиця 3

Випуск книг і брошур за укрупненими тематичними розділами

Тематичні розділи	2019 р.		2020 р.			
	Кількість видань, друк. од.	Тираж, тис. пр.	Кількість видань, друк. од.	% відношення до 2019 р.	Тираж, тис. пр.	% відношення до 2019 р.
Усього	24 416	61 250,6	18 967	77,7	41 946,7	68,5
Політична і соціально-економічна література	5 872	9 469,4	4 202	71,6	2 852,9	30,1
Природничо-наукова література	1 333	624,8	841	63,1	303,0	48,5
Технічна література	1 911	1 441,4	1 632	85,4	926,2	64,3
Сільськогосподарська література	293	137,5	222	75,8	80,6	58,6
Медицина. Охорона здоров'я	888	715,9	605	68,1	400,8	56,0
Фізична культура і спорт	164	105,4	105	64,0	55,3	52,5
Література з освіти та культури	5 417	36 627,8	4 474	82,6	27 890,7	76,1
Друк у цілому. Книгознавство. Преса. Поліграфія	212	49,4	186	87,7	41,8	84,6
Мистецтво. Мистецтвознавство	368	228,6	253	68,8	105,3	46,1
Література з філологічних наук	816	409,1	627	76,8	385,2	94,2
Художня література. Фольклор	4 737	6 294,5	3 696	78,0	3 953,2	62,8
Література для дітей	2 390	4 987,3	2 117	88,6	4 940,7	99,1
Література універсального змісту	15	159,5	7	46,7	11,0	6,9

В асортименті книжкового потоку за цільовим призначенням (табл. 4), як і раніше, переважають книги соціально значущої тематики. Як за назвами, так і за тиражами лідирують видання навчальної та методичної літератури (6053 друк. од. тиражем

28 501,7 тис. пр.), що у відсотковому відношенні до загальної кількості назв становить 31,9% і 67,9% загального тиражу, порівняно з 2019 р. кількість назв зменшилася на 1842 друк. од., або на 23,3%, тиражі — на 8778,4 тис. пр., або на 23,5%.

Випуск книг і брошур за цільовим призначенням

Розділи цільового призначення	2019 р.		2020 р.			
	Кількість видань, друк. од.	Тираж, тис. пр.	Кількість видань, друк. од.	% відношення до 2019 р.	Тираж, тис. пр.	% відношення до 2019 р.
Усього	24 416	61 250,6	18 967	77,7	41 946,7	68,5
Наукові видання	4 786	1 259,0	3 382	70,7	867,7	68,9
Науково-популярні видання	2 385	3 222,6	1 766	74,0	1 852,0	57,5
Нормативно-практичні видання	409	308,4	313	76,5	217,1	70,4
Офіційні видання	589	224,9	708	120,2	144,8	64,4
Громадсько-політичні видання	117	5 398,9	112	95,7	235,8	4,4
Навчальні та методичні видання	7 895	37 280,1	6 053	76,7	28 501,7	76,5
Літературно-художні видання	4 737	6 294,5	3 696	78,0	3 953,2	62,8
Видання для дітей та юнацтва	2 390	4 987,3	2 117	88,6	4 940,7	99,1
Довідкові видання	431	534,6	284	65,9	301,3	56,4
Інформаційні видання	14	4,4	14	100,0	23,4	531,8
Видання для видавців і книгорозповсюджувачів	3	1,1	4	133,3	0,7	63,6
Бібліографічні видання	116	23,5	102	87,9	21,8	92,8
Видання для організації дозвілля	213	985,3	117	54,9	353,3	35,9
Рекламні видання	3	101,1	2	66,7	2,0	2,0
Література релігійного змісту	328	624,9	297	90,5	531,2	85,0

Літературно-художніх видань, яким належить друге місце, у 2020 р. надруковано 3696 друк. од., що на 22% менше, ніж у 2019 р., загальний тираж становив 3953,2 тис. пр., що на 37,2% менше, ніж у 2019 р. У 2020 р. не вдалося втримати позитивну динаміку зростання кількості видань і тиражів, зниження обсягів випуску видань цього асортименту спостерігаємо впродовж трьох років — із 2018 до 2020 р.

Наукові видання посідають третю позицію за кількістю назв (3382 друк. од., тобто 17,8% загальної кількості назв), що зменшилася на 1404 друк. од. (19,3%) порівняно з 2019 р., і за тиражами (867,7 тис. пр., тобто 2,1% загального тиражу), що скоротилися на 391,3 тис. пр. (31,1%).

Видань для дітей та юнацтва (четверте місце) випущено 2117 друк. од. (11,2% загальної кількості назв), що на 11,4% менше, ніж у 2019 р., тиражем 4940,7 тис. пр. (11,8% загального тиражу), що менше на 0,9% у зіставленні з позаминулим роком.

Науково-популярних видань (п'яте місце) надруковано 1766 друк. од. тиражем 1852,0 тис. пр. (9,3 і 4,4%), відповідно до 2019 р. їх кількість зменшилася за назвами на 619 друк. од. (26%), за тиражами — на 1370,6 тис. пр. (42,5%).

У 2020 р. 78% загальної кількості назв (14 798 друк. од.) і 87% загального тиражу (36 503,2 тис. пр.) книг і брошур випущено українською мовою. Кількість назв порівняно з 2019 р. зменшилася на 3344 друк. од. (18,4%), тиражі — на 16 010,0 тис. пр. (30,5%). Мовами національних меншин книг і брошур видруковано 2324 друк. од. тиражем 2927,4 тис. пр., тобто 12,3% загальної кількості назв і 7% загального тиражу, порівняно з 2019 р. кількість назв скоротилася на 1302 друк. од., або на 35,9%, а тиражі, навпаки, зросли на 2730,7 тис. пр., або на 48,3%. Російською мовою випущено 2201 друк. од. тиражем 2703,8 тис. пр., що становить 94,7% загальної кількості назв і 92,4% загального тиражу мов національних меншин, порівняно з 2019 р. кількість назв зменшилася на 1248 друк. од. (36,2%), тиражі — на 2720,7 тис. пр. (50,2%). Серед книг і брошур, випущених іноземними мовами, найбільше надруковано англійською — 527 друк. од. тиражем 1136,2 тис. пр. (2,8 і 2,7%), порівняно з 2019 р. кількість назв зменшилася на 55 друк. од., або на 9,5%, тиражі — на 295,1 тис. пр., або на 20,6%, та румунською — 37 друк. од. тиражем 57,5 тис. пр., відповідно до 2019 р. кількість назв знизилася на 19 друк. од. (33,9%), тиражі — на 38,5 тис. пр., або 40,1% (табл. 5).

Таблиця 5

Випуск книг і брошур мовами народів світу

Мова видання	2019 р.		2020 р.	
	Кількість видань, друк. од.	Тираж, тис. пр.	Кількість видань, друк. од.	Тираж, тис. пр.
Усього, у т. ч.:	24 416	61 250,6	18 967	41 946,7
Азербайджанська	1	0,1	—	—
Англійська	582	1 431,3	527	1 136,2
Арабська	5	1,5	—	—

Мова видання	2019 р.		2020 р.	
	Кількість видань, друк. од.	Тираж, тис. пр.	Кількість видань, друк. од.	Тираж, тис. пр.
Білоруська	1	0,1	1	0,3
Болгарська	3	3,7	1	1,1
Гагаузька	3	0,5	2	0,3
Грецька	4	2,1	2	0,4
Давньогрецька	1	0,1	—	—
Іврит	1	0,3	—	—
Іспанська	3	4,3	8	3,5
Італійська	5	1,6	1	0,1
Китайська	—	—	1	2,0
Кримськотатарська	4	1,2	3	1,1
Латинська	—	—	2	0,2
Молдовська	8	2,6	9	3,1
Німецька	28	60,7	33	142,8
Польська	33	27,8	17	7,0
Ромська	—	—	2	0,2
Російська	3 449	5 424,5	2 201	2 703,8
Румунська	56	96,0	37	57,5
Русинська	3	1,2	1	0,1
Словацька	3	0,7	—	—
Старослов'янська (церковнослов'янська)	2	1,3	3	0,9
Угорська	33	37,9	18	10,0
Узбецька	—	—	1	12,0
Українська	18 142	52 513,2	14 798	36 503,2
Французька	8	7,8	13	22,4
Чеська	1	0,3	—	—
Японська	1	0,2	1	0,5
Кількома мовами народів світу, у т. ч. видання українською та іншими мовами	2 036	1 629,6	1 285	1 338,0

В асортименті друкованої продукції 19,5% загальної кількості видань за назвами і 9,4% загального тиражу становить художня література. Українською мовою випущено 2479 друк. од., або 67,1% загальної кількості назв, тиражем 3031,2 тис. пр., або 76,7% загального тиражу, порівняно з 2019 р. кількість назв

знизилася на 652 друк. од. (20,8%), тиражі — на 1127,3 тис. пр. (27,1%); російською мовою — 857 друк. од. (23,2%) тиражем 767,4 тис. пр. (19,4%), у зіставленні з 2019 р. кількість видань скоротилася на 336 друк. од. (28,2%), тиражі — на 1164,6 тис. пр. (60,3%) (табл. 6).

Таблиця 6

Випуск художньої літератури мовами народів світу

Мова видання	2019 р.		2020 р.	
	Кількість видань, друк. од.	Тираж, тис. пр.	Кількість видань, друк. од.	Тираж, тис. пр.
Усього, у т. ч.:	4 737	6 294,5	3 696	3 953,2
Англійська	62	50,8	53	48,2
Арабська	1	0,3	—	—
Білоруська	1	0,1	1	0,3
Італійська	1	0,1	—	—
Російська	1 193	1 932,0	857	767,4
Румунська	4	1,2	3	0,9
Русинська	3	1,2	1	0,1
Українська	3 131	4 158,5	2 479	3 031,2
Французька	1	0,1	—	—
Кількома мовами народів світу, у т. ч. видання українською та іншими мовами	340	150,2	302	105,1

Дитячої літератури 2020 р. надруковано 2117 друк. од. тиражем 4940,7 тис. пр., що становить 11,2% загальної кількості назв і 11,8% загального тиражу. Її випуск за кількістю назв порівняно з 2019 р. знизився на 273 друк. од., або на 11,4%, тиражі — на 46,6 тис. пр., або на 0,9%. Середній тираж дитячої літератури 2020 р. становив 2,3 тис. пр. (у 2019 р. — 2,1 тис. пр., у 2018 р. — 2,8 тис. пр., у 2017 р. —

2,9 тис. пр.). Українською мовою випущено 1756 друк. од. тиражем 4304,1 тис. пр. — 82,9% загальної кількості назв і 87,1% загального тиражу, російською — 289 друк. од. тиражем 519,9 тис. пр. — 13,7% загальної кількості назв і 10,5% загального тиражу. Іншими мовами вийшло 72 друк. од. тиражем 116,7 тис. пр. — 3,4% загальної кількості назв і 2,4% загального тиражу (табл. 7).

Таблиця 7

Випуск дитячої літератури мовами народів світу

Мова видання	2019 р.		2020 р.	
	Кількість видань, друк. од.	Тираж, тис. пр.	Кількість видань, друк. од.	Тираж, тис. пр.
Усього, у т. ч.:	2 390	4 987,3	2 117	4 940,7
Англійська	6	3,1	10	9,0
Кримськотатарська	—	—	1	0,5
Німецька	1	0,1	2	0,4
Російська	375	581,5	289	519,9
Румунська	3	7,0	12	33,0
Узбецька	—	—	1	12,0
Українська	1 959	4 331,3	1 756	4 304,1
Французька	—	—	1	1,0
Чеська	1	0,3	—	—
Кількома мовами народів світу, у т. ч. видання українською та іншими мовами	45	64,0	45	60,8

Видавництвами та видавничими організаціями з державною формою власності (табл. 8) випущено 3780 друк. од. загальним тиражем 2058,4 тис. пр., що у відсотковому відношенні до загальної кількості назв становить 19,9% і 4,9% загального тиражу, порівняно з 2019 р. кількість назв зменшилася на 1150 друк. од., або на 23,3%, тиражі — на 1474,7 тис. пр., або на 41,7%; у тому числі видавництвами у сфері управління Держкомтелерадіо надруковано 152 друк. од. (0,8%) тиражем 169,3 тис. пр. (0,4%), порівняно з 2019 р. кількість назв знизилася на 50 друк. од., або на 24,8%, тиражі — на 1089,3 тис. пр., або на 84,1%. Видавництва та видавничі організації з іншими формами власності випустили 15 187 друк. од. (80,1%) тиражем 39 888,3 тис. пр. (95,1%), відповідно до 2019 р. кількість назв скоротилася на 4299 друк. од. (22,1%), тиражі — на 17 829,2 тис. пр. (30,9%).

Шкільних підручників 2020 р. випущено 2721 друк. од. тиражем 24 737,3 тис. пр., що становить 45% загальної кількості назв і 86,8% загального тиражу навчальних і методичних видань (6053 друк. од.

тиражем 28 501,7 тис. пр.). Відповідно до 2019 р. кількість назв зменшилася на 436 друк. од. (13,8%), тиражі — на 6819,0 тис. пр. (21,6%). Порівнюючи книговидання шкільних підручників за мовами, бачимо, що їх друкували 15 мовами народів світу, серед них: українською — 2395 друк. од., або 88% загальної кількості назв цього асортименту видавничої продукції, тиражем 22 846,9 тис. пр., або 92,4% загального тиражу; російською — 75 друк. од., або 2,8% загальної кількості назв підручників, тиражем 318,2 тис. пр., що становить 1,3% тиражу всіх підручників; іншими мовами надруковано 251 друк. од. (9,2%) тиражем 1572,2 тис. пр. (6,4%) (табл. 9).

Серед лідерів вітчизняного книгодрукування як за назвами, так і за тиражами, як і раніше, залишаються Київ (6121 друк. од. тиражем 15 262,3 тис. пр.) та Харківська область (4891 друк. од. тиражем 20 132,1 тис. пр.). У загальному випуску книг і брошур ці два регіони надрукували понад половину зазначених видань (58,1% за назвами та 84,4% за тиражами) (табл. 10).

Таблиця 8

Випуск книг і брошур видавництвами та видавничими організаціями

Видавництва та видавничі організації	2019 р.		2020 р.	
	Кількість видань, друк. од.	Тираж, тис. пр.	Кількість видань, друк. од.	Тираж, тис. пр.
Усього, у т. ч.:	24 416	61 250,6	18 967	41 946,7
1. Видавництва з державною формою власності, у т. ч.:	357	1 312,4	223	208,7
Сфера управління Держкомтелерадіо	202	1 258,6	152	169,3
Сфера управління інших державних установ	155	53,8	71	39,4
2. Видавництва з іншими формами власності	4 998	21 281,2	4 117	13 637,1
3. Видавничі організації з державною формою власності	4 573	2 220,7	3 557	1 849,7
4. Видавничі організації з іншими формами власності	14 488	36 436,3	11 070	26 251,2

Випуск шкільних підручників мовами народів світу

Мова видання	2019 р.		2020 р.	
	Кількість видань, друк. од.	Тираж, тис. пр.	Кількість видань, друк. од.	Тираж, тис. пр.
Усього, у т. ч.:	3 157	31 566,3	2 721	24 737,3
Англійська	58	1 141,2	69	909,0
Арабська	1	0,5	—	—
Болгарська	3	3,7	1	1,1
Гагаузька	3	0,5	1	0,1
Іврит	1	0,3	—	—
Іспанська	2	2,3	3	3,0
Кримськотатарська	4	1,2	2	0,6
Молдовська	8	2,6	9	3,1
Німецька	16	56,8	19	138,0
Новогрецька	4	2,1	1	0,2
Польська	14	18,9	12	5,1
Ромська	—	—	2	0,2
Російська	147	617,0	75	318,2
Румунська	19	24,5	10	3,6
Угорська	23	33,1	11	8,0
Українська	2 699	29 101,5	2 395	22 846,9
Французька	1	6,7	7	20,7
Кількома мовами народів світу, у т. ч. видання українською та іншими мовами	154	553,4	104	479,5

Таблиця 10

Випуск в Україні книг і брошур за територіальною ознакою

Випуск видання (область, місто)	2019 р.		2020 р.	
	Кількість видань, друк. од.	Тираж, тис. пр.	Кількість видань, друк. од.	Тираж, тис. пр.
Усього	24 416	61 250,6	18 967	41 946,7
Вінницька	680	202,7	464	121,5
Волинська	261	149,2	202	63,4
Дніпропетровська	783	258,0	580	223,2
Донецька	165	224,7	107	135,2
Житомирська	286	108,5	205	51,3
Закарпатська	262	188,9	213	85,6
Запорізька	419	143,5	340	102,4
Івано-Франківська	252	91,9	289	107,2
Київська	182	152,3	144	38,0
Кіровоградська	98	33,8	66	18,5
Луганська	44	11,0	33	6,9
Львівська	1 795	2 904,0	1 499	1 468,4
Миколаївська	193	42,4	105	37,1
Одеська	740	190,2	569	146,5
Полтавська	333	80,4	259	59,0
Рівненська	191	89,2	192	113,0
Сумська	461	451,5	362	385,6
Тернопільська	826	2 928,3	924	2 700,8
Харківська	6 291	22 327,3	4 891	20 132,1
Херсонська	349	92,5	292	77,9
Хмельницька	352	571,1	355	177,2
Черкаська	377	147,8	161	67,1
Чернівецька	346	193,6	375	294,6
Чернігівська	274	121,7	219	71,9
м. Київ	8 456	29 546,1	6 121	15 262,3

Висновки. На основі проведеного аналізу можна зробити висновки, що перевага надається навчальним і методичним виданням, науковій літературі, художній літературі для дітей та дорослих. В асортименті книжкового потоку за цільовим призначенням, як і раніше, переважають книги соціально значущої тематики. Як за назвами, так і за тиражами лідирують видання навчальної та методичної літератури (6053 друк. од. тиражем 28 501,7 тис. пр.), що у відсотковому відношенні до загальної кількості назв становить 31,9% і 67,9% загального тиражу, порівняно з 2019 р. кількість назв зменшилася на 1842 друк. од., або на 23,3%, тиражі — на 8778,4 тис. пр., або на 23,5%. Книговидання в Україні здійснюється різними мовами народів світу та мовами національних меншин. Зокрема, мовами національних меншин книг і брошур видрукувано 2324 друк. од. тиражем 2927,4 тис. пр., тобто 12,3% загальної кількості назв і 7% загального тиражу. Порівняно з 2019 р. кількість назв зменшилася на 1302 друк. од., або на 35,9%, а тиражі, навпаки,

зросли на 2730,7 тис. пр., або на 48,3%; російською мовою випущено 2201 друк. од. тиражем 2703,8 тис. пр., що становить 94,7% загальної кількості назв і 92,4% загального тиражу мов національних меншин, порівняно з 2019 р. кількість назв зменшилася на 1248 друк. од. (36,2%), тиражі — на 2720,7 тис. пр. (50,2%).

Для подальшого розвитку книговидавничої галузі необхідно вивчати цільову (читацьку) аудиторію відповідно до специфіки видання, створювати сприятливі умови для авторів, розробляти механізми вдосконалення видавничої справи та популяризації читання. На державному рівні потрібно розв'язати питання системного пільгового кредитування суб'єктів галузі, залучення до її розвитку інвестицій з інших сфер бізнесу на вигідних для партнерів умовах, закріплених у законодавчих актах. Лише після проведення комплексних заходів можна розраховувати на суттєве й динамічне зростання обсягів виробництва та споживання різножанрової вітчизняної літератури.

Список використаних літератури та джерел

1. Буряк С. Книговидавнича діяльність в Україні за підсумками 2019 року / Світлана Буряк // Вісник Книжкової палати. — 2020. — № 3. — С. 5—13.
2. Офіційний сайт Книжкової палати України. Оперативні дані випуску книжкової продукції у 2020 році [Електронний ресурс] / Книжкова палата України. — Режим доступу: <http://www.ukrbook.net>. — Назва з екрана.
3. Друк України (2019) : стат. зб. / уклад. С. Буряк. — Київ : Кн. палата України, 2020. — 104 с.
4. Сенченко М. Книга як засіб покращення іміджу України в умовах інформаційних війн / Микола Сенченко // Вісник Книжкової палати. — 2016. — № 9. — С. 3—9.
5. Читомо. Портал про культуру читання і мистецтво книговидання : офіційний вебсайт. — Режим доступу: <https://chytomo.com/>. — Назва з екрана.

Svitlana Buryak, Hanna Cherniak Book publishing activity in Ukraine following the results of 2020

The analytical review considers and analyzes the current state of publishing books and brochures in Ukraine in 2020, gives a detailed description of the general characteristics of book publishing in 2019—2020. Quantitative and qualitative indicators have been determined, the state of Ukrainian book publishing in 2020 has been analyzed according to the range of publishing products, its linguistic and territorial features. Statistical data on the issue of books and brochures by leading domestic publishers of various forms of ownership, including the sphere of management of the State Committee for Television and Radio Broadcasting, are presented. The analytical review was conducted on the basis of statistical data published in the statistical collection "Print of Ukraine (2019)" and consolidated statistical reports on the issue of non-periodicals in Ukraine in 2019—2020.

Keywords: *statistical accounting; publishing products; quantitative indicators; analysis of publications; publishing houses; publishing activity; book publishing; statistical data*

References

1. Buryak S. (2020). Knigovidavnicha diyalnist v Ukraini za pidsumkami 2019 roku. *Visnik Knizhkovoyi palati*, 3, pp. 5—13.
2. *Operativni dani vipusku knizhkovoyi produkciji u 2020 roci.* (2021). Oficijnij sajt Knizhkovoyi palati Ukrayini. [Online], available at: <http://www.ukrbook.net>.
3. Buryak S. [uklad.]. (2020). *Druk Ukrayini (2019) : stat. zb.* Kyiv : Kn. palata Ukrayini.
4. Senchenko M. (2016). *Kniga yak zasib pokrashennya imidzhu Ukrayini v umovah informacijnih vijn.* *Visnik Knizhkovoyi palati*, 9, pp. 3—9.
5. *Chytomo. Portal pro kulturu chitannya i mistectvo knigovidannya : oficijnij vebсайт.* (2021). [Online], available at: <https://chytomo.com/>.

Надійшла до редакції 11 травня 2021 року

УДК 021.84:025.7/.9]:655.4/.5](477)"2020"(045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2021.5(298).15-21

Тетяна Жигун,

старший науковий співробітник відділу наукового опрацювання
обов'язкових примірників Книжкової палати України,
e-mail: prim@ukrbook.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8022-1505>

Тетяна Устіннікова,

старший науковий співробітник відділу наукового опрацювання
обов'язкових примірників Книжкової палати України,
e-mail: prim@ukrbook.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3473-9578>

Аналіз стану доставляння обов'язкових примірників видань України у 2020 році

Стаття містить результати аналітичних досліджень щодо стану доставляння суб'єктами видавничої справи й діяльності друкованих засобів масової інформації (далі — ЗМІ) обов'язкових примірників (далі — ОП) вітчизняних видань у 2020 р. Показники, що характеризують рівень доставляння ОП у 2020 р., подано в порівнянні з аналогічними показниками 2019 р. Наведено також огляд звітності видавців і редакцій (інших установ) друкованих ЗМІ щодо випуску ними видавничої друкованої продукції.

Ключові слова: база даних; видавничі продукти; видання; державна бібліографічна реєстрація ОП; звіт; звітність; неперіодичне видання; обов'язковий примірник; періодичне видання; система ОП; стан доставляння ОП; суб'єкт видавничої справи; суб'єкт діяльності друкованих ЗМІ

Постановка проблеми. Об'єктом щорічних досліджень відділу наукового опрацювання обов'язкових примірників Книжкової палати України (далі — відділ ОП) є обов'язкові примірники всіх видів друкованих видань, випущених вітчизняними видавцями, що мають доставлятися одержувачам згідно із законодавством України.

Від оперативності та якості первинного опрацювання ОП у відділі залежить успішна робота інших наукових структурних підрозділів Книжкової палати України.

Своєчасне й повне доставляння видавцями ОП видань у Книжкову палату України забезпечує виконання головного завдання — поповнення фонду Державного архіву друку примірниками вітчизняної друкованої продукції, створення належних умов для їх довічного зберігання та використання. Дослідження стану доставляння ОП є актуальним завданням, розв'язання якого дасть змогу простежити динаміку розвитку книжкового ринку, а також з'ясувати ступінь дотримання видавцями вимог чинного законодавства України.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Підґрунтям для здійснення аналізу стану доставляння ОП у 2020 р. слугували нормативні документи та законодавчі акти [1—3], аналітичне дослідження М. Сенченка [4], статистичні дані, уміщені у збірнику "Друк України" [5], звітна документація відділу [6].

Мета статті — аналітичне дослідження стану доставляння обов'язкових примірників видань суб'єктами видавничої справи й діяльності друкованих ЗМІ у 2020 р.

Виклад основного матеріалу дослідження. Книжкова палата України як центр державної бібліографії, діяльність якої визначено ст. 27 Закону України від 05.06.1997 № 318/97-ВР "Про видавничу справу", плідно співпрацює з вітчизняними видавцями, забезпечуючи виконання положень чинної системи обо-

в'язкового примірника документів (далі — система ОП), що ґрунтується на національному законодавстві.

Наразі в Україні систему ОП регламентують такі основні законодавчі акти: Закон України від 09.04.1999 № 595-XIV "Про обов'язковий примірник документів", Закон України від 12.01.2012 № 4319-VI "Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо доставляння обов'язкового безоплатного примірника документів", постанова Кабінету Міністрів України від 10.05.2002 № 608 "Про порядок доставляння обов'язкових примірників документів", Закон України від 27.01.1995 № 32/95-ВР "Про бібліотеки і бібліотечну справу".

Неухильно виконуючи норми вищезазначених законодавчих документів, фахівці відділу наукового опрацювання обов'язкових примірників Книжкової палати України систематично ведуть спостереження за повнотою та своєчасністю доставляння безоплатних примірників усіх видів видань, випущених суб'єктами видавничої справи на терені України.

Примірники видань, потрапляючи у відділ ОП, підлягають первинному опрацюванню. Фахівці визначають, до якого виду належить кожне з видань, і здійснюють їх державну бібліографічну реєстрацію, створюючи електронні бази даних (далі — БД), які використовують у роботі науковці відділу ОП та інших підрозділів Книжкової палати України, зокрема під час здійснення контролю за доставлянням ОП і аналізування стану доставляння ОП.

БД "Друковані засоби масової інформації України" щороку актуалізують, вона є інформаційним джерелом для органів державної влади й фахівців видавничої та суміжних із нею галузей.

Одним з інструментів для визначення стану доставляння ОП видань є обов'язкова звітність видавців неперіодичних книжкових видань за формою № 1-В (книжки) (квартальна) та періодичних і продовжу-

ваних видань за формою № 1-В (ЗМІ) (піврічна). Саме тому фахівці відділу ОП приділяють чимало часу моніторингові надання видавцями звітів.

Зрештою, комплекс робіт, які виконує відділ ОП, має забезпечувати своєчасне та безперервне поповнення фонду Державного архіву друку Книжкової палати України примірниками вітчизняної друкованої продукції.

Щороку результати аналітичних досліджень відділу ОП публікують у науково-практичному журналі "Вісник Книжкової палати".

Для оцінювання динаміки й тенденцій розвитку видавничої справи України показники рівня доставляння та державної бібліографічної реєстрації основних видів неперіодичних, періодичних і продовжуваних видань у поточному звітному році подають у порівнянні з показниками попереднього звітного року.

За узагальненими даними, у 2020 р. фахівці відділу ОП опрацювали та здійснили державну бібліографічну реєстрацію 83 791 друкованої одиниці (далі — друк. од.) ОП видань. З цієї кількості 24 122 друк. од. — це неперіодичні текстові видання (книги, автореферати дисертацій, нотні, образотворчі та картографічні видання). Ще 58 238 ОП становлять газети (49 579 друк. од.) та інші, крім газет, періодичні й продовжувані видання — журнали, збірники наукових праць, рекламні, інформаційні видання, бюлетені, календарі (8659 друк. од.).

Загалом, порівнявши наведені дані з аналогічними показниками 2019 р., коли було доставлено й опрацьовано ОП 99 074 друк. од. видань, є очевидним зниження загального рівня доставляння та опрацювання ОП на 15 283 друк. од. (15,4%). Така ситуація значною мірою спричинена запровадженням в Україні карантинних заходів у зв'язку з пандемією COVID-19.

Стан доставляння та опрацювання основних видів неперіодичних видань у 2019—2020 рр. подано в табл. 1.

Таблиця 1

Стан доставляння ОП основних видів неперіодичних видань: 2019—2020 рр.

Види неперіодичних видань	2019 р.	2020 р.	
	Кількість видань (друк. од.)	Кількість видань (друк. од.)	% відношення до 2019 р.
Усього, у т. ч.:	31 413	24 122	76,8
Книги і брошури	24 565	18 967	77,2
Автореферати дисертацій	5 360	3 182	59,4
Нотні	214	156	72,9
Образотворчі	1 115	1 692	151,7
Картографічні	159	125	78,6

Кількісні показники таблиці підтверджують значне зниження рівня доставляння та опрацювання ОП більшості основних видів неперіодичних видань у 2020 р. у порівнянні з 2019 р., за винятком образотворчих, кількість доставлених ОП яких збільшилася на 51,7%.

Із загальної кількості доставлених ОП основних видів неперіодичних видань (24 122 друк. од.) майже 23% складають примірники видань, випущених минулими роками. Це 4348 друк. од. ОП видань, які не було вчасно доставлено.

Станом на 01.01.2021 в Україні здійснюють видавничу діяльність 14 державних видавництв, що увійшли до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи України й належать до сфери управління Держкомтелерадіо.

Загалом упродовж 2020 р. 9 із них своєчасно доставили в Книжкову палату України ОП 170 видань. Серед них: ДП "Всеукраїнське спеціалізоване видавництво "Світ", м. Львів (49 ОП); ДП "Всеукраїнське державне багатопрофільне видавництво "Каменярь", м. Львів (36); ДП "Державне спеціалізоване видавництво художньої літератури "Дніпро", м. Київ (25); ДП "Державне спеціалізоване видавництво "Либідь", м. Київ (17); ДП "Державне спеціалізоване видавництво "Мистецтво", м. Київ (17); Державне спеціалізоване видавництво "Музична Україна", м. Київ (11); Національне видавництво дитячої літератури "Веселка", м. Київ (7); Державна наукова установа "Енциклопедичне видавництво", м. Київ (7); Державна наукова установа "Книжкова палата України імені Івана Федорова", м. Київ (1).

Не доставило ОП жодного з видань, які зазначено у звітах про випуск друкованої видавничої продукції за формою № 1-В (книги) (квартальна), ДП "Всеукраїнське державне багатопрофільне видавництво "Карпати", м. Ужгород (21 друк. од.).

Не звітували впродовж 2020 р. ДП "Державне спеціалізоване видавництво "Вища школа", м. Київ, ДАК "Укрвидавполіграфія", м. Київ і ДП "Державне спеціалізоване видавництво "Україна", м. Київ.

ДП "Спеціалізоване видавництво "Техніка", м. Київ згідно з наданими звітами у 2020 р. видавничу діяльність не здійснювало.

Серед видавців, які належать до сфери управління інших державних установ, найбільше ОП доставлено: видавництвом "Право", м. Харків (179 друк. од.); Чернівецьким національним університетом імені Юрія Федьковича (157); ДНВП "Картографія", м. Київ (105); Національним університетом "Львівська політехніка" (78); Київським національним університетом імені Тараса Шевченка (60); Львівським національним університетом імені Івана Франка (51); Національною академією державного управління при Президентові України, м. Київ (23); Харківським національним університетом міського господарства імені О. М. Бекетова (19); ДП "Видавництво Національної академії наук України "Наукова думка", м. Київ (11).

3-поміж видавців інших форм власності найбільше ОП доставлено: ПП "Кристал бук", м. Київ (1298 друк. од.); "Книжковим клубом "Клуб Сімейного Дозвілля", м. Харків (1214); ТОВ "Видавничий будинок "Інтелект України", м. Харків (872); ТОВ "Видавництво "Ранок", м. Харків (687); ТОВ "Твори", м. Вінниця (439); ТОВ "Видавництво "Навчальна книга — Богдан", м. Тернопіль (356); ТОВ "Видавництво Старого Лева", м. Львів (320); ТОВ "Видавнича група

"КМ-БУКС", м. Київ (314); редакцією газети "Підручники і посібники", м. Тернопіль (278); ТОВ "Видавництво "Віват", м. Харків (214); ТОВ "Науково-виробниче підприємство "Росток А.В.Т.", м. Суми (184); ТОВ "Егмонт Україна", м. Київ (105); ТОВ "Видавництво "Свічадо", м. Львів (81); ФОП Євенок О. О., м. Житомир (67).

Варто зауважити, що у 2020 р. ПП "Кристал бук", м. Київ вперше випередило "Книжковий клуб "Клуб Сімейного Дозвілля", м. Харків за кількістю доставлених ОП книжкових видань.

Окрім дослідження стану доставляння ОП періодичних видань, було опрацьовано та здійснено

державну бібліографічну реєстрацію доставлених ОП друкованих ЗМІ. Це 49 579 друк. од. (1541 назва) газет і 8659 друк. од. (2252 назви) інших періодичних видань. Загалом їх кількість становить 58 238 друк. од. (3793 назви).

Порівнюючи ці узагальнені показники з аналогічними показниками 2019 р. (66 251 друк. од. і 4211 назв), з'ясувалося, що рівень доставляння ОП у друк. од. знизився загалом на 12%, за назвами — майже на 10%.

Кількісні показники стану доставляння ОП газет та інших періодичних видань у порівнянні з 2019 р. деталізовано й подано в табл. 2 і 3.

Таблиця 2

Загальний стан доставляння ОП газет: 2019—2020 рр.

Область, місто	2019 р.		2020 р.	
	Кількість назв	Кількість друк. од.	Кількість назв	Кількість друк. од.
Вінницька	71	2 867	67	2 677
Волинська	55	1 604	61	1 674
Дніпропетровська	135	4 600	108	3 828
Донецька	50	1 877	47	1 600
Житомирська	53	1 716	51	1 904
Закарпатська	21	643	24	680
Запорізька	81	2 987	87	3 232
Івано-Франківська	29	951	24	613
Київська	76	2 194	85	2 116
Кіровоградська	30	1 107	28	995
Луганська	31	1 100	27	1 047
Львівська	38	958	41	1 004
Миколаївська	45	2 181	41	1 825
Одеська	50	1 939	46	1 806
Полтавська	79	2 705	70	2 520
Рівненська	19	792	24	867
Сумська	35	1 713	33	1 508
Тернопільська	39	1 313	38	1 071
Харківська	94	3 254	83	3 145
Херсонська	59	1 979	52	1 830
Хмельницька	58	1 776	40	1 400
Черкаська	67	2 325	52	2 227
Чернівецька	38	1 038	17	724
Чернігівська	34	1 249	27	1 056
м. Київ	388	10 511	368	8 230
Усього	1 675	55 379	1 541	49 579

Аналіз рівня доставляння ОП газет у Книжкову палату України редакціями друкованих ЗМІ за областями впродовж 2020 р. виявив його зниження у порівнянні з 2019 р. Зокрема, дані таблиці свідчать, що загальна кількість доставлених ОП газет зменшилася на 5800 друк. од. (10,5%).

У порівнянні з 2019 р. кількість ОП за назвами доставлених газет зменшилася, відповідно: у Дніпропетровській області — на 27 (135 і 108), Чернівецькій — 21 (38 і 17), м. Києві — 20 (388 і 368), Хмельницькій — 18 (58 і 40), Черкаській — 15 (67 і 52), Харківській — 11 (94 і 83), Полтавській — 9 (79 і 70), Херсонській — 7 (59 і 52), Чернігівській — 7 (34 і 27), Івано-Франківській — 5 (29 і 24), Вінницькій — 4 (71 і 67),

Луганській — 4 (31 і 27), Миколаївській — 4 (45 і 41), Одеській — 4 (50 і 46), Донецькій — 3 (50 і 47), Житомирській — 2 (53 і 51), Кіровоградській — 2 (30 і 28), Сумській — 2 (35 і 33), Тернопільській — 1 (39 і 38).

Однак у Київській, Волинській, Запорізькій, Рівненській, Закарпатській і Львівській областях кількість доставлених ОП газет за назвами певною мірою зросла.

Спостерігаючи за випуском газет в областях України, виявлено, що у 2020 р. редакції вчасно не доставили 291 ОП газет за назвами, лідирують редакції друкованих ЗМІ м. Києва (49 ОП), Дніпропетровської (33), Чернівецької та Хмельницької (по 21), Черкаської (20) областей.

Особливо актуальною є проблема несвоєчасного доставляння ОП міських і районних газет.

Опрацюючи у 2020 р. доставлені ОП газет, фахівці відділу з'ясували, що 124 із них — це газети з новими назвами. Наразі їх зареєстровано й внесено в базу даних "Друковані засоби інформації України".

Найбільше ОП нових газет доставлено з м. Києва (30 назв), Волинської та Київської (по 15), Запорізької, Львівської та Тернопільської (по 8), Закарпатської,

Полтавської та Рівненської (по 5), Дніпропетровської та Черкаської (по 4), Херсонської (3) областей.

Проведений аналіз доставлених у 2020 р. ОП періодичних (крім газет) і продовжуваних видань (8659 друк. од.) свідчить про зниження загального рівня їх доставляння в порівнянні з 2019 р. (10 872 друк. од.) на 2213 друк. од., що становить 20,3%.

Докладніше результати опрацювання ОП зазначених видань наведено в табл. 3.

Таблиця 3

Загальний стан доставляння ОП періодичних (крім газет) і продовжуваних видань: 2019—2020 рр.

Види періодичних (крім газет) і продовжуваних видань	2019 р.		2020 р.	
	Кількість назв	Кількість друк. од.	Кількість назв	Кількість друк. од.
Журнали	2 164	8 826	1 856	6 727
Продовжувані видання (збірники)	38	84	36	58
Рекламні видання, бюлетені	190	1 697	175	1 562
Інформаційні видання (експрес-інформація)	20	112	16	100
Календарі	115	119	161	176
Періодичні (крім газет) і продовжувані електронні видання	9	34	8	36
Усього	2 536	10 872	2 252	8 659

Дані таблиці свідчать про низький рівень доставляння ОП періодичних (крім газет) і продовжуваних видань.

Однією з причин зменшення кількості доставлених ОП журналів (на 2099 друк. од.), бюлетенів (135), продовжуваних (26) та інформаційних видань (12) є об'єднання кількох номерів (випусків) в один.

Водночас дані таблиці демонструють збільшення кількості доставлених ОП календарів на 57 друк. од.

Зменшилася на 284 одиниці й кількість доставлених ОП за назвами.

Порівняльні показники кількості доставлених у 2020 р. ОП періодичних (крім газет) і продовжуваних видань за видами та назвами за областями України подано в табл. 4.

Таблиця 4

Кількість доставлених у 2020 р. ОП періодичних (крім газет) і продовжуваних видань за видами та назвами (за областями України): 2020 р.

Область, місто	Загальна кількість назв	Кількість назв за видами видань					
		2020 р.					
	2020 р.	Журнали	Продовжувані видання (збірники)	Рекламні видання, бюлетені	Інформаційні видання (експрес-інформація)	Календарі	Періодичні (крім газет) і продовжувані електронні видання
Вінницька	40	36	2	1	—	—	1
Волинська	30	28	—	1	—	1	—
Дніпропетровська	108	97	—	5	—	6	—
Донецька	30	26	2	2	—	—	—
Житомирська	14	14	—	—	—	—	—
Закарпатська	29	27	2	—	—	—	—
Запорізька	44	39	2	2	—	—	1
Івано-Франківська	29	29	—	—	—	—	—
Київська	38	27	2	7	—	1	1
Кіровоградська	13	11	—	2	—	—	—
Луганська	16	14	—	1	—	1	—
Львівська	192	150	5	35	—	2	—
Миколаївська	9	9	—	—	—	—	—
Одеська	107	104	2	—	—	—	1
Полтавська	23	22	1	—	—	—	—

Область, місто	Загальна кількість назв	Кількість назв за видами видань					
		2020 р.					
	2020 р.	Журнали	Продовжувані видання (збірники)	Рекламні видання, бюлетені	Інформаційні видання (експрес-інформація)	Календарі	Періодичні (крім газет) і продовжувані електронні видання
Рівненська	30	27	1	—	1	1	—
Сумська	26	25	—	1	—	—	—
Тернопільська	78	29	1	—	—	48	—
Харківська	273	214	6	5	—	48	—
Херсонська	29	29	—	—	—	—	—
Хмельницька	46	34	1	—	—	11	—
Черкаська	27	27	—	—	—	—	—
Чернівецька	29	28	—	1	—	—	—
Чернігівська	15	13	1	1	—	—	—
м. Київ	977	797	8	111	15	42	4
Усього	2 252	1 856	36	175	16	161	8

Дані таблиці засвідчують, що найбільшу кількість ОП доставлено редакціями друкованих ЗМІ м. Києва (977), Харківської (273), Львівської (192), Дніпропетровської (108), Одеської (107), Тернопільської (78), Хмельницької (46), Запорізької (44) областей. Така сама тенденція зберігається й щодо доставляння ОП журналів.

Редакції друкованих ЗМІ майже з усіх областей України у 2020 р. доставили ОП 152 нових назв зазначених видань. Найбільше — із м. Києва (50), Тернопільської (30), Львівської (26), Дніпропетровської (9), Харківської (8) областей.

Водночас за результатами досліджень документного потоку ОП періодичних (крім газет) і продовжуваних видань (за областями України) з'ясовано, що впродовж 2020 р. у Книжкову палату України не доставлено ОП 640 назв видань, випуск яких було започатковано попередніми роками: м. Київ — 280 назв, Харківська область — 74, Львівська — 41, Дніпропетровська — 31, Одеська — 25, Тернопільська — 23, Хмельницька — 19, Запорізька — 15, Івано-Франківська та Київська — по 14, Донецька та Черкаська — по 11, Вінницька — 9, Закарпатська та Полтавська — по 8, Чернігівська та Сумська — по 7, Чернівецька — 6, Херсонська, Рівненська та Миколаївська — по 5, Кіровоградська — 4, Житомирська — 3, Луганська — 2.

Однією з важливих функцій відділу ОП є контроль за наданням суб'єктами видавничої справи й суб'єктами діяльності друкованих ЗМІ (далі — суб'єкти) обов'язкової звітності про випуск видавничої продукції.

Систематичний моніторинг надання звітності дає змогу визначити стан видавничої діяльності суб'єктів упродовж звітного року, а використання звітів за формами № 1-В (книги) (квартальна) і № 1-В (ЗМІ) (піврічна) є додатковим інструментом проведення моніторингу доставляння ОП видань.

Загалом у 2020 р. отримано звіти від 3101 суб'єкта. З'ясовано, що з 1018 суб'єктів видавничої справи 149 не здійснювали видавничу діяльність.

З 20 823 назв книг і брошур, зазначених у звітах, у Книжкову палату України доставлено 19 919 ОП, відповідно, 919 не доставлено, тобто рівень доставляння ОП за звітами у 2020 р. становить 95,7%.

Упродовж 2020 р. зареєстровано 81 нового суб'єкта видавничої справи.

Отримано звіти за формою № 1-В (ЗМІ) лише від 589 суб'єктів із 2083, що свідчить про низький рівень їхньої відповідальності.

За результатами аналізу звітів за формою 1-В (ЗМІ) виявлено, що лише 436 суб'єктів із 589 надіслали звіти за I, II півріччя 2020 р. вчасно, зокрема: Видавничий дім "Академперіодика", м. Київ; Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, м. Дрогобич; ДП "Видавництво "Соцінформ", м. Київ; Всеукраїнська громадська організація "Українська бібліотечна асоціація", м. Київ; ТОВ "Аграрне видавництво", м. Київ; ДП "Центр розвитку експериментальних методів дослідження якості "Хроматос", м. Київ; ГО "Всеукраїнська асоціація ендovasкулярної нейрорентгенохірургії", м. Київ; Дніпровський державний технічний університет, м. Кам'янське; ТОВ "Видавничий дім "Аудитор України", м. Київ; ТОВ "Бізнес. Заварнік", м. Одеса; Музейний фонд ім. О. О. Браунера, м. Одеса; ТОВ "Пожосвіта", м. Харків; ПП "Соціально-гуманітарна науково-творча майстерня "Новий курс", м. Харків; Черкаський державний технологічний університет, видавництво "Смірна", м. Черкаси; комунальна установа "Видавничий дім "Моя Вінничина", м. Вінниця; ТОВ "КОД", м. Кропивницький; Міжнародна громадська організація "Надія — людям", м. Рівне; ТОВ "ФАКТ", м. Харків; Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків; Одеський національний морський університет, м. Одеса; ПП "Третя планета", м. Київ; Інститут проблем ресторації інформації НАН України, м. Київ; ТОВ "Аква-Терм Україна", м. Київ; ТОВ "Телекомпанія "Малютко-ТВ",

м. Київ; АП "Асоціація консалтингових фірм", м. Київ; Дніпропетровський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентіві України, м. Дніпро; ПП "Голос Казанківщини", смт Казанка (Миколаївська обл.); ПП "Ін-Про", м. Запоріжжя; ПП Інформаційно-видавниче об'єднання "Сільське життя", смт Добровеличківка (Кіровоградська обл.); ПП "Редакція газети "Вперед", смт Ярмолинці (Хмельницька обл.); ПП "Редакція газети "Голос Самбірщини", м. Самбір (Львівська обл.); Профспілка авіабудівників України, м. Київ; ТзОВ "Редакція Іваничівської районної газети, смт Іваничі (Волинська обл.); ТОВ "Аграрне видавництво", м. Київ; ТОВ "Видавничий дім "Кур'єр", м. Ізмаїл (Одеська обл.); ТОВ "Діорама", м. Київ; ТОВ "Редакція газети "Знамя труда", м. Середина-Буда (Сумська обл.); ТОВ "Редакція газети "Приорільська правда", смт Царичанка (Дніпропетровська обл.); ТОВ "Терно-граф", м. Тернопіль; ТОВ "Редакція Тячівської районної газети "Дружба", м. Тячів (Закарпатська обл.); ТОВ "Фактор-Медіа", м. Харків; ТОВ "Редакція газети "Яготинські вісті", м. Яготин (Київська обл.) тощо.

Ще 153 суб'єкти звітували із запізненням, наприклад: ТОВ "Медичний маркетинг", м. Київ; ФОП Лозовий В. М., м. Чернігів; Херсонська державна морська академія, м. Херсон; Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль; ФОП Скомаровський В. І., м. Київ; ФОП Ходаковська О. В., м. Київ; ТОВ "Дитячий міжнародний журнал "Познайка", м. Київ; Національний фармацевтичний університет, м. Харків; Фізико-технічний інститут низьких температур ім. Б. І. Веркіна Національної академії наук України, м. Харків; ФОП Кухаренко Ю. Ю., м. Київ; ТОВ "Видавництво ОВК", м. Київ; ТОВ "Видавнич

група "Шкільний світ", м. Київ; Державне підприємство "Український державний геологорозвідувальний інститут", м. Київ; ТОВ "Професійні видання Східна Європа", м. Київ; Видавництво Одеського регіонального інституту державного управління, м. Одеса; ПП "Житомироблдрукарня", м. Житомир; ТОВ "Видавничий дім "Перше вересня", м. Київ; ТОВ "Група компаній "Мед Експерт", м. Київ; ТОВ "Знамя труда Масс-Медіа", м. Первомайський (Харківська обл.) та інші.

Усього у звітах за формою № 1-В (ЗМІ) зазначено 1549 назв друкованих ЗМІ, в Книжкову палату України доставлено ОП 1432 назв, відповідно 117 не доставлено, випуск 51 назви видань припинено.

Висновки. Фахівці відділу повсякденно працюють із видавцями, надають їм роз'яснення та консультації з питань доставляння ОП і надання звітності, зокрема оперативно інформують про допущені порушення норм Закону України "Про обов'язковий примірник документів", положень постанови Кабінету Міністрів України "Про порядок доставляння обов'язкових примірників документів", надають методичну допомогу щодо правильного оформлення форм звітності № 1-В (книги) (квартальна) і № 1-В (ЗМІ) (піврічна), нагадують про своєчасне надання звітів про випуск друкованої продукції, наполягають на усуненні допущених помилок тощо.

Загалом було проведено 339 консультацій, надіслано 6 офіційних і 148 електронних листів суб'єктам видавничої справи щодо порушення ними норм законодавства про обов'язковий примірник документів.

Така форма спілкування сприяє досягненню головної мети — поліпшенню стану доставляння ОП й наповненню ними фонду Державного архіву друку Книжкової палати України.

Список використаних літератури та джерел

1. Про обов'язковий примірник документів : закон України від 9 квіт. 1999 р. № 595-XIV // Офіційний вісник України. — 1999. — № 18. — С. 36.
2. Про адміністративні правопорушення : кодекс України від 7 груд. 1984 р. № 8073-X. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/80731-10>. — Назва з екрана.
3. Про затвердження форм звітності № 1-В (книги) (квартальна) "Звіт про випуск книжкової продукції", № 1-В (ЗМІ) (піврічна) "Звіт про випуск продукції друкованих засобів масової інформації" та інструкцій щодо їх заповнення : наказ Держкомтелерадіо від 09.01.2014 № 1. — Режим доступу: <http://comin.kmu.gov.ua>. — Назва з екрана.
4. Сенченко М. Проблеми Книжкової палати України і вітчизняного книговидання — 2012 рік / Микола Сенченко // Вісник Книжкової палати. — 2013. — № 1. — С. 3—7.
5. Друк України (2020) : стат. зб. / уклад. С. Буряк. — Київ : Кн. Палата України, 2021. — 100 с.
6. Звіт про наукову роботу "Розроблення і комплексний аналіз адміністративних даних випуску видань України у 2020—2021 рр." та формування електронних довідково-інформаційних ресурсів / Кн. палата України ; керівник М. І. Сенченко ; викон.: В. Т. Поляков [та ін.]. — Київ, 2021. — 41 с.

Tetiana Zhyhun, Tetiana Ustinnikova

Analysis of the delivery state of Ukrainian publications mandatory copies in 2020

The article contains the results of analytical research on the state of delivery of subjects of publishing and the activities of print media (hereinafter — the media) mandatory copies (hereinafter — MP) of domestic publications in 2020. Indicators characterizing the level of delivery of MP in 2020, is presented in comparison with similar indicators of 2019. The review of the reporting of publishers and editions (other establishments) of printed mass media on release by them of publishing printed matter is also resulted.

Keywords: *database; publishing products; edition; state bibliographic registration of MP; report; reporting; non-periodical publication; mandatory copy; periodical; MP system; the state of delivery of MP; the subject of publishing; the subject of the print media*

References

1. Pro obovyazkovij primirnik dokumentiv : zakon Ukraini vid 9 kvit. 1999 r. № 595-XIV. (1999). *Oficijnij visnik Ukraini*, 18, p. 36.
2. *Pro administrativni pravoporushennya : kodeks Ukraini vid 7 grud. 1984 r. № 8073-X.* (1984). Available at: <http://zakon.rada.gov.ua/go/80731-10>.
3. *Pro zatverdzhennya form zvitnosti № 1-V (knigi) (kvartalna) "Zvit pro vipusk knizhkovoyi produkciji", № 1-V (ZMI) (pivrichna) "Zvit pro vipusk produkciji drukovanih zasobiv masovoyi informaciji" ta instrukcij shodo yih zapovnenmya : nakaz Derzhkomtelradio vid 09.01.2014 № 1.* (2014). Available at: <http://comin.kmu.gov.ua>.
4. Senchenko M. (2013). Problemi Knizhkovoyi palati Ukraini i vitchiznyanogo knigovidannya — 2012 rik. *Visnik Knizhkovoyi palati*, 1, pp. 3—7.
5. Buryak S. (2021). *Druk Ukraini (2020) : stat. zb.* Kyiv: Kn. Palata Ukraini.
6. M. I. Senchenko (kerivnik) and V. T. Polyakov [ta in.]. (vikon.). (2021). *Zvit pro naukovo-doslidnu robotu "Rozroblennya i kompleksnij analiz administrativnih danih vipusku vidan Ukraini u 2020—2021 rr. ta formuvannya elektronnih dovidkovo-informacijnih resursiv" (I kvartal).* Kyiv.

Надійшла до редакції 14 травня 2021 року

РЕЦЕНЗІЇ

Особа в історії: парадигма взаємодії

Славна когорта фахівців медичних бібліотек України : збірка біографічних нарисів : до 90-річчя Нац. наук. мед. б-ки України / уклад.: С. М. Науменко, О. М. Кірішева ; наук. ред. Т. А. Остапенко ; Нац. наук. мед. б-ка України. — Київ, 2020. — 192 с.

Бібліотека як заклад культури вбирає в себе різні аспекти суспільного життя, і головною метою її діяльності

є надання громадянам можливості вільно користуватися духовними скарбами, накопиченими у бібліотечних фондах. Проте ці інформаційні багатства не знайдуть шлях до читача без допомоги фахівців, які їх збирають, зберігають і надають у користування, — без бібліотекарів. Історію кожної бібліотеки цікаво вивчати не тільки в загальному ракурсі — як життєпис, ще цікавіше ознайомитися з особами, які його творили.

Саме таким творцям присвячено збірку біографічних нарисів "Славна когорта фахівців медичних бібліотек України", випущену у світ з нагоди 90-річного ювілею Національної наукової медичної бібліотеки України. Видання увійшло до серії "Славні імена української медичної книги: медичні бібліотеки України в особах, документах, бібліографії" та продовжило літопис історії медичних бібліотек України в особах, репрезентований низкою історичних нарисів: "Державна наукова медична бібліотека України" (2002), "Обласні наукові медичні бібліотеки України: Історія. Становлення. Сьогодні" (2005), "Бібліотеки медичних вузів України. Історія. Становлення. Сьогодні" (2010), "Бібліотеки науково-дослідних інститутів Національної академії медичних наук та Міністерства охорони здоров'я України. Історія створення та розвитку" (2014).

Рецензоване видання відкриває звернення від укладачів, де наголошено, що збірка є даниною

пам'яті працівникам медичних бібліотек України, які вже відійшли у вічність та залишили по собі не лише побудовані книгозбірні, по крихтах зібрані фонди, а й добру славу та повагу колег і медичних працівників. У книзі вшановано й нинішніх подвижників бібліотечної справи, популяризаторів медичних знань, які гідно продовжують і збагачують бібліотечні традиції. На нашу думку, ця збірка біографічних нарисів є ще одним важливим кроком у дослідженні історії розвитку мережі медичних бібліотек України.

У вступному слові в. о. генерального директора бібліотеки Тетяни Анатоліївни Остапенко розкрито головну мету видання — репрезентувати широкому загалові біографічні довідки фахівців медичних бібліотек різних рівнів, узагальнити у фактах розмаїття їхнього життя крізь призму поколінь. Кваліфіковані працівники — це найпотужніший потенціал будь-якої установи, і трудова біографія кожного з них є неповторною історією, що складає історію загальну.

Основний інформаційний блок збірки "Славна когорта фахівців медичних бібліотек України" становлять бібліографічні нариси, що віддзеркалюють головні віхи життєвого та професійного шляху 224 фахівців мережі медичних бібліотек України різних рівнів, які зробили вагомий внесок у становлення та розвиток своїх установ. Особливу увагу приділено професійним досягненням корифеїв бібліотечної справи й творчим здобуткам бібліотечних працівників.

Поміж персоналій, нариси про яких увійшли до збірки, особливої уваги варта постать знаного та авторитетного в бібліотечному світі нашої держави організатора бібліотечної справи, бібліотекознавця, бібліографа Раїси Іванівни Павленко. Від 1958 р. її життя було пов'язано з Республіканською медичною бібліотекою УРСР, де пройшла шлях від бібліотекаря до генерального директора Національної наукової медичної бібліотеки України (1975—2018), а нині перебуває на заслуженому відпочинку. Раїса Іванівна без перебільшення була душею бібліотеки, її колективу та читачів, поміж яких — багато світил української медичної науки та знаних у світі лікарів.

До слова, мені приємно було спілкуватися з людиною, яку знала як керівника цієї бібліотеки із середини 70-х рр. минулого століття. Творча, енергійна, завзята, відкрита до всього нового. Директор, яка стала душею культурного життя своєї установи та долучала до прекрасного весь колектив: виставки живопису, концерти, презентації, творчі зустрічі... І досі в бібліотеці панує натхненна робоча й творча атмосфера, яку зберігають її працівники. Багатьох чудово знаю та із задоволенням із ними спілкуюсь.

Повертаючись до розгляду видання, слід зауважити, що його науково-пошукові можливості, зокрема іменний покажчик, є важливою інформаційною базою, яка допомагає швидко знайти потрібну особу.

Збірку завершує кольорова фотогалерея подій, що висвітлює робочі будні й творчі зустрічі фахівців медичних бібліотек України. Нариси також супроводжують чорно-білі портрети героїв.

Книгу видано у зручному форматі, на якісному папері, в елегантному поліграфічному виконанні.

Оцінюючи видання загалом, зауважимо про високий рівень історико-біографічної розвідки та її значущість для прийдешніх поколінь. Книга варта найвищої оцінки та стане незамінним інформаційним джерелом для дослідників історії бібліотечної справи України.

Доцільно продовжити наукові пошуки у цьому напрямі для збереження пам'яті про скромних і самовідданих людей — фахівців медичних бібліотек країни, основною місією яких є збирання, зберігання та поширення інтелектуальних надбань медичної галузі задля збереження здоров'я нації.

Наталія Захарова,

кандидат історичних наук,

старший науковий співробітник

Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського,

заслужений працівник культури України,

e-mail: method.medlib@library.gov.ua

Надійшла до редакції 18 травня 2021 року

СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

УДК 351.746:316.77-049.5](045)

Іван Чиж,

заслужений журналіст України,

голова Комітету у Верховній Раді України

з питань свободи слова та інформації (1998—2000),

голова Держкомтелерадіо (2002—2006),

e-mail: ichizh@meta.ua

За три десятиліття в Україні вже шостий Президент...

Змінився не один парламент...

А де наш інформаційний віз нині?.. І де Україна?.. Читаймо документ...

Рік 2006-й крізь призму 2021-го...

І до тих, хто вміє читати, і кому не фальшиво, а синієськи болить Україна: прочитавши, замислімося, це вже післямова чи ще пролог?..

Післямова чи пролог?..*

(до питання про інформаційний суверенітет та інформаційну безпеку особи, суспільства, держави)

Добре, що архіви не горять... І мовчки чекають свого часу. Гірше, що меседжі, які лягли в документальні сховища, було адресовано людям, позитивною підплатою і за це обдарованим народною довірою на здійснення найвищої влади, а вони виявилися і сліпими, і глухими, і фальшивими... З'ясувалося, що і патріотів із себе лише вдавали... Бо якби 15 років тому вони читали цей документ, аналізували й реагували на нього, він не був би сьогодні настільки гострою актуальністю, а втраченою для України не були б такі болісні, а подекуди й незворотні...

Президентів України Ющенку В. А.

Шановний Вікторе Андрійовичу!

У відповідь на Ваші критичні зауваження щодо роботи Державного комітету телебачення і радіомовлення України вважаю за свій обов'язок поінформувати Вас про дійсний стан інформаційного простору

України, конкретні результати діяльності Держкомтелерадіо за останні півтора року, а також окреслити головні проблеми, зволікання з вирішенням яких, на мою думку, може призвести до втрати Україною свого інформаційного суверенітету.

Вважаю, це необхідно зробити ще й тому, що, не зважаючи на усі зусилля, мені так і не вдалося зустрітися з Вами та обговорити актуальні питання роботи Комітету, шляхи ефективної реалізації державної інформаційної політики.

Останнім часом Держкомтелерадіо неодноразово звертався до Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Ради національної безпеки і оборони України щодо необхідності формування сучасної моделі державної інформаційної політики, спроможної адаптуватись до нових суспільних викликів, пов'язаних з переходом до інформаційного суспільства, забезпечення інформаційного су-

* Статтю подано в авторській редакції.

веренітету держави. Лише у минулому році відповідні листи, звернення, інформаційно-аналітичні матеріали надсилалися в РНБОУ (№ 2309/21/5-1 від 16.05.2005, № 5394/21/5-1 від 26.10.2005, № 6380/21/5-1 від 13.12.2005); Президенту України та Кабінету Міністрів України (№ 504/8/5-1 від 09.02.2005, № 577/8/5-1 від 14.02.2005, № 780/8/5-1 від 01.03.2005, № 796/8/5-1 від 01.03.2005, № 2805/8/5-1 від 07.06.2005, № 5198/8/5-1 від 14.10.2005, № 5325/8/5-1 від 21.10.2005, № 5540/8/5-1 від 01.11.2005, № 5675/8/5-1 від 08.11.2005, № 5945/8/5-1 від 21.11.2005, № 6155/8/5-1 від 30.11.2005, № 6573/8/5-1 від 20.12.2005); Верховну Раду України (№ 6574/20/5-1 від 20.12.2005).

Неухильне дотримання принципів свободи слова, безперешкодного доступу громадян до інформації, недопущення будь-яких проявів цензури та перешкоджання професійній діяльності журналістів — пріоритетні напрями діяльності Держкомтелерадіо, що здійснюється у постійному конструктивному діалозі з громадськістю.

Нинішній стан реалізації конституційних положень щодо свободи слова та інформаційної діяльності забезпечується розвиненою нормативно-правовою базою, яка створює необхідні умови для плюралізму думок. Водночас з метою удосконалення законодавства, що унормовує інформаційну сферу та приведення його у відповідність до вимог міжнародного права Держкомтелерадіо розроблено низку законопроектів.

Зокрема, підготовлено проект нової редакції Закону України *"Про інформацію"*, який є базовим у системі інформаційного законодавства нашої країни. При розробці останнього враховано модельний Закон про свободу інформації, розроблений європейськими інституціями. Законопроект визначає загальні правові основи реалізації права кожного на інформацію, систему, джерела інформації та режим доступу до неї, права та обов'язки учасників інформаційних відносин, забезпечує охорону та захист інформації.

Передбачається спеціальний розділ "Свобода інформації. Організація доступу до офіційної інформації", в якому визначено основні принципи доступу до інформації, обов'язки розпорядників офіційної інформації, вимоги до реєстрів офіційних документів, порядок надання доступу до інформації на підставі запитів тощо.

Розроблено проект Закону України *"Про захист професійної діяльності журналістів"*, що закладає правові основи професійної діяльності журналістів, встановлює відповідні державні гарантії. Метою законопроекту є регулювання відносин, що виникають у зв'язку з професійною діяльністю журналістів, визначення їх прав і обов'язків, правових та соціальних гарантії, встановлення відповідальності за порушення законодавства про захист професійної діяльності журналістів. В законопроекті визначаються процедура журналістського розслідування, порядок акредитації журналістів, в тому числі зарубіжних, гарантії права на професійну діяльність іноземних журналістів, правова основа діяльності журналістів України за кордоном, право на захист джерел інформації тощо.

З метою визначення концептуальних засад формування та реалізації державної політики в інформаційній сфері розроблено *Концепцію розвитку національного інформаційного простору*. Концепція окреслює основні напрями, засади та принципи розвитку національного інформаційного простору, створення правових, економічних, організаційних, внутрішньо- та зовнішньополітичних умов для переходу до інформаційного суспільства. Зокрема, в проекті Концепції визначаються стратегія дій та підходи щодо модернізації інформаційної інфраструктури, інформаційних і телекомунікаційних технологій, ефективного формування та використання національних інформаційних ресурсів, розвитку основних сегментів інформаційного простору (засоби масової інформації, новітні технології та телерадіоінформаційна інфраструктура, видавнича, музейна, архівна та бібліотечна справи, кінематографія, рекламна та виставкова діяльність, інформаційна безпека тощо).

Необхідно звернути увагу й на відсутність правового врегулювання функціонування суб'єктів інформаційної діяльності у домені "UA" мережі Інтернет. Спостерігається небезпечна тенденція поширення недостовірної, викривленої, а іноді відверто провокаційної інформації, спрямованої на дискредитацію окремих громадян, політичних партій, державних діячів, представників ділових кіл. Міжнародна практика показує, що провідні країни світу на законодавчому рівні унормували відносини, що виникають при використанні мережі Інтернет.

Для створення додаткових механізмів протидії іноземній інформаційній експансії доцільно було б переглянути чинні норми законодавства, що надають право на заснування друкованого засобу масової інформації громадянам та юридичним особам інших держав та особам без громадянства, та узгодити їх з нормами, що забороняють заснування телерадіоорганізацій іноземними юридичними та фізичними особами та особами без громадянства.

Унормування зазначених питань можливо у проекті комплексного Закону України *"Про засоби масової інформації"*, розробку якого Держкомтелерадіо запланувало на 2006 рік.

Останнім часом посилюються руйнівні тенденції в інформаційному просторі України, яким, на жаль, впродовж останніх років, попри зусилля Держкомтелерадіо, належної уваги не приділялося.

Відбувається ескалація політичних та економічних загроз інформаційній безпеці держави. Фактично Російська Федерація веде інформаційну війну проти України. Про це свідчать останні події, пов'язані із так званим парадом мовних суверенітетів та роздмухуванням антинатовської істерії у Криму, на сході та півдні країни. При цьому очевидним є те, що російським засобам масової інформації відводиться провідна роль у реалізації спецоперацій з дестабілізації ситуації в нашій державі.

Незважаючи на це не можемо стверджувати, що Українська держава, реалізуючи інформаційну політику, належним чином реагує на зовнішні та внутріш-

ні виклики. Більше того, держава не протидіє ескалації загроз, які становлять серйозну небезпеку інформаційному суверенітету України. На цьому тлі окремі політики, які мають вплив на прийняття державних рішень, намагаються послабити функцію держави із забезпечення інформаційної безпеки України. Очевидні відверті спроби витіснення держави із вітчизняного телерадіоінформаційного простору. Критичним стає дисбаланс між державним і недержавним інформаційними ресурсами, що особливо небезпечно за умов: монополізації телерадіоінформаційного простору, економічної та політичної залежності більшості засобів масової інформації від олігархічних структур.

Вкрай загрозливою стала ситуація у сфері забезпечення інформаційної безпеки у зв'язку із прийняттям Закону України "Про внесення змін до Закону України "Про телебачення і радіомовлення". Так, із Закону "зникла" норма, що забороняла створення і діяльність телерадіоорганізацій із іноземними інвестиціями, у статутному фонді яких більш як 30 відсотків іноземних інвестицій. Фактично ліквідовано останній бар'єр, що стояв на перешкоді остаточній окупації іноземними структурами інформаційного простору України.

І це при тому, що впродовж тривалого часу Уряд в рамках переговорного процесу щодо набуття членства у СОТ добивався від США згоди зняти додаткові вимоги щодо доступу до українського ринку аудіовізуальних послуг. У своїй пропозиції до ГАТС Україна не запропонувала зобов'язань з лібералізації доступу до ринку та національного режиму в аудіовізуальному секторі. Це відповідає меті Уряду України щодо збереження здатності країни реалізувати самостійну культурно-інформаційну політику, виходячи із власних національних інтересів та забезпечення інформаційної безпеки (ст. 17 Конституції України).

Саме тому, за дорученням Кабінету Міністрів Держкомтелерадіо розроблено проект Закону України "Про внесення змін до статті 13 Закону України "Про телебачення і радіомовлення", яким передбачається лише збільшення розміру частки іноземних інвестицій у статутному фонді телерадіоорганізацій з 30 до 35 відсотків. На цей час законопроект знаходиться на розгляді Верховної Ради.

Крім того, у новій редакції Закону не виправдано розширені права Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення як єдиного органу державного регулювання у сфері телебачення і радіомовлення (частина 4 статті 7 Закону нової редакції). Водночас із чинного законодавства у сфері телебачення і радіомовлення вилучена норма, що покладала на Національну раду завдання стосовно захисту національної безпеки України в інформаційній сфері.

Забезпечення інформаційної безпеки України вимагає адекватних дій з боку влади щодо підвищення ефективності управління усіма видами інформаційних ресурсів та елементами інформаційно-комунікативної інфраструктури, державної

підтримки вітчизняного інформаційного виробництва, ринку інформаційних технологій, продуктів і послуг.

Така вимога особливо актуалізується на тлі непередуманих намагань удосконалити структуру інформаційного простору, модернізувати систему взаємин між суб'єктами інформаційної діяльності, що сьогодні мають переважно декларативний, а часом і деструктивний, непередбачуваний за наслідками характер.

Яскравий приклад — кампанія щодо поспішного створення суспільного телерадіомовлення. Окремі проекти фактично змагаються у намірах ліквідації однієї з основних складових національного механізму забезпечення інформаційної безпеки — системи державного телерадіомовлення, у тому числі Національної телекомпанії України, Національної радіокомпанії України, інших державних телерадіоорганізацій (їх частка у вітчизняному телерадіоінформаційному просторі складає лише 3,5%).

Очевидно, що **держава потребує відповідного медіа-ресурсу для забезпечення** публічності влади, належного інформаційного супроводження важливих державних соціально-економічних та культурних програм, зовнішньополітичної діяльності, формування позитивного іміджу як серед української громадськості, так і в очах світової спільноти. Пропагування нової України у світі, поширення інформації про її історію та культурні особливості, економічний потенціал та здобутки, перспективи розвитку є важливим інструментом підтримки внутрішніх політичних та економічних реформ, забезпечення гідного місця України в системі міжнародних відносин.

Світова практика свідчить, що в розвинених країнах поряд із лібералізацією, створенням сприятливих економічних та політичних умов для прискореного розвитку інформаційної галузі посилюються важелі впливу держави в інформаційній сфері. Зокрема, органи влади виступають чи не найбільшими виробниками інформаційного продукту. Наприклад, у США понад 60 відсотків відомостей про діяльність держави продукується самою державою, встановлено суворі обмеження з видачі ліцензій на іноземне мовлення на території країни. Деякі держави практикують формування закритих статей держбюджету, кошти яких спрямовуються саме в інформаційну сферу. Державний інформаційний арсенал провідних країн західної демократії складає сьогодні до 40 відсотків і успішно функціонує поруч із суспільними та комерційними засобами масової інформації.

У сучасному світі саме держави виступають чи не найбільшими промоутерами інформаційного просування медіа-структур та компаній на міжнародний ринок. Державі належить провідна роль гаранта цілісності національного інформаційного простору. Саме держава визначає нормативні засади і межі діяльності зарубіжних і міжнародних (транскордонних) суб'єктів у національному інформаційному просторі, забезпечує захист інтересів України у міжнародних інформаційних відносинах.

Наявність національних (державних) телерадіокомпаній жодним чином не стає на заваді форму-

ванню системи суспільного телерадіомовлення України. Віднайшовши відповідний радіочастотний ресурс, у тому числі за рахунок конверсії частот, залучаючи матеріальний, інтелектуальний та кадровий потенціал державних телерадіокомпаній, ми в змозі розбудувати суспільні та громадські канали мовлення, не руйнуючи при цьому провідні державні телерадіоканали.

Комітетом підготовлено проекти розпоряджень Кабінету Міністрів України "Про схвалення Концепції створення суспільного телебачення і радіомовлення" та "Про схвалення Концепції цільової Державної програми розвитку державного телебачення і радіомовлення на 2006—2009 роки".

Оптимальним варіантом реформування структури вітчизняного телебачення і радіомовлення, на наш погляд, є створення:

а) на базі Національної телекомпанії України, Національної радіокомпанії України, державної телерадіокомпанії "Всесвітня служба "Українське телебачення і радіомовлення" (УТР) та державної телерадіокомпанії "Культура" **системи національного телерадіомовлення**, яка фінансуватиметься частково з державного бюджету та виконуватиме функції офіційних ЗМІ — інформування громадян про суспільно-політичні та інші події в Україні і за кордоном, про надзвичайні події та ситуації, що становлять загрозу життю чи здоров'ю населення, розповсюдження офіційних повідомлень, роз'яснення рішень органів державної влади та місцевого самоврядування;

б) на базі обласних (регіональних) державних телерадіокомпаній **загальнонаціонального каналу громадського мовлення**, зі збереженням за телерадіокомпаніями статусу юридичних осіб, які фінансуватимуться з державного і місцевих бюджетів і створюватимуть, поширюватимуть інформацію загальнодержавного та місцевого значення з метою задоволення громадських інформаційних потреб;

в) **загальнонаціонального каналу суспільного мовлення**, використавши при цьому ресурси Національних теле- та радіокомпаній і спеціально залучивши для цієї мети резервні радіочастоти.

Таким чином, одночасне існування суспільного (громадського) мовлення та державного є не лише доцільним, але й таким, що відповідає світовій практиці у сфері аудіовізуальних послуг.

Комітет разом з обласними державними телерадіокомпаніями продовжує роботу щодо створення передумов для запровадження системи суспільного телерадіомовлення. На каналі УТР здійснюються заходи із розбудови вісника територіальних громад. Зокрема, з жовтня ц. р. започатковано програмний блок "Регіони", який у своїй сітці мовлення містить кращий відеопродукт, вироблений державними телерадіокомпаніями. Триває робота з організації супутникової телекомунікаційної мережі (регіональні телерадіокомпанії — центр) з підсистемою управління та обробки/архівачії відеоматеріалів для технічного забезпечення створення на базі обласних та регіональних державних телерадіокомпаній загальнонаціональних громадських телевізійного та радіоканалів.

Верховна Рада у липні 2005 року прийняла Закон України "Про внесення змін до статті 12 Закону України "Про телебачення і радіомовлення України" (щодо розширення можливостей використання для потреб розвитку Національних теле- і радіокомпаній України (НТКУ і НРКУ) власних матеріально-технічних ресурсів та надходжень від господарської діяльності).

Для наповнення телеєфіру змістовними передачами високого мистецького гатунку здійснюються заходи з перетворення державної телерадіокомпанії "Культура" у повноцінний культурологічний канал. Це справа честі нової влади, адже якщо ми не подбаємо про розвиток культури української нації, то про це "подбають" наші сусіди. До речі, річний бюджет російської телерадіокомпанії "Культура" складає 200 млн. дол. США. Цю суму ніяк не порівняти із сумами, які виділяються на фінансування вітчизняного каналу "Культура".

Із квітня 2005 року ДТРК "Культура" здійснює супутникове мовлення у відкритому режимі на територію понад 80 країн світу. Розпочалася ретрансляція сигналу через кабельні мережі та ефірне мовлення на Україну.

Нині телеканал "Культура" в основному використовує матеріали студії "Укртелефільм", більшість із яких виготовлені ще за радянської доби. Це колосальний архів, що зберігає надбання нашої культури та історії, музичного й театрального мистецтва. Однак реалії часу вимагають створення нових циклів телефільмів про духовне і культурне минуле та сьогодення України, фільмів історичної тематики, художніх фільмів, серіалів для дітей та юнацтва тощо.

На часі започаткування нових інформаційних проектів, зокрема спеціалізованого освітнього, науково-пізнавального, дитячого каналу.

На формування нового іміджу України спрямована діяльність Державної телерадіокомпанії "Всесвітня служба "Українське телебачення і радіомовлення" (УТР), що здійснює мовлення обсягом 18 годин на добу українською мовою (2250 телепередач і фільмів щомісяця) та поширює свій сигнал на 86 країн світу. З початку 2005 року УТР спільно з Державним підприємством "Укркосмос" здійснює повноцінне Інтернет-мовлення в реальному часі, що стало першим позитивним досвідом вирішення подібних техніко-технологічних проблем в Україні. Наразі Комітет спрямовує зусилля, щоб у найближчій перспективі розпочати мовлення іноземними мовами.

Перспективним виглядає розширення використання супутникового зв'язку для забезпечення телетрансляцій. Поглиблюється співпраця з ДП "Укркосмос", іншими міжнародними організаціями космічного зв'язку, як, наприклад, "Інтерсупутник", з метою виконання стратегічних завдань нашої держави щодо покриття телесигналом території всіх континентів планети.

"Інтерсупутник" запропонував виділити для українських державних телерадіоканалів супутниковий ресурс Atlantic Bird 1, який поширюється на територію країн Східної та Західної Європи, східне узбережжя США і Канади, Туреччини, Ізраїлю та інших країн.

Така послуга дасть можливість на високому рівні зв'язку організувати передачу телевізійного сигналу з України на всі перераховані території.

Успішним є досвід співпраці УТР з ДП "Укркосмос" із впровадження та розвитку Інтернет-мовлення як ефективного механізму для формування позитивного іміджу України та забезпечення національних інтересів нашої держави. На часі забезпечення прискореної розбудови Інтернет-вузлів, зокрема на Азію, Океанію і Австралію, технічного дооснащення існуючих потужностей, комплектування високопрофесійними кадрами, подальшого впровадження комп'ютерних та інформаційних технологій.

Триває реалізація системного проекту технічного переоснащення обласних (регіональних) державних телерадіоорганізацій, що передбачає комплексну модернізацію апаратно-студійних комплексів, оснащення їх сучасним цифровим технологічним обладнанням. У 2005 році нове обладнання отримали 5 телекомпаній. У 2006 році планується технічне і технологічне переоснащення ще 4 телерадіокомпаній.

У відповідності до доручення Президента України здійснюється комплексне реформування Укрінформу. Постановою Кабінету Міністрів України від 19.09.05 № 933 "Про заходи щодо реформування та розвитку Українського національного інформаційного агентства "Укрінформ" на 2005—2007 роки" визначено головні напрямки цієї роботи. Відбудеться структурна перебудова агентства з урахуванням європейського досвіду, насамперед із широким застосуванням новітніх інформаційно-телекомунікаційних технологій.

За цей час мережа зарубіжних корпунктів і представництв з державним забезпеченням зростає до 16, що працюватимуть у провідних європейських країнах, а також у США, Китаї, Сирії. На повну потужність запрацює багатofункціональний багатомовний Інтернет-портал з вільним і зручним доступом для користувачів всесвітньої мережі до інформаційних ресурсів агентства, баз даних про Україну і світ.

Укрінформ, розвиваючи наявний досвід, розгорне у мережі Інтернет цілодобове радіомовлення, поширюватиме випуски власних оперативних телевізійних новин і тематичних програм.

Потребує якісного оновлення інформаційно-комунікативний аспект інформаційної політики. Він передбачає системну протидію антиукраїнським медіа-операціям та політико-психологічним маніпуляціям в інформаційній сфері. Формування привабливого іміджу України вітчизняними та закордонними мас-медіа вимагає своєчасного знешкодження контріміджів країни, її зовнішньої та внутрішньої політики.

Треба зазначити, що через слабку інтегрованість нашої країни у світове інформаційне поле, недостатню активність та конкурентоспроможність інформаційних структур уявлення про Україну, нерідко вкрай спотворене, формують не вітчизняні ЗМІ, а інформаційні структури інших країн. Ілюстрацією до сказаного може слугувати інформаційна "газова" війна, ситуація, пов'язана із розміщенням на території України російського Чорноморського флоту, медіа структури якого дуже часто у викривленому світлі подають інформацію про Україну та її владу.

Провідну ж роль у формуванні іміджу України мають відігравати вітчизняні ЗМІ. Для досягнення поставленої мети необхідно створити умови для входження суб'єктів інформаційного простору України до світової системи інформаційного обігу та створенню конкурентоспроможного національного інформаційного продукту. Потрібно створювати мережу закордонних корпунктів вітчизняних ЗМІ, забезпечувати прямі і зворотні інформаційні потоки. Це — в інтересах України, яка рухається в Європу. Запізнення із проведенням державою відповідних контрзаходів може призвести до погіршення репутації держави, що негативно позначиться на темпах та якості соціально-економічного розвитку України.

(Далі буде)

Надійшла до редакції 17 травня 2021 року

УДК 061.1:303.442.3]:327](73)(045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2021.5(298).26-32

Микола Сенченко,
директор Книжкової палати України, професор,
e-mail: director@ukrbook.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7445-5185>

Мережа американських фондів і "мозкових трестів"

У статті розглянуто особливості аналітичної роботи та наукових досліджень "мозкових трестів" і фондів Сполучених Штатів Америки. Надано характеристику аналітичних центрів і з'ясовано, що американські "фабрики думки" — це переважно самостійні організації, що тісно взаємодіють як з політичною, так і з бізнес-елітою. Ці структури здебільшого лише наближені до влади, що дає змогу зберігати об'єктивність і можливість компетентно та критично аналізувати урядову діяльність.

Ключові слова: аналітика; аналітичні центри; "мозкові центри"; інформаційна діяльність

Мета статті — акцентувати на потребі формування мережі "мозкових центрів" в Україні для надання аналітичної підтримки діяльності уряду під час здійснення антикризових реформ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нині у багатьох країнах світу діють аналітичні центри, створені

для проведення компетентної й виваженої зовнішньої та внутрішньої політики. Особливо розвинена мережа цих організацій у Сполучених Штатах Америки.

На початку XXI ст. США виявилися глибоко залученими в міжнародні справи — більше, ніж будь-коли у своїй історії, і в ширшому масштабі, ніж будь-яка інша

країна. Америка підтримує дипломатичні відносини приблизно зі 180 суверенними державами, її збройні сили розміщено по всьому світу. Роль Сполучених Штатів у світовій економіці безпрецедентна та позначається на житті майже всіх країн. США беруть участь у діяльності численних міжнародних інституцій і ведуть латентні війни з багатьма державами світу. Окремі країни звертаються до Сполучених Штатів по допомогу для забезпечення власних безпеки й добробуту, за дипломатичною підтримкою для запобігання війнам і встановлення миру, а часто й за "мудрою" порадою під час планування роботи міжнародних організацій, що охоплюють широкий діапазон людської діяльності.

Сполучені Штати розробляють і здійснюють свою зовнішню політику — точніше, безліч напрямів своєї зовнішньої політики — за допомогою низки державних структур, що накладає на неї відбиток різних, нерідко конкурентних поглядів. До цих об'єднань входять президентський апарат Білого дому, Державний департамент, міністерства оборони й фінансів, кілька розвідувальних органів і кілька десятків інших міністерств і відомств, що чинять прямий вплив як на визначення сфери дії Сполучених Штатів за кордоном, так і на виконання урядових рішень.

Окрім того, певні обов'язки у сфері зовнішньої політики має і Конгрес США. Одні з них регламентовано Конституцією США, другі — законодавством, треті — традицією. Конгрес не лише пасивно відбиває волю американського президента, який відіграє певну роль у визначенні зовнішньої та оборонної політики Сполучених Штатів, а й фінансує роботу адміністрації. За допомогою численних комітетів Конгрес ретельно розглядає пропозиції, програми й результати зовнішньої політики США, пильно стежить за діями кожного міністерства й відомства за кордоном. Мабуть, у жодній іншій країні законодавча влада не виконує таких важливих функцій (що часто не збігаються з волею президента) під час формування зовнішньої політики.

У Сполучених Штатах, як і в інших державах, політичні лідери змінюються, отже, на зовнішньополітичні орієнтири можуть певною мірою впливати й результати виборів — як президентських, так і до сенату й палати представників. Проте, мабуть, у жодній іншій "демократичній" країні обрання нового президента й зміна адміністрації не означають масової заміни провідних посадових осіб і у внутрішній, і в зовнішній політиці та сфері національної безпеки США. Змінюють, особливо коли президентський пост переходить від однієї партії до іншої, майже всіх високопосадовців до найнижчих структур апарату, а отже зовнішня політика раптово переходить до рук людей, які не мають безпосередньо досвіду щодо проблем і викликів, з якими стикається країна. Часто, перш ніж нова команда повністю ввійде в курс справи, проходить кілька місяців, навіть якщо обраний президент призначає нових співробітників швидко.

На цьому тлі резонним є запитання, як Сполучені Штати здатні ефективно формувати зовнішню та

внутрішню політику, вводити в дію засоби для її здійснення й забезпечувати суспільну підтримку? На це запитання є кілька відповідей, проте одна з найважливіших — завдяки створенню системи інститутів, що за масштабами та всеосяжним характером діяльності не мають аналогів в інших країнах. Ці організації в американському політичному лексиконі називають "мозковими трестами".

Хоча термін увійшов у вжиток кілька десятиліть тому, ідея створення структур, що спеціалізуються на вивченні зовнішньої політики й забезпеченні її підтримки, у XX ст. має доволі солідну історію. Наприклад, 1910 р. було створено Фонд Карнегі за міжнародний мир, що мав відстоювати справу миру, згодом у Нью-Йорку засновано Раду з міжнародних відносин.

Бурхливий розквіт науково-дослідних і політичних інститутів відбувся у Сполучених Штатах лише після Другої світової війни, коли стало зрозуміло, що відтепер країна глибоко й постійно має бути залученою до подій, що відбуваються за кордоном. Окрім того, їй доведеться безпосередньо керувати процесами створення й забезпечення ефективної роботи нових міжнародних інститутів, як-от Організація Об'єднаних Націй (ООН), Всесвітній банк (ВБ), Міжнародний валютний фонд (МВФ) і Генеральна угода з тарифів і торгівлі, а також процесами об'єднання "демократичних" держав для протистояння Радянському Союзу в оголошеній холодній війні. Вперше в історії Сполучені Штати мали потребу в ґрунтовно розробленій, багатоаспектній і зрозумілій глобальній стратегії, й на допомогу прийшли американські "мозкові трести" — аналітичні центри.

Першим таким інститутом стала корпорація "РЕНД", заснована у повоєнний період за ініціативою керівництва Військово-Повітряних сил США з метою розроблення завдань і програм для цього роду військ. Щоб новостворений науково-дослідний інститут не зазнавав бюрократичного тиску, його облаштували подалі від столиці — у м. Санта-Моніці (штат Каліфорнія).

Фірмовою "візитівкою" корпорації стали якісні та об'єктивні дослідження з проблем національної безпеки. Надалі Пентагон створив ще кілька аналітичних центрів, що працюють винятково над питаннями оборони, поміж яких — Інститут оборонних досліджень і Центр військово-морського аналізу. Ці структури мають аналоги в галузі точних наук, зокрема дві лабораторії при Каліфорнійському університеті: Лос-Аламоська національна лабораторія (створена 1942 р. для проектування й виготовлення перших атомних бомб) і Ліверморська національна лабораторія Лоуренса (організована через 10 років для створення водневої зброї).

Отже, для проведення ефективної зовнішньої політики у США було організовано численні науково-дослідні інститути. Одні діють у складі приватних корпорацій чи професійних союзів, другі — самостійно, треті — при провідних університетах: від Каліфорнійського в Лос-Аламосі й Стенфордського на

західному узбережжі до Гарварду й Массачусетського технологічного інституту на сході. Часом не без іронії зауважують, що на кожну комбінацію слів "іноземний", "міжнародний", "стратегічний", "глобальний", "дослідження", "політика", "центр", "інститут" і "рада" знайдеться американський "мозковий трест", у назву якого вона входить.

Аналітичні центри розв'язують багато завдань — від дослідження регіональних проблем і прикладних економічних та військових питань до роботи, спрямованої на забезпечення підтримки з боку населення участі США у справах зовнішнього світу. Діють Асоціація сприяння ООН, яка відповідає за те, щоб громадяни краще розуміли діяльність цієї організації, а також Атлантична рада, Рада з розвитку за кордоном, Асоціація контролю за озброєннями й численні ради з міжнародних справ по всій країні, що складаються з місцевих груп населення, які цікавляться зовнішньою політикою.

Створено ще кілька спеціалізованих аналітичних центрів, що перебувають на бюджетному фінансуванні: Американський інститут світу, який спеціалізується на дослідній роботі, та Національний фонд демократії (НФД), що здебільшого працює в інших країнах, сприяючи "демократичному" розвитку. НФД має чотири відгалуження: два приєднано до Республіканської й Демократичної партій, один — до профспілок і один — до ділових кіл. Отже, НФД працює в різних країнах світу, виконуючи доручення партій, профспілок і ділових кіл. Функціонує багато інших організацій, що мають просувати потрібні ідеї в зовнішній політиці й нерідко поєднують науково-дослідну роботу із суспільною діяльністю; їх також успішно використовують для впливу на членів Конгресу США.

Багато років аналітичні центри, чия діяльність найбільше позначається на процесах формування зовнішньої політики США, базуються у Вашингтоні. Ці організації значною мірою зацікавлені в дослідній роботі, багато з них беруть активну участь у житті суспільства. Нині вирізняємо кілька структур, зокрема Фонд Карнегі за міжнародний мир, корпорацію "РЕНД", Раду з міжнародних відносин, Інститут Брукінгса, Центр стратегічних і міжнародних досліджень, Інститут американського підприємництва (має тісні зв'язки з діловими колами), Інститут політичних досліджень (відомий ліберальними поглядами) і Фонд "Спадщина" (відомий консервативними поглядами).

Суттєвими є дві характерні особливості роботи американських аналітичних центрів щодо зовнішньополітичних питань. По-перше, багато організацій стурбовані процесами об'єднання людей для обговорення ідей і політичних альтернатив. Часто до таких дискусій залучають представників різних сфер: академічних, ділових і урядових, причому як з адміністрації, так і з Конгресу США. Такі заходи призначені не лише для обміну інформацією чи розроблення нових ідей, а й покликані забезпечувати підтримку політики, яку проводить адміністрація Сполучених Штатів, і навіть вирішувати ширший

спектр завдань: домагатися консенсусу під час розгляду найважливіших питань, з'ясувати ключові розбіжності у позиціях урядовців, а також визначати зони впливу Сполучених Штатів у світі. У цьому контексті аналітичний центр з іноземних справ є "таємною зброєю".

По-друге, "мозкові центри" слугують важливим джерелом пошуку талановитих людей для роботи в адміністрації й апараті Конгресу США, а також надають можливість працювати співробітникам уряду, які йдуть у відставку, однак прагнуть, як і раніше, займатися зовнішньою політикою, черпати нові ідеї й натхнення, одночасно збагачуючи дослідні проекти аналітичних центрів досвідом, набутим на державній службі. Такий приплив і відтік офіційних осіб, які часто обмінюються посадами з колегами з аналітичних центрів, є найважливішим елементом впровадження у владу нових ідей, що відіграє суттєву роль у питаннях надання лідерами різних професій, пов'язаних із зовнішньою політикою, підтримки для розвитку основних напрямів діяльності країни за кордоном. Звісно, окремі співробітники досягають значних кар'єрних результатів і обіймають високі посади в уряді США у сфері зовнішньої політики й національної безпеки.

Якщо філії чи представники фондів Карнегі та "Спадщина", Інституту Брукінгса в інших країнах навчають місцеві еліти розглядати національну політику крізь призму "глобального підходу", то "мозкові центри" США працюють винятково на американські інтереси. Ці потужні генератори ідеології створюють тонкі та опосередковані світоглядні аксіоми свідомості для обізнаних і стереотипи для профанів, широка міжнародна активність цих структур заміняє чи доповнює роботу американської дипломатії та ідеологічної розвідки. Нарешті, саме вони й становлять "кровоносну систему" зв'язку між елітами, якою циркулює "справжнє знання", тоді як ЗМІ віртуозно ототожнюють інтереси Сполучених Штатів із морально-етичними канонами універсуму та обробляють багатомільйонний "демос", наївно впевнений у своїй уявній "кратії".

Гасло на державній печатці США "Novus Ordo Seclorum" — "Новий порядок на століття" — із містичного завдання втілюється в реальність. Realpolitik нікуди не зникла, але піддалася "теологізації" — ототожненню власних інтересів з морально-етичними канонами універсуму. Ідеологізація зовнішньої політики США вільсонівського типу могла посперечатися з лєнінськими принципами зовнішньої політики. Не захист національних інтересів, а досягнення певної загальносвітової мети — таке завдання Америка прагне розв'язати на світовій арені.

До початку ХХ ст. у Сполучених Штатах було сформовано потужний центр фінансових інтересів, тісно поєднаний економічними, політичними та культурними зв'язками з впливовими олігархічними групами європейських держав. Родинним колам Європи й Америки були однаково далекі й заважали монархічні та національно-консервативні підвалини

європейських суспільств і культури, класичні традиції міжнародних відносин, що склалися з часів Вестфальського миру 1648 р. Результат війни для цих кіл та їхніх представників обіцяв лідерство у світовій ідеології й політиці з отриманням фінансових важелів. Ідеологія вільсоніанства породила проєкт Пакту Ліги Націй й Американську програму миру ("14 пунктів" Вільсона).

Розробниками нової зовнішньополітичної ідеології — прародительки сучасної концепції глобалізму, по суті, неовільсоніанства, стали кадри майбутньої Ради міжнародних відносин. Сполучені Штати виходять зі своєї "ізоляціоністської" доктрини з універсалістським проєктом, автором якого був загадковий alter ego В. Вільсона — полковник Е. Хауз, роль якого історики повною мірою не оцінили.

Головне в цьому проєкті — відмова від національного інтересу як основи політики й зниження традиційної ролі національних держав, створення першого типу універсальної міжнародної організації — Ліги Націй та інтернаціоналізація міжнародних проблем. США підмінили цілі війни, заради яких французи, німці, англійці й росіяни гинули на фронтах.

Г. Кіссинджер потрактував цю підміну як моральну й політичну перемогу Нового Світу над імперським Старим: "Вступ Америки у війну зробив тотальну перемогу технічно можливою, але цілі її мало відповідали тому світовому порядку, до якого Європа звикла впродовж століть і заради якого вступила у війну. Америка із презирством відкинула концепцію рівноваги сил та оголосила реальну політику аморальною. Американськими критеріями міжнародного порядку були демократія, колективна безпека й самовизначення".

Полковник Е. Хауз ще 1916 р. створив неофіційну групу експертів для розроблення моделі майбутнього світу й визначення в ньому ролі Сполучених Штатів. Дослідники зауважують про величезний вплив цього сірого кардинала, який перетворив Державний департамент США на проміжну інстанцію й архів офіційної кореспонденції для втілення особистих ідей. Таємне дипломатичне листування часто проходило безпосередньо через маленьку квартиру на 35-й Іст-стріт. Дипломати країн, що воювали, зверталися насамперед до Е. Хауза по допомогу й підтримку, аби розібратися в хитросплетіннях трансатлантичної інтриги.

Наведена ідеологія міжнародних відносин і обґрунтування американської ролі були першим продуктом "мозкових центрів". Через позицію Конгресу США, у якій домінували "консервативні" настрої, на тривалий період американська зовнішня політика опинилася в руках консерваторів-ізоляціоністів із гаслом "Подальше від Європи!". Потрібно було докласти значних зусиль, щоб зміцнити відповідні американські кола для реалізації лінії Хауза — Вільсона, виробленої кадрами "мозкових центрів", і знадобилося все ХХ ст. для втілення в життя цього універсалістського задуму.

Отже, щоб проводити виважену й компетентну зовнішню та внутрішню політику, Україні також потрібно створити мережу науково-аналітичних центрів

та залучити до роботи перспективних і талановитих науковців, політологів, спеціалістів у різних галузях економіки, фінансово-кредитної системи тощо.

Еволюція американських "фабрик думки"

Досвід США демонструє майже столітню історію одного з можливих варіантів становлення "фабрик думки", а також масштаб і результативність їхньої діяльності. Ці організації історично створювали військові відомства, зацікавлені в розробленні комплексної технології акумуляції інформації. До роботи залучали науковців і цивільних аналітиків, широко обізнаних у різних, зокрема політичних, аспектах стратегічного аналізу.

Незалежно від етапів розвитку американські "фабрики думки" завжди мали одну мету: залучення людей, здатних генерувати ідеї, до розв'язання політично значущих проблем. При цьому види проблем, форма організації "мозкових центрів", замовник, види зв'язності тощо, природно, відрізнялися.

Отже, "фабрики думки" в США — це переважно самостійні організації, що тісно взаємодіють як з політичною, так і з бізнес-елітою. Здебільшого вони лише наближені до влади, що дає змогу зберігати об'єктивність і водночас компетентно та критично аналізувати урядову діяльність.

Чимало американських науково-дослідних установ здійснюють три види діяльності, як це визначено Національним науковим фондом:

1. Фундаментальні дослідження — вивчення невідомого. Інколи їх називають ненаправленими, вони чинять мотиваційний вплив, що визначається устремлінням до знання заради знання.

2. Прикладні дослідження спрямовані на розв'язання визначеної проблеми, наприклад, створення ліків проти певної хвороби.

3. Розробки — систематичне використання фундаментальних і прикладних досліджень для створення конкретних об'єктів — систем, методів і матеріалів. Зазвичай вони охоплюють проєктування й експерименти з певним виробом чи процесом, а інколи — його безпосереднє виробництво. Якщо врахувати всі приватні компанії, наукові центри, пов'язані з університетами, урядові лабораторії, дослідні підрозділи великих компаній, то у Сполучених Штатах налічуватиметься щонайменше 20 тисяч науково-дослідних організацій. Серед них є категорія установ, яку вважають найпотужнішою, — "фабрики думки", що вивчають питання політики, економіки та застосування технологій.

Інтелектуальний вплив "фабрик думки" на ухвалення державних рішень у США є визначальним. За свідченням співробітника однієї з таких структур, старшого радника корпорації "РЕНД" Р. Пантера, "ці різноманітні установи розв'язують багато завдань — від дослідження регіональних проблем і такої прикладної тематики, як економіка та військові питання, до роботи, спеціально спрямованої на забезпечення розуміння й підтримки громадянами участі США у справах зовнішнього світу, а також конкретних ідей і заходів".

Високий професійний рівень "мозкових трестів" дає змогу не лише скеровувати політику західних держав (паралельно виконуючи замовлення великих приватних фінансових та економічних структур), а й пристосовувати її на користь панівних транснаціональних олігархічних кланів. У поєднанні з потужним лобіюванням у законодавчих і виконавчих органах влади західних країн діяльність цих центрів дає змогу вузькому колу Г-олігархії представляти власні корпоративні інтереси як загальнонаціональні, використовуючи державні інститути для досягнення особистих цілей.

Діяльність американських аналітичних центрів не можна недооцінювати, хоча вона значною мірою є латентною. Ці інститути формували не лише політику США впродовж останньої сотні років, а й відповідне ставлення до неї власного населення та світової громадської думки. Діяльність аналітичних центрів багато в чому доповнює, а іноді й заміняє роботу американської дипломатії, ідеологічних структур і спецслужб. Саме "фабрики думки" продукують нові концепції та доктрини, формують висококваліфікований кадровий потенціал для урядових установ, надають їм експертні висновки, експортують політичні кліше та вводять в обіг нові стереотипи історичної свідомості.

Очевидно, що за межами США головним завданням аналітичних центрів, окрім вивчення позиції місцевих еліт, є ретрансляція певних ідеологічних цінностей і моделей світосприйняття. А це не що інше, як механізми ідеологічного й психотехнологічного програмування, в межах якого фахівці "фабрик думки" публікують книги, проводять семінари й конференції, часто в інших країнах, працюючи з місцевими елітами. Так, Інститут У. Мондейла 1991 р. поспішив у "демократичну" Україну, влаштувавши семінари та банкети для нових партій некоммуністичного напрямку. Окремі персони, які брали участь в цих заходах, згодом стали українськими співробітниками київських філій американських центрів.

Нинішній переділ світу являє собою небачений синтез імперіалізму часів Т. Рузвельта і месіанізму В. Вільсона. До слабких країн застосовують силу, обґрунтовуючи тезою, котру висміяв американський сенатор Н. Коулман: "Ми керуємо вами, оскільки це у ваших же інтересах, а ті, хто відмовляється це розуміти, є злом. Тоді з ними чинитимуть так, як вчинили з Лівією".

Щодо структурних елементів системи міжнародних відносин, передусім Росії (раніше вона становила об'єктивну перешкоду для переділу світу), застосовують ідеологію глобалізму, складником якої є цільовий вплив на суспільну свідомість. Технологія проста: пересічному громадянину насаджують ідею непричетності до справ держави, а еліті — ілюзію причетності до світової олігархії та впевненість у тому, що "США відповідають високим принципам політичного порядку, що перевершує решту політичних порядків, і новий американський імперіалізм служить вищій моральній меті".

Процес створення й поширення світом різноманітних аналітичних структур продовжує набирати обертів. Ринок аналітики не піддається точній кількісній оцінці, але йдеться про мільярди доларів. Нині перевіреної та об'єктивної інформації аналітичного характеру потребують уряди й президенти, розвідувальні й військові відомства, корпорації й фірми. Звичайно, не всі замовники перебувають під американською парасолькою, багато з них проводять самостійну політику та відносно незалежні в аналітичних розробках, як-от міжнародні, американські, європейські, азійські центри. В Австралії, Канаді, Франції, Великій Британії, Японії діє низка "фабрик думки", що розв'язують суто національні завдання. Проте саме "мозкові центри" США відіграють провідну роль у світових політичних процесах. Ці об'єднання — державного й недержавного рівня — взяли найактивнішу участь у розробленні планів руйнування СРСР і втіленні їх у життя.

Варто докладніше розглянути діяльність Гуверівського інституту війни, революції та миру при Стенфордському університеті — найстарішого американського "мозкового центру", створеного ще 1917 р. для вивчення марксизму й революційного руху в Росії. Формування бібліотеки й архівів інституту розпочалося з документів, котрі у 1921—1923 рр. вивіз із радянської Росії Г. К. Гувер. Він очолював американське Управління у справах допомоги — орган, що керував центрами з надання допомоги Європі після Першої світової війни. У бібліотеці інституту, що налічує понад мільйон книг і займає основну частину вежі Гувера на території Стенфордського університету, зберігаються цінні матеріали, що стосуються не лише СРСР, а й дореволюційної Росії. Серед найважливіших документів — захоплений гітлерівськими військами 1941 р. архів Смоленського обкому партії, знайдений на частині території Німеччини, окупованої американськими військами 1945 р. До цих матеріалів неодноразово зверталися американські науковці й розвідники.

Значно розширивши діапазон досліджень після Другої світової війни й цілком підпорядкувавши їх антирадянським та антикоммуністичним цілям, Гуверівський інститут претендував на роль "національного центру зі збирання документальних матеріалів із проблем політичних, соціальних і економічних змін у ХХ столітті". Основною для установи залишається діяльність, яку 1959 р. Г. Гувер визначив як "дослідження й публікації, спрямовані на боротьбу з вченням К. Маркса".

Така картина, хоча доволі контурна й неповна, дає можливість уявити загальну панораму світової аналітики з погляду її організаційних структур. Навіть із назви "фабрика думки" стає зрозуміло, що світова аналітика виконує першорядну роль в опрацюванні інформації стратегічного рівня й прагне посісти провідні позиції в управлінських процесах міжнародного та національного рівнів. Інакше кажучи, саме у цій сфері працює світовий мозок, сконцентровано інтелектуальний потенціал людства.

Перемога Заходу на чолі зі США над Східним блоком мала потужний психологічний ефект. Дослідники вважають, що істинною причиною поразки Радянського Союзу в холодній війні було не економічне відставання й не гонка озброєнь, а брак компетентних аналітичних структур у сфері стратегічних досліджень із прямим виходом на політичну верхівку, відсутність зворотного зв'язку між мозковими центрами та найвищою політичною владою, відповідальною за ухвалення стратегічних рішень. Водночас якщо проаналізувати значення аналітичних структур для політичного життя США, то стає зрозуміло, яку вагому роль вони відіграли у відстоюванні геополітичних і стратегічних інтересів держави.

Як не дивно, але десятиліттями багато країн наступають на одні й ті самі граблі, та нічого не змінюється! Адже саме в цьому й полягають причини численних управлінських помилок (якщо, звісно, не брати до уваги випадки прямої зради державних інтересів), геополітичних програшів, неефективних рішень у соціально-економічній сфері.

Еволюція аналітичних центрів в Америці свідчить, що вони розвивалися паралельно зі зростанням геополітичної потужності Сполучених Штатів. Спочатку завдання цих структур були відверто аполітичними: відстоювати громадські інтереси, неупереджено консультувати державних посадовців із питань, пов'язаних із політикою та економікою. Саме таким був Інститут державних досліджень (1916), попередник Інституту Брукінгса (1927).

Першим "мозковим центром", що працював винятково над питаннями зовнішньої політики, став Фонд Карнегі за міжнародний мир, заснований 1910 р. для дослідження причин воєн і сприяння мирному врегулюванню суперечок. У зимовий період 1917—1918 рр. полковник Е. Хаус, радник президента В. Вільсона, зібрав відомих учених для аналізу варіантів повоєнного облаштування світу. Згодом групу було реорганізовано в Раду з міжнародних відносин. Перше покоління "мозкових центрів" допомогло створити у США активну політичну базу, виховати плеяду незалежних аналітиків для проведення в майбутньому американської глобальної політики.

Попри те, що в міжвоєнний період у країні тимчасово перемогли ізоляціоністи (прибічники пасивної позиції США у світі), геостратеги (адепти активної геополітичної ролі США) із різних "мозкових центрів" повністю відновили лідерські позиції після Другої світової війни. Зміст поняття "ізоляціонізм" охоплював американський континент, у тому числі Латинську Америку й Карибський регіон. Ідеологія полягала у неутручанні у справи Старого Світу.

Саме після 1945 р., коли Сполучені Штати перебрали на себе функції наддержави, виникла друга хвиля "мозкових центрів". Багато дослідників, які опікувалися питаннями оборони в цих інститутах, отримували пряму підтримку від американського уряду. На початок 1970-х рр. припадає третя хвиля "мозкових центрів", що прагнули безпосередньо впливати на політичні рішення.

На відміну від корпорацій, американські аналітичні структури вимірюють успіх не прибутком, а тим, наскільки сильний вплив вони чинять на процеси формування громадської думки й політики. У цьому сенсі вони нагадують лобістські групи, що змагаються з іншими неурядовими організаціями за політичну владу та престиж; межа між ними дедалі більше розмивається. "Мозкові центри" працюють передусім з американською елітою. Сфера їхньої діяльності надзвичайно широка — від забезпечення наповнення іноземних ринків експортними товарами зі США до перехоплення важливої інформації, захисту американських комп'ютерних програм, створення безпечних умов життя громадян Сполучених Штатів, охорони портів від проникнення терористів тощо.

Коли офіційна американська присутність у певних регіонах неможлива, "мозкові центри" перебирають на себе активну зовнішньополітичну роль — служити "очима й вухами" уряду США, тобто виконують паралельно розвідувальну, дипломатичну й політичну місії. Отже, здатність "фабрик думок" прямо чи побічно брати участь у формуванні політичних процесів і готовність американських урядовців звертатися до них за порадою спонукають до висновку, що ці центри чинять визначальний вплив на специфіку внутрішньої та зовнішньої політики США.

Серед аналітичних інструментів міжнародного рівня "фабрики думки" активно використовують технології "кольорових революцій", відпрацьовані на території колишньої Югославії.

Авторитетним фахівцем неурядових організацій й ідеологом організації ненасильницького опору та революцій на територіях інших країн є Дж. Шарп. Там, де є влада, завжди буде й невдоволена нею частина населення, якою можна успішно маніпулювати. Саме за сценаріями Дж. Шарпа запускали механізми дестабілізації в Сербії, Грузії, Україні та Білорусі.

В Югославії націонал-зрадники здійснили "Революцію 2000", зрежисовану заокеанськими фахівцями, без якої неможливо було провести анексію Косового. Нині відомо, що ЦРУ інвестувало майже 70 млн дол. в організацію державного перевороту. Не менші суми надали й спецслужби держав — членів НАТО та неурядові організації Сербії. Безпосередньо за наказом М. Олбрайт під дахом посольства США в Белграді було створено таємне Американське бюро з югославських справ, що відповідало за організацію "кольорового" путчу й фактично керувало діями опозиції.

Сербія стала випробувальним полігоном для вдосконалення методики проведення "кольорових революцій" з метою усунення лідерів країн, які захищали національні інтереси та державний суверенітет від американсько-натівського диктату. Згодом до влади автоматично приводили маріонеткові режими, що слухняно виконували вказівки куратора з американського посольства. Після Белграда були Тбілісі, Київ, Бішкек, але там апробовану схему змінювали мінімально. Як і в Сербії, жоден із цих заколотів не досяг би результату, коли б не пряма зрада всередині панівної еліти.

Активізацію експансіоністської політики спричинило побоювання щодо ствердження реальної європейської єдності "від Дубліна до Владивостока", що здавна суперечить геополітичним спрямуванням Великої Британії та США.

Радянській аналітичній школі, орієнтованій на протилежний аналіз, на збереження системи, вивчення її цілісності, вдосконалення процесів управління й ухвалення рішень (але не на знищення іншої системи), майже нічого було протиставити мозковим атакам із корпорації "РЕНД" і таємним операціям з інших центрів США. В СРСР аналітичних центрів такого рівня фактично не було. Певною мірою цю роль виконували академічні дослідні та науково-освітні інститути, зокрема Всесоюзний науково-дослідний інститут системних досліджень (ВНДІСД), Інститут світової економіки і міжнародних відносин (ІСЕМВ), Інститут економіки світової соціалістичної системи (ІЕССС), Інститут США і Канади (ІСКАН), Інститут сходознавства, Інститут Далекого Сходу, Інститут Європи, Московський державний інститут міжнародних відносин (МДІМВ), Інститут соціології, Академія громадських наук при ЦК КПРС, Інститут наукової інформації суспільних наук (ІНІСН). Ці установи були більш-менш незалежними в конкретних формулюваннях дослідних завдань, хоча й отримували фінансування з державного бюджету. Водночас вони стали неявно визначати генеральну лінію партії, адже часто діставали завдання розв'язати певні проблеми, надати рекомендації прямо від ЦК КПРС або побічно через президію Академії наук; ці структури також змагалися між собою,

подаючи свої аналітичні розробки та рекомендації в ЦК КПРС. Аналітичний супровід курсу на розрядку забезпечували саме радянські науково-дослідні центри, крім того, їхні фахівці також причетні до зміни ставлення до соціал-демократії, поширення феномену науково-технічної революції (НТР) тощо.

Певні аналітичні структури геополітичного масштабу були і в зовнішній розвідці — Головному розвідувальному управлінні (ГРУ) Генштабу Міністерства оборони й Комітету державної безпеки (КДБ) СРСР, але, судячи з результату, радянські "мозкові центри" програли американським битву за голови.

Висновки. Нині у багатьох країнах світу діють аналітичні центри, створені для проведення виваженої зовнішньої та внутрішньої політики. Особливо розвинена мережа цих організацій у Сполучених Штатах Америки.

Роль США у світовій економіці безпрецедентна та відбивається на житті майже всіх країн. Америка бере участь у діяльності численних міжнародних інституцій і веде латентні війни з багатьма державами світу. Проте що допомагає країні залишатися світовим лідером, ефективно формувати внутрішню та зовнішню політику, забезпечувати суспільну підтримку урядових дій? Відповідь очевидна — система "мозкових трестів", що за масштабами та всеосяжним характером діяльності не мають аналогів в інших країнах. Саме ці структури працюють над ключовими питаннями внутрішньої та зовнішньої політики, ідеології, впливу на масову свідомість, корелюючи свою діяльність із завданнями й цілями уряду.

Список використаної літератури

1. Сенченко М. І. Мозкові центри країн світу / М. Сенченко, О. Сенченко, В. Гастинщиков. — Київ : Персонал, 2016. — 277 с.
2. Hunter R. E. Think tanks. Helping to shape U. S. foreign and security policy / Robert Hunter // U. S. foreign policy agenda. — 2000. — Vol. 5. — № 1. — P. 33—36.
3. Курносов Ю. Алгебра аналитики. Секреты мастерства в аналитической работе / Ю. Курносов. — Москва : Русаки, 2015. — 288 с. — (Русская аналитическая школа).
4. Курносов Ю. Аналитика как интеллектуальное оружие / Ю. Курносов. — [2-е изд.]. — Москва : Ритм, 2015. — 613 с.
5. Коваль Р. Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності органів державної влади / Р. А. Коваль // Теорія та практика державного управління. — 2006. — № 1. — С. 223—226.

Mykola Senchenko

Network of American foundations and think tanks

The article considers the features of analytical work and research of think tanks and funds of the United States of America. Analytical centers are described and it is found that thought factories in the United States are mostly independent organizations that work closely with both the political and business elites. In most cases, they are only close to the government, which allows to maintain objectivity and the ability to competently and critically analyze government activities.

Keywords: *analytics; analytical centers; brain centers; information activities*

References

1. Senchenko M., Senchenko O. and V. Gastinshikov. (2016). *Mozkovi centri krayin svitu*. Kyiv: Personal.
2. Hunter R. E. (2000). Think tanks. Helping to shape U. S. foreign and security policy. *U. S. foreign policy agenda*, vol. 5 (1), pp. 33—36.
3. Kurnosov Yu. (2015). *Algebra analitiki. Sekrety masterstva v analiticheskoy rabote*. Moskva: Rusaki.
4. Kurnosov Yu. (2015). *Analitika kak intellektualnoe oruzhie*. [2-e izd.]. Moskva: Ritm.
5. Koval R. (2006). Informacijno-analitichne zabezpechennya diyalnosti organiv derzhavnoyi vladi. *Teoriya ta praktika derzhavnogo upravlinnya*, 1, pp. 223—226.

Надійшла до редакції 17 травня 2021 року

УДК 061.1:303.442.3]:327](5)(045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2021.5(298).33-39

Оксана Сенченко,
кандидат наук із соціальних комунікацій,
старший викладач факультету журналістики та міжнародних відносин
Київського університету культури і мистецтв,
e-mail: okline.www@gmail.com

Аналітичні центри країн Сходу

У статті здійснено огляд стратегічних інститутів і "мозкових центрів" окремих країн Сходу у розрізі їхніх національних аналітичних традицій та розгалуженої багатоварусної самосвідомості. Схід вирізняється різноманіттям релігійно-філософських аналітичних традицій, відповідно, в азійських країнах діяльність аналітичних центрів має різні форми. Докладно розглянуто специфіку роботи "мозкових центрів" у країнах ісламу, а також китайську та юдейську аналітичні традиції.

Як свідчить проведений аналіз формування та функціонування "мозкових центрів" країн Сходу, розбудова аналітичних структур є однією з пріоритетних проблем державної інформаційної політики. Від діяльності цих об'єднань залежить, наскільки повно влада буде проінформованою та зможе в максимально допустимих межах надавати суспільству об'єктивну інформацію про свої рішення та дії, поточні події у країні та поза її межами.

Ключові слова: аналітичні центри; "мозкові центри"; країни Сходу; спецслужби; регіональні дослідження; міжнародні дослідження

Метою статті є дослідження аналітичних традицій країн Сходу, аспектів взаємодії держави й "мозкових центрів", процесів становлення та функціонування інформаційно-аналітичних центрів Ірану, Ізраїлю та Індії.

Виклад основного матеріалу дослідження. До стратегічних інститутів країн Сходу належать такі: у КНР — Шанхайський інститут міжнародних досліджень, Китайський інститут сучасних міжнародних відносин; у Японії — Токійський університет зовнішньополітичних досліджень, Інститут євразійських досліджень Йокогамського національного університету; в Індії — Інститут оборонних досліджень і аналізу Міноборони; в Ірані — Інститут політичних і міжнародних досліджень при МЗС Ірану; у Пакистані — Пешаварський університет і його Центр регіональних досліджень; у Туреччині — АСАМ (Центр євразійських стратегічних досліджень) [1; 2].

В азійських країнах вплив держави на діяльність цих структур виявляється в різних формах. Доволі самостійними у виборі проблематики й тактичних напрямів є аналітичні центри Туреччини, Індії та Японії. В Ірані вплив державної ідеології та офіційних настанов щонайбільший. У Китаї помітна диференціація між різними інститутами залежно від місця в партійній ієрархії та регіонального чинника. В цьому сенсі найпоказовішим є приклад Шанхайського інституту міжнародних досліджень, діяльність якого є відносно незалежною в інтелектуальному й науковому аспектах [1; 3].

У Казахстані головний мозковий центр — Казахстанський інститут стратегічних досліджень (КІСД) при Президентові Казахстану, який було створено першим у Центральній Азії (1993). За кілька років схожі структури з'явилися у сусідів: Інститут стратегічних і міжрегіональних досліджень в Узбекистані, Міжнародний інститут стратегічних досліджень у Киргизії та нещодавно — Центр стратегічних досліджень у Таджикистані [1; 4].

Зарубіжні аналітичні центри та фонди активно діють на території країн СНД, у тому числі й у

Центральній Азії. Серед них американські — фонди Сороса, Карнегі та Монтеррейський інститут міжнародних досліджень; німецькі — фонди Ф. Еберта, К. Аденауера і К. Бертельсманна; японський Фонд миру Сасакава та багато інших. Їхні цілі й завдання різноманітні. Офіційно вони підтримують "незалежні" наукові дослідження в певних галузях знання, культурні та гуманітарні проекти, а також діяльність неурядових організацій, що визначають як одне з пріоритетних завдань [1; 5]. Окремі з цих структур встигли зарекомендувати себе під час "оксамитових революцій" у республіках СНД.

Об'єктивне оцінювання користі й ефекту від діяльності "мозкових центрів" на території України та держав СНД не входить у завдання статті, але суб'єктивно зауважимо, що ця користь сумнівна [6; 7].

Розглянемо докладніше ісламську, китайську та юдейську аналітичні традиції.

Ісламський чинник був панівним у Європі до XVII ст., коли турки двічі безрезультатно намагалися захопити Відень (1529, 1683). Нині це питання знову актуалізувалося через постійне зростання міграції мусульманського населення до країн Європи. Гостроту проблеми однією з перших відчула Швейцарія, населення якої становить майже 9 млн осіб. У 1990-х рр., у період югославського конфлікту, швейцарці вчинили вельми шляхетно й пустили до себе перечекати скрутні часи частину біженців з Косового (а також албанців, які шукали ліпших умов життя). Що з цього вийшло — урок усім. Прийшли начебто ненадовго, залишилися назавжди. Через ліберальні настрої істеблішменту й прогаліни у швейцарському законодавстві (наприклад, щодо заборони депортації вагітних жінок, а вони були вагітними постійно) кількість албанців постійно зростала. Нині чисельність мусульман у Швейцарії сягає понад 500 тис. осіб, що для восьмимільйонної країни становить найвищий відсоток в Європі.

Погодьмося, що для маленької Швейцарії це величезна цифра. Беручи до уваги, що мігранти

працюють у ключових точках інфраструктури (залізничний і автомобільний транспорт, паливні заправки, логістика, прибирання й вивезення сміття тощо), у разі посилення протестних настроїв вони без зусиль паралізують життя країни, що прихистила їх у лиху годину. Мусульманське населення залишається чужорідним і часто паразитичним тілом (на кшталт рослини-паразита омели, що живиться деревом). У 2009 р. зі Швейцарії прилетіла "перша ластівка" — мусульманське населення вимагало для себе право будувати мечеті. З цього питання було проведено всенародний референдум, і більшість голосів вимогу було відхилено. Проте мусульмани чітко знають: "ще не вечір", адже темпи зростання кількості їхнього населення в рази випереджають показники приросту корінних мешканців.

У жовтні 2010 р. Швейцарія спробувала укласти угоду з владою Косового про депортацію косовських албанців, які скоїли злочини на території альпійської країни, оскільки велика кількість злочинців походить саме з косовських іммігрантів.

Подібна ситуація характерна й для Франції, Німеччини та інших країн. Отже, через цю проблему на Європу чекають суттєві катаклізми й конфлікти. І жодні рішучі дії урядів уже не допоможуть — втрачено історичний час та й демократичні традиції не дозволяють. Тож доведеться розплачуватися нащадкам. Успішна Європа припустилася помилки, пустивши міграційні процеси самопливом, тепер очікувані проблеми, поза сумнівом, матимуть неабиякий вплив на її подальший розвиток.

Найімовірніше, що окреслені проблеми актуалізуються насамперед у Франції, де ісламська діаспора налічує понад 6 млн осіб. Ця бомба уповільненої дії чекає свого часу. Протистояння на расовому, національному, релігійному ґрунті може "несподівано" (але, звичайно, дуже вчасно для певних деструктивних сил) виявитися в наймоторошніших формах: від дій терористів-одинаків до масових безладів і погромів.

Зазначені проблеми передусім наростатимуть у сфері безпеки. Мусульманське середовище легко може стати джерелом мережевого екстремізму. Не складно спрогнозувати світові політичні зміни, які можуть статися під впливом певних терористичних подій, що виведуть ісламський екстремізм на рівень світового геополітичного чинника. Наприклад, нову арабсько-ізраїльську війну, внаслідок якої сформується войовничий ісламський фундаменталістський конгломерат з Єгипту, палестинців (камікадзе-пасіонарів), Саудівської Аравії (нафта, фінансові ресурси), нового Пакистану (армія, атомна зброя). Поки реалізацію цього сценарію бачимо в Сирії, де він уже є очевидним, попри велику розпорошеність мусульманських країн.

Говорити про відновлення аналітичних, керівних традицій халіфату, Великої Порти (Великого Турану) через їх маргінальний рівень також передчасно. Усі традиціоналістські, баасоціалістичні, націоналістичні та ісламістські спроби відродження Афганістану, Іраку, Єгипту, Туреччини тощо в керовано-аналітичних

аспектах є копіями західних, радянських, а тепер російських моделей, побудовані на цілковитому калькуванні управлінських технологій, кадрів і часом перебувають під прямим чи непрямим їхнім контролем. Є маленькі острівці давніх управлінських технологій, сформованих на езотеричних традиціях єгипетських присвячень (у коптів, зороастрійців, бабідів, ходжатів в Ірані), носії домусульманських духовних практик, поширених переважно в елітарних колах, проте робити висновки про їхній вплив на світові політико-економічні процеси зарано. Напевно, сучасна мусульманська аналітика — це об'єкт уваги поліцейських академій в Європі, що попереджають ісламський екстремізм мусульманських діаспор. Головною метою ультраінтеграційних прагнень було примирення сунітів і шіїтів, двох течій ісламу, що нині ворогують.

Індія — держава, що нестримно зростає на фундаменті глибинної культурно-історичної традиції. Давні корені загальної індоєвропейської сім'ї накладають відбиток і на Європу, і на Індію. Очевидно, через схожість метафізично-езотеричних коренів індійським програмістам, дослідникам, аналітикам простіше інтегруватися, опановувати напрацювання західної аналітичної спільноти, позаяк їхня нинішня державно-адміністративна структура (охоплюючи англійську мову) є більш-менш вдалою копією західної (нехай менш розвиненою, але загалом тождною). Індія має професійну військову розвідку, сучасні аналітичні структури, добре організовану армію. Багато країн хотіли б мати такого союзника (і ринок збуту військової техніки), проте Індія — не самостійний гравець, її аналітичні напрацювання можуть бути лише допоміжними, інструментальними.

Нагадаємо й про те, що Індія не агресивна країна, її державницькі інстинкти не сильно виражені, дія ісламського чинника з боку Пакистану (як і той факт, що у країні також є мусульманська громада — понад 180 млн осіб) надає керівництву лише вузький коридор для маневрів. Певні зародки державності, регулярного адміністративного управління (не на всій території, а переважно на півночі та в центрі) індусам привнесли тільки Великі Моголи (у XVI ст. — турки й перси). Британська експансія створила індійську колоніальну державність і як антитезу їй — Індійський національний конгрес, орган реалізації національної самосвідомості. Століттями Індія жила поза політичною самосвідомістю, тож і досі її остаточно не сформовано. Англійська калька в соціології полегшує взаємодію зі світом, але навряд чи сприяє реалізації національного проекту та інтелектуально-технологічним проривам.

Індуси можуть навчити світ медитації, національної кухні, використанню мирного атома. У віддалених ашрамах (монастирях), ймовірно, ще існують давні аналітичні традиції, але навряд чи вони чинять істотний вплив на політичний, духовний і моральний розвиток країни. Хоча в давньоіндійській філософії, індійських епосах потенційно закладено потужну аналітичну традицію: це й "Класична йога" — трактат

Патанджалі, й "Ригведа", й "Махабхарата", й "Бхагават-Гіта" із системним аналізом світу Крішні. Існують і дзен-буддійські новатори, які стверджують, що світ пластичний і його можна змінити силою інтелекту.

Невеликі країни Південно-Східної Азії, хоча й спираються на власні культурно-фольклорні традиції, перебувають під сильним впливом Індії, Китаю, Заходу (США). Навряд чи можемо говорити про сильні аналітичні традиції В'єтнаму, Таїланду, Тайваню, Південної Кореї, Індонезії.

Японія від початку доби Мейдзі (1869), поза сумнівом, досягла значних успіхів в адаптації аналітичних результатів Заходу: від еклектичного копіювання до творчого поглинання за збереження національної ідентичності завдяки синтоїзму (поклонінню природним силам), втілюючи старе й нове у приховану систему управління. Неминучою платою за прогрес стали непристосованість до життя й старіння населення. Разом із нестачею ресурсів і невдалим геополітичним розташуванням в епіцентрі американо-китайського конфлікту перспективи подальшої реалізації Японського (самурайського) проекту, що здійснюється, навіть у зв'язці з будь-яким світовим центром сили, стають надто проблематичними. Прогнози американського аналітика Фукуями щодо Японії виявилися справедливими — вона вже є постісторією.

Окремого розгляду потребує юдейська аналітична традиція, котру теж можна умовно віднести до східних. Проведемо невеликий культурологічний екскурс і спробуємо відновити історичний контекст, порівнявши юдейську традицію з китайською. За усієї незвичності зближення й порівняння їхніх семантичних, смислових полів, цей підхід не позбавлений певного аргументованого підґрунтя.

Попри явну географічну та концептуальну відмінність цих двох інтелектуально-аналітичних традицій вони мають багато спільного. Обидві традиції доволі закриті, національно-герметичні, тобто не прагнуть істотного поширення поміж інших народів.

Юдейська традиція має повністю розроблену й відкрито опубліковану аналітично коректну концепцію світу — "Книга Зоґар", "Сефірот", "Кабала", "Ключі Соломона" та інші. На думку спеціалістів, обидві традиції гранично плюралістичні, не мають написаного коду правил (формалізованої національної мудрості), не потребують цього, але пристосовуються до обставин, породжуючи потрібні (передусім ідеологічні) форми. У межах цих традицій є різні ідеологічні форми, не пов'язані навіть сакральним контекстом (від витонченої містики до етнофашизму). Обидві традиції заперечують особисте безсмертя або принаймні не актуалізують метапсихоз у семантичних полях, що було і є загальним у стародавніх єгиптян, християн усіх конфесій, індоарійців, буддистів, тибетців, японців-синтоїстів. Обидві традиції визнають вищою за людину і народ певну силу (Яхве — Всебог і стихії, Воля Небес), яку досягають через традицію, що яскраво виражено в Торі, ірраціональних ученнях Конфуція [1; 7; 8]. Нарешті, обидві традиції принципово заперечують антропоморфну

європейську (новохристиянську) цивілізацію, її концепцію лінійного часу-прогресу, дотримуються операціональної логіки досягнення успіху-гармонії поза індивідом, його ціннісними мотиваціями. Можна знайти й інші риси схожості — це магія чисел, кабалістичні піктограми-ієрогліфи. Езотеричні корені сучасної аналітики є в теорії магічних квадратів, в усій лінійній алгебрі, теорії прогнозування.

Пряма дія цих двох аналітичних традицій на народи, що їх оточують, певною мірою обмежена. Можна говорити, що концептуальні риси китайської аналітики справили культурологічний вплив на окремі прилеглі народи Південно-Східної Азії, відбилися в культурі Японії та Кореї.

Юдейський вплив історично позначився передусім на духовно-ідеологічній сфері європейських народів, зокрема через християнство, маніхейство, секти гностиків, кабалістичні традиції в ісламі, комунізм, фрейдизм, сасєтологію тощо. Усе ці питання багато в чому спекулятивні (на політичну потребу дня), інформації часто замало чи її навмисно спотворюють, проте аналізу шляхів впливу (учення, ідеології, доктрини) достатньо для адекватної оцінки.

Відносини китайців і євреїв (історично та в перспективі) — украй складна проблема, що залишається актуальною впродовж століть. У цьому контексті міра та вектор безпосереднього впливу — питання неоднозначне, навмисно заплутане й спекулятивне. Зауважимо тільки, що вздовж Великого шовкового шляху (через Візантію, Хазарію, Бухару, Турфан і далі) століттями зводили єврейські фортеці-поселення, зокрема і в самому Китаї. Багато дрібних племен, що охороняли для юдеїв караванну торгівлю, приймали юдаїзм. Чимало східних туркестанців — уйгури, дунгани та інші — юдаїзовані китайці.

Уйгури — корінний народ Східного Туркестану, що нині населяє Сінцзян-Уйгурський автономний район КНР. За віросповіданням — мусульмани-суніти. Уйгурська мова входить до складу тюркської мовної групи алтайської мовної сім'ї. Дунгани — народ, що проживає в Киргизії, південному Казахстані й Узбекистані. Це нащадки китаємовних мусульман хуейцзу, вони частково, як і багато уйгурів, переселилися на територію Російської імперії у 80-х рр. XIX ст. після поразки антицінського повстання дунган у Північно-Західному Китаї. Хуейцзу — одна з 56 офіційно визнаних національних меншин КНР. Їх відмінність від ханців не в особливій мові (вони говорять на тих самих діалектах китайської мови, що й населення ханців тих місцевостей, де вони живуть, і пишуть стандартними ієрогліфами), а в тому, що вони впродовж багатьох століть сповідували іслам (ханфітського толку) та є носіями ісламської культурної спадщини.

Загальна чисельність уйгурів в усьому світі не перевищує 10 млн осіб, а дунган — 1 млн. Більшість із них не можуть довести наявність мінімальних 30% єврейської крові, необхідних для отримання громадянства Ізраїлю. Питання про пряму ідеологічну, організаційну, доктринальну дію юдейської аналітики на

китайську залишається відкритим. На думку окремих експертів, Великий Керманіч (Мао Цзедун) дуже розрідив єврейську діаспору в Китаї (що було однією з непрямих причин культурної революції), але китайські апаратники, які прийшли їм на зміну, опанували чимало тонких методів впливу, перехопили важелі управління, забезпечивши нинішню організаційно-концептуальну єдність і керованість суспільно-державної системи.

Проте є чимало відмінностей, що значно вирізняють традиції цих двох народностей поміж інших — як сонячних, індоєвропейських, так і місячних. Це глибока наукова проблема. Нині юдейська аналітика, як ми її знаємо, і китайська, як ми її не знаємо, перебувають ніби у протифазі.

Відмінною рисою юдейської аналітики, прихованої управлінської думки та неявного впливу є ідеократія, спроба (поки вдала у багатьох країнах) контролю важливих сфер суспільної свідомості через ЗМІ, робота на випередження з ідеологіями на чужому інформаційно-політичному полі для досягнення своєї тисячолітньої мети — світової влади. Приховане управління здебільшого здійснюють саме завдяки закритому компоненту юдейської езотерики за допомогою операціональної логіки вкрай високого порядку, дотримання енергетичних принципів, розуміння законів часу і обов'язково в умовах конспірації.

Ісламська Республіка Іран

До 1935 р. — Персія. Столиця — Тегеран. Площа становить 1,648 млн кв. км (17-те місце у світі). Населення — понад 85 млн осіб, у тому числі міське населення — майже 74% (станом на 2015 р.).

На заході межує з Іраком, на північному заході — з Азербайджаном, Вірменією, Туреччиною й невизнаною Нагірно-Карабаською Республікою, на півночі — з Туркменістаном, на сході — з Афганістаном і Пакистаном. З півночі Іран омивається Каспійським морем, з півдня — Перською та Оманською затоками Індійського океану.

У 1979 р. в Ірані відбулася Ісламська революція під проводом аятоли Хомейні, під час якої було повалено монархію. За конституцією, ухваленою 1979 р., країна є ісламською республікою — одна з небагатьох реальних теократій у світі. Іран — одна з найбільш технологічно розвинених держав, розташована у стратегічно важливому регіоні Євразії, має великі запаси нафти й газу. Від 2012 р. — лідер Руху неприєднання (друга за чисельністю та впливом міжнародна структура після ООН).

Глава держави — Вищий керівник, який визначає загальну політику країни. Другою за значущістю посадовою особою в Ірані є президент — глава виконавчої влади.

Законодавчу владу представлено однопалатним парламентом — Меджлісом (Ісламська консультативна рада). Парламент складається з 290 членів, яких обирають всенародним голосуванням на чотирирічний термін. Усіх кандидатів у депутати Меджлісу затверджує Рада вартових, що складається з 12 членів, 6 з яких призначає Вищий керівник, а 6 — парламент

за поданням голови Верховного суду. Рада вартових затверджує кандидатів на ключові пости, у тому числі кандидатів у президенти, члени уряду та парламенту. У разі, якщо є розбіжності з шаріатом, законопроект відправляють на доопрацювання. Крім того, Рада має право накладати вето на будь-яке рішення Меджлісу. Рада доцільності розв'язує спірні питання, що виникають між Меджлісом та Радою вартових і також є дорадчим органом при Вищому керівникові.

Рада експертів складається з 86 представників ісламського духовенства й збирається на тиждень щороку. Цей державний орган обирає Вищого керівника та має право змістити його з посади в будь-який час (хоча такого прецеденту ще не було). Членів Ради обирають всенародним голосуванням на восьмирічний термін; представників органів місцевого самоврядування в усіх містах і селах Ірану обирають всенародним голосуванням на чотирирічний термін.

Судова система складається з Народного суду, що розглядає цивільні та кримінальні справи, і Революційного суду, до компетенції якого входять особливі злочини, у тому числі проти держави. Вердикт Революційного суду не підлягає апеляції. Крім того, є Особливий духовний суд, рішення якого також не підлягають оскарженню, оскільки він діє окремо від загальної судової системи.

Основною адміністративною одиницею Ірану є остани, що поділяються на шахрестани, а ті — на бахши. Найбільше місто остана найчастіше є його столицею. Кожним останом керує губернатор (остандар). Країна складається з 31 остана.

Більшість іранців (89%) — мусульмани-шиїти. Шіїзм — державна релігія. Як і Ірак, Азербайджан та Бахрейн, Іран є однією з держав, де шиїти становлять понад половину населення. У країні розташовано два священних міста шиїтів: Мешхед (мавзолей Імама Рези) і Кум — найважливіший релігійний центр шиїзму з численними шиїтськими семінаріями та університетами.

Мусульмани-суніти становлять майже 9% населення, решта — багаї, манді, індуї, єзиди, зороастрійці, юдеї та християни. Три останні групи визнано офіційно й захищено конституцією. Для представників цих релігій зарезервовано місця в Меджлісі, тоді як навіть суніти не мають такого привілею. Водночас багаїв (найбільша релігійна меншість) піддають переслідуванням. Державний лад Ірану, заснований на релігії, обмежує певні права та свободи населення.

Головним "мозковим центром" Ірану є Інститут політичних і міжнародних досліджень при МЗС Ірану (The Institute for Political and International Studies), що діє в Тегерані. Заснований 1983 р., інститут є одним із перших "мозкових центрів" у галузі зовнішніх зв'язків. Призначений для проведення та розширення спектра незалежних досліджень у сфері міжнародних відносин [1].

Основні напрями діяльності: заохочення й проведення аналітичних досліджень і поширення знань у політичній, економічній, юридичній галузях, а також у сфері стратегічної безпеки та культури. Інститут

збирає й публікує інформацію щодо міжнародних справ, спрощуючи зацікавленим особам та організаціям аналітичне розуміння питань щодо Ісламської Республіки Іран. Консультує працівників департаментів МЗС і керівництво країни.

Аналітична діяльність розвідки Ізраїлю

Ізраїль розташовано на Близькому Сході. Його територія пролягає вздовж східного узбережжя Середземного моря, межує з Єгиптом, Сирією, Ліваном і Йорданією та лежить на перехресті Європи, Азії та Африки.

Це країна іммігрантів, від 1948 р. її населення зросло більш як у 10 разів (нині — понад 8,7 млн ізраїльтян). Євреї становлять 75,4% населення Ізраїлю, араби — 20,5%. Більше ніж 90% жителів Ізраїлю проживають в одному з 200 міських центрів, заснованих ще у стародавні часи. Майже 5% ізраїльтян є членами унікальних сільськогосподарських кооперативів — кібуців і мошавів. Єрусалим — давня й сучасна столиця Ізраїлю (населення — понад 900 тис. осіб).

Ізраїль — парламентська демократія, що складається із законодавчої, виконавчої та судової влади. Глава держави — президент, функції якого переважно формальні й церемоніальні, проте він символізує єдність і суверенітет нації. Кнесет — законодавчий орган країни, однопалатний парламент зі 120 членів, що працює у межах пленарних засідань і 15 постійних комісій. Членів кнесету обирають що чотири роки на загальних національних виборах. Уряд (кабінет міністрів) відповідає за управління поточними зовнішніми та внутрішніми справами держави й на чолі з прем'єр-міністром несе колективну відповідальність перед кнесетом.

Хоча державними мовами країни є тільки іврит і арабська, Ізраїль — одна з найбагатомовніших країн світу.

"Моссад" — відомство розвідки та спеціальних завдань. Діяльністю служби керує директорат у складі директора, заступників і адміністративних служб. Директор "Моссаду" входить до "Комітету керівників розвідувальних служб" і підпорядковується безпосередньо прем'єр-міністру Ізраїлю.

До складу директорату входять такі підрозділи [8; 9]:

1. Управління оперативного планування та координації — керує всіма акціями й має філії по всьому світу, певною мірою засекречені чи такі, що є частиною консульств Ізраїлю в інших державах. Імовірно, управління підрозділяється за регіональною належністю. Основні резидентури розташовано в Римі та Лондоні.

2. Управління боротьби з арабським тероризмом — збирає та аналізує дані щодо арабських терористичних організацій.

3. Інформаційно-аналітичне управління — забезпечує аналіз здобутої інформації та вироблення рекомендацій керівництву й політикам.

4. Управління політичних акцій і зв'язку з іноземними спецслужбами — координує роботу зі спецслужбами дружніх до Ізраїлю держав і підтримує

контакти з країнами, що не мають з ним офіційних дипломатичних відносин; також здійснює продаж ізраїльської зброї за кордон. У багатьох консульських відділах працюють фахівці цього управління.

5. Дослідне управління — складає регулярні звіти про ситуацію в різних регіонах світу. Підрозділяється на 15 регіональних груп, основну увагу зосереджено на країнах Близького Сходу. Окремо діє група, що контролює питання ядерної зброї.

6. Оперативно-технічне управління — відповідає за матеріально-технічне забезпеченням служб і операцій "Моссаду", модернізацію технічних засобів. До складу входить три відділи: оперативної техніки; фото- та відеозйомки; проникнення у приміщення.

Підрозділ електронної розвідки збирає цифрові дані, у тому числі за допомогою пристроїв для прослуховування.

7. Управління психологічної війни та дезінформаційних акцій — відповідає за ведення психологічної війни, пропаганду й розроблення маневрів.

8. Управління спеціальних операцій — організовує силові акції. Спецпідрозділ "Кідон" ("Багнет") здійснює фізичне знищення терористів; складається з 3 груп по 12 бійців.

9. Управління фінансів і кадрів — виконує функції забезпечення.

10. Навчальне управління — відповідає за підготовку співробітників і агентів. До його складу входить Академія "Моссаду", заняття в якій проводять тільки діючі співробітники.

Окрім перелічених управлінь, у складі "Моссаду" працюють підрозділи зовнішньої контррозвідки та невелика група пошуку колишніх нацистів.

Служба загальної безпеки Ізраїлю (ШАБАК) підпорядкована безпосередньо прем'єр-міністру.

"Мозкові центри" Індії

Республіка Індія розташована на півдні Азії та межує із 7 країнами регіону — від Пакистану на північному заході до М'янми на сході. Столиця — Нью-Делі. Територія країни — 3,29 млн кв. км. Індія — друга країна у світі за чисельністю населення — 1,398 млрд осіб; 1% населення проживає в сільській місцевості; грамотність — 61% дорослого населення.

Територіально-адміністративний устрій Індії — 28 штатів і 7 союзних територій. У країні 16 офіційних мов, основною є хінді, якою розмовляє 41% населення. Значно поширена англійська мова, що має статус допоміжної (недержавної) й використовується політичною та діловою елітами. Понад століття Індія була британською колонією, здобула незалежність 1947 р.

Глава держави — президент, якого обирають на п'ять років. Виконавчу владу зосереджено в руках прем'єр-міністра, яким зазвичай стає лідер парламентської фракції партії, що користується підтримкою більшості депутатів у нижній палаті парламенту. Вищий законодавчий орган — парламент, що складається з двох палат: верхньої — Раджя сабха (Рада штатів) і нижньої — Лок сабха (Народна палата).

Найважливішими з індійських інформаційно-аналітичних центрів є такі [1]:

1. Група стратегічного прогнозування (Strategic Foresight Group, SFG). Заснована 2002 р., місцезнаходження — Делі. SFG — "мозковий центр", що розробляє нові концепції політики й допомагає урядовцям реагувати на складні ситуації для створення нових форм інтелектуального капіталу. Нині діяльність об'єднання охоплює понад 50 країн на чотирьох континентах. SFG також є міжнародним центром мирних ініціатив, що створює сценарії майбутнього стратегічного стану; готує доповіді на міждисциплінарній основі на 5–20-річну перспективу; розробляє інноваційну політику на глобальному, регіональному й національному рівнях; бере активну участь у формуванні стійкої глобальної безпеки, мета якої — вироблення загальної позиції щодо міжнародного тероризму для західних і мусульманських країн.

Група стратегічного прогнозування щорічно публікує понад 30 наукових аналітичних доповідей англійською мовою з перекладами арабською та іспанською. Нині опікується трьома сферами діяльності: 1) водна дипломатія; 2) світ, конфлікти й тероризм; 3) глобальні прогнози.

Аналітичні висновки та рекомендації SFG було репрезентовано в Організації Об'єднаних Націй, Палаті лордів і Палаті громад Великої Британії, Індійському парламенті, Європарламенті, Альянсі цивілізацій, Всесвітньому економічному форумі (Давос), а також у понад 1500 ЗМІ.

2. Інститут досліджень проблем миру та конфліктів (The Institute of Peace and Conflict Studies, IPCS). Заснований 1996 р., місцезнаходження — Делі. Проводить незалежні дослідження проблем безпеки, насамперед у Південній Азії, та альтернативних методів безпеки. Дослідження: роззброєння й контроль над озброєнням, нерозповсюдження зброї масового ураження, безпека, невоєнні загрози безпеці, відносини Індії та Пакистану, тероризм. IPCS є одним із провідних незалежних інститутів у регіоні, що не підпорядковується певному закладові та/або ідеології.

Як незалежний "мозковий центр" IPCS забезпечує платформу для різних думок, ініціює ґрунтовні дискусії з глобальних проблем. Зокрема, крім традиційних обговорень, надає щомісячну колонку науковцям із Південної Азії, сприяє створенню простору для обміну поглядами й думками представників нового покоління, запрошує молодих учених з інших регіонів для стажування.

Згідно зі статутом інституту, його дослідження здебільшого зосереджено на невійськових питаннях безпеки та загроз для регіону. Проте ядерні випробування 1998 р. і розвиток ситуації в період терористичних атак у США (9/11) і Південній Азії вплинули на напрями діяльності, й наразі IPCS намагається утримувати баланс між військовими питаннями та невійськовою безпекою.

Дослідження сконцентровано у шести програмах: програма ядерної безпеки (NSP); програма досліджень Південно-Східної Азії (SEARP); програма досліджень

Китаю (CRP); центр із питань внутрішньої та регіональної безпеки (IRES); збройні конфлікти в Південній Азії (ACSA); інноваційні дослідження.

Пріоритетним напрямом діяльності IPCS є публікаційна активність, зокрема впродовж останнього десятиліття було оприлюднено понад 40 книг із широкого кола проблем, серію наукових статей, спеціальні доповіді, окремі публікації.

3. Інститут оборонних досліджень та аналізу (The Institute for Defence Studies and Analyses, IDSA). Заснований 1965 р., місцезнаходження — Делі. Головні напрями наукових досліджень: стратегічні проблеми міжнародної безпеки; відносини Індії з сусідніми країнами та світовими центрами сили; роззброєння й нерозповсюдження зброї; тероризм і трафік наркотиків. IDSA тісно співпрацює з подібними організаціями в Китаї, Бангладеш, Пакистані, Непалі, Шрі-Ланці, США, Росії, Японії, Франції. IDSA є автономним органом для проведення досліджень із проблем національної безпеки та їх впливу на економіку, безпеку й соціальне життя країни.

Поміж друкованої продукції цього "мозкового центру" виокремимо щомісячний журнал "Стратегічний аналіз", на шпальтах якого співробітники IDSA публікують аналітичні наукові статті з міжнародних політичних і стратегічних проблем, питань безпеки, матеріали досліджень, виконаних за межами інституту, а також щоквартальник "Азійський стратегічний огляд", що пропонує огляд та оцінку основних стратегічних розробок в Азії, зокрема тенденції у сфері витрат на оборону та військову міць.

4. Центр політичних досліджень (Centre for Policy Research, CPR). Заснований 1973 р., місцезнаходження — Делі. CPR має статус некомерційного об'єднання, внески до нього звільнено від податків. Отримує гранти від Індійської ради з досліджень соціальних наук, є Департаментом із науки і техніки, членом установи "Ініціатива мозкових центрів", бере участь у реалізації програм Міжнародного науково-дослідного центру з проблем розвитку.

CPR — один із провідних "мозкових центрів" публічної політики Індії. Його фахівці проводять дослідження, які спонукають до розгортання громадських дискусій щодо життєво важливих структур і процесів у країні. Сфера інтересів CPR — політичні, соціальні й економічні проблеми, безпека та оборона, регіональні дослідження, дослідження розвитку освіти, довкілля й природні ресурси, міжнародні відносини.

Проводячи аналітичні дослідження та інформаційну політику, керівництво Індії як лідер на регіональному інформаційному ринку послуг, прагне прогнозувати розвиток відносин з іншими державами й планує розширювати інформаційний простір через збільшення кількості інформаційно-аналітичних центрів.

Висновки. Однією з ключових проблем державотворення й ефективного функціонування країни є проблема взаємодії та порозуміння суспільства й влади, формування стратегії зовнішньої політики. Якщо громадськість недостатньо поінформовано про рішення уряду, дії влади, поточні події соціальної,

економічної та суспільно-політичної сфери, якщо громадяни й громадські структури не можуть оперативно отримувати достовірну, об'єктивну і обов'язково документовану інформацію, то в суспільстві виникають сприятливі умови для зародження домислів і міфів, зазвичай негативного щодо влади змісту, часто спеціально інспірованих її політичними опонентами. В такій ситуації у ставленні суспільства до влади переважатимуть недовіра й підозрілість, а дії уряду, навіть об'єктивно спрямовані на забезпечення потреб людини та суспільства, сприйматимуть неадекватно.

Отже, довіри й розуміння між владою та суспільством, успішної зовнішньої політики можна досягти за умов, коли влада буде добре проінформованою,

зможе в максимально допустимих межах надавати суспільству об'єктивну інформацію про свої рішення та дії, поточні події у країні та поза її межами.

Реалізація цих завдань можлива тільки завдяки ефективному функціонуванню інформаційно-аналітичних центрів і потребує чіткої законодавчої та нормативно-правової регламентації процесів збирання, зберігання, актуалізації, документування, аналізу й надання інформації на основі застосування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Як доводить проведений аналіз формування та функціонування "мозкових центрів" країн Сходу, розбудова таких структур є однією з пріоритетних проблем державної інформаційної політики.

Список використаної літератури

1. Сенченко М. І. Мозкові центри країн світу / М. Сенченко, О. Сенченко, В. Гастинщиков. — Київ : Персонал, 2016. — 277 с.
2. Дацюк С. Инструменты и технологии фабрик мысли. Магистральный путь консультирования во второй половине XX века / С. Дацюк // "Фабрики мысли" и центры публичной политики: междунар. и первый рос. опыт : сб. статей / под ред. А. Ю. Сунгурова. — Санкт-Петербург, 2002. — С. 46—54.
3. Дегтяр А. Організаційне забезпечення інформаційно-аналітичного обслуговування органів державної влади в процесі прийняття і реалізації державно-управлінських рішень / А. Дегтяр // Статистика України. — 2003. — № 2. — С. 36—39.
4. Диксон П. Фабрики мысли / П. Диксон. — Москва : Прогресс, 1976. — 450 с.
5. Журбей Е. "Мозговые центры" и внешняя политика Китайской Народной Республики: история вопроса / Е. Журбей // Ойкумена. Регионоведческие исслед. — 2011. — № 2. — С. 164—173; № 3. — С. 131—139.
6. Комиссина И. Научные и аналитические центры Китая : справочник / И. Комиссина. — Москва : РИСИ, 2012. — 266 с.
7. Медушевский Н. Фабрика мысли. Американская модель и подходы к ее адаптации за пределами США / Н. Медушевский. — Saarbrücken : Lambert academic publishing, 2011. — 263 с.
8. Прохоров Д. Спецслужбы Израиля / Д. П. Прохоров. — Санкт-Петербург : Нева ; Москва : ОЛМА-Пресс, 2002. — 382, [1] с., [16] л. ил. — (Серия "Досье. Спецслужбы мира").
9. Сенченко Н. Энциклопедия тайных обществ / Н. И. Сенченко, В. Г. Гастинщиков. — Киев : Книга Роду, 2008. — 419 с.

Oksana Senchenko Analytical centers of the East

The article reviews the strategic institutions and brain centers of individual Eastern countries in terms of their national analytical traditions and branched multi-tiered self-awareness. The East is characterized by a variety of religious and philosophical analytical traditions, respectively, in Asian countries, the activities of think tanks take different forms. The specifics of the work of brain centers in Islamic countries, as well as Chinese and Jewish analytical traditions are considered in detail.

According to the analysis of the formation and functioning of the brain centers of the East, the development of analytical structures is one of the priority problems of state information policy. The activity of these structures determines how fully the authorities will be informed and will be able to provide the public with objective information about their decisions and actions, current events in the country and abroad.

Keywords: analytical centers; brain centers; orient; special services; regional studies; international studies

References

1. Senchenko M., Senchenko O. and V. Gastinshikov. (2016). *Mozkovi centri krayin svitu*. Kyiv: Personal.
2. Dacyuk S. (2002). *Instrumenty i tehnologii fabrik mysli. Magistralnyj put konsultirovaniya vo vtoroj polovine XX veka. "Fabriki mysli" i centry publichnoj politiki: mezhdunar. i pervyj ros. opit : sb. statej*. Sankt-Peterburg, pp. 46—54.
3. Degtyar A. (2003). *Organizacijne zabezpechennya informacijno-analitichnogo obslugovuvannya organiv derzhavnoyi vladi v procesi priinyattya i realizaciyi derzhavno-upravlinjskih rishen*. *Statistika Ukrayini*, 2, pp. 36—39.
4. Dikson P. (1976). *Fabriki mysli*. Moskva: Progress.
5. Zhurbej E. (2011). "Mozgovye centry" i vneshnyaya politika Kitajskoj Narodnoj Respubliki: istoriya voprosa. *Ojkumena. Regionovedcheskie issled*, 2, pp. 164—173; 3, pp. 131—139.
6. Komissina I. (2012). *Nauchnye i analiticheskie centry Kitaya*. Moskva: RISI.
7. Medushevskij N. (2011). *Fabriki mysli. Amerikanskaya model i podhody k ee adaptacii za predelami SShA*. Saarbrucken: Lambert academic publishing.
8. Prohorov D. (2002). *Specsluzhby Izrailiya*. Sankt-Peterburg: Neva ; Moskva: OLMA-Press.
9. Senchenko N. I. and Gastinshikov V. G. (2008). *Enciklopediya tajnyh obshestv*. Kiev: Kniga Rodu.

Надійшла до редакції 14 травня 2021 року

УДК 026:63](477)ННСБ:025.5](045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2021.5(298).40-43

Людмила Татарчук,
кандидат історичних наук,
заступник директора з науково-інформаційної та бібліотечної роботи
Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН,
e-mail: tlm2017@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4714-6958>

Інформаційно-аналітичні сервіси — пріоритетний інноваційний напрям діяльності Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН України

Висвітлено сучасний стан і тенденції розвитку інформаційно-аналітичного обслуговування користувачів із використанням інноваційних сервісів як одного з пріоритетних напрямів діяльності бібліотеки. Продемонстровано нові можливості інформаційно-комунікаційних технологій, що сприяють створенню інтегрованої єдності — ресурсів, продуктів і сервісів — для забезпечення потреб користувачів через збільшення частки інформаційно-аналітичних продуктів і послуг.

Розглянуто важливі інформаційно-аналітичні продукти, ресурси та сервіси, як-от електронна наукова сільськогосподарська бібліотека, бази даних з актуальних питань, зокрема міжнародні електронні ресурси. Висвітлено роботу бібліотеки як центру з методичного супроводу та координації роботи з формування бібліометричних профілів учених-аграріїв і надання комплексу послуг, спрямованих на підвищення ефективності діяльності профільної наукової спільноти та позиціонування аграрної науки в міжнародному науково-освітньому просторі.

З'ясовано, що зазначений напрям діяльності є перспективним, оскільки передбачає подальші теоретико-методологічні, науково-практичні дослідження щодо роботи з наукомісткими інформаційними ресурсами та визначення наукової публікаційної активності вчених системи НААН.

Доведено, що завдяки потенціалу сучасних інформаційно-комунікаційних технологій і сервісів, запроваджених у Національній науковій сільськогосподарській бібліотеці, відбувається формування інтегрованої єдності — ресурсів і продуктів, що надають нові можливості з ширшим сервісним охопленням в обслуговуванні користувачів аудиторії. Використання в роботі сучасних вебсервісів сприяє підвищенню комунікативності бібліотеки й забезпеченню якісно нового рівня взаємодії із суспільством.

Ключові слова: інформаційні продукти; інформаційні послуги; дистанційні користувачі; онлайн-сервіси; електронний ресурс; бази даних; сайт; комунікації

Постановка проблеми. У сучасному світі глобальних трансформацій, позначених інтенсивним упродовженням інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) і поширенням електронної інформації та цифрового контенту, бібліотеки, зокрема й Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН (ННСГБ НААН), прагнуть відповідати потребам інформаційного суспільства, сучасному рівню науки, техніки, виробництва та світовим стандартам. Бібліотечні установи творчо переорієнтовують роботу на забезпечення вільної навігації споживачів у системі інформаційних продуктів і послуг, прагнучи бути посередником у створенні й трансляції інформації та знань, оцінюванні й підвищенні їхньої якості як гарантії конкурентоспроможності в суспільстві. **Актуальність** дослідження зумовлена зростанням зацікавленості до діяльності бібліотеки, пов'язаної з інноваційними й трансформаційними змінами в бібліотечній галузі, а також функціонуванням бібліотечних установ відповідно до вимог часу та потреб інформаційного суспільства через розкриття інформаційно-інтелектуального потенціалу й використання на якісно новому рівні можливостей ІКТ.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Проблематика бібліотечної інформаційно-аналітичної діяльності (ІАД), створення інноваційних ресурсів,

продуктів і сервісів із використанням ІКТ є об'єктом розгляду та обговорення на наукових конференціях, семінарах, круглих столах та інших репрезентативних заходах. Питанням адаптації бібліотек до вимог сьогодення, створення нових інформаційних ресурсів, бібліотечних онлайн-сервісів і практичного їх використання приділяють увагу бібліотечні практики О. Бруй [1], Л. Татарчук [2], В. Білоус [3], Т. Колесников [4] та інші.

Мета статті — висвітлити сучасний стан інформаційно-аналітичної діяльності ННСГБ НААН та інноваційні можливості створення інтегрованої єдності ресурсів, продуктів і сервісів для забезпечення потреб користувачів та збільшення її представництва у глобальному просторі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед пріоритетних завдань ННСГБ НААН як провідного науково-інформаційного й культурно-освітнього центру з питань сільського господарства на теренах України — орієнтування на потреби сучасних користувачів, якісне та комфортне обслуговування. Діяльність установи спрямована на розширення інформаційно-аналітичного вектора в сервісній роботі, зокрема збільшення частки інформаційно-аналітичних продуктів і послуг у режимі "інформація на базі інформації" [5, с. 5]. Основними принципами діяльності в цьому напрямі є: функціональність, відкритість, доступність; гнучкість —

мобільний простір і сервіс; раціональність — інформаційні ресурси з питань сільського та лісового господарства зосереджено в одному місці, оптимальне використання простору.

Інформаційно-аналітична діяльність — це специфічний різновид інтелектуальної, творчої діяльності, у процесі якої за певного алгоритму послідовних дій щодо пошуку, накопичення, зберігання, опрацювання, аналізу первинної інформації утворюється нова, вторинна, що її розглядають як творчу аналітичну роботу, в результаті якої розрізнені дані перетворюються на закінчену інформаційну продукцію — аналітичний документ (аналітична довідка, звіт, огляд, прогноз тощо) [6, с. 14].

Розгляд інформаційно-бібліотечного обслуговування крізь призму сервісу й уявлень, що склалися в цій сфері, дає змогу вийти за межі звичних процесів, усталених у бібліотечній практиці. Інформаційно-бібліотечний сервіс перебуває в постійному інноваційному розвитку та сприяє забезпеченню інформаційного супроводу науково-дослідної діяльності; впровадженню у практику нових моделей наукової комунікації, як-от видання е-журналів, створення навчально-освітніх платформ, депозитаріїв тощо. Електронні технології та засоби зв'язку, які використовуює бібліотека, з одного боку, надали відчутний поштовх для формування багатьох напрямів бібліотечної справи, пов'язаних з удосконаленням обслуговування читачів безпосередньо в бібліотеці, з іншого — розширили їх коло за межами установи. Більше того, ІКТ дають змогу переорієнтуватися зі стратегії зберігання важливих інформаційних ресурсів на забезпечення доступу до них з економічною вигодою для бібліотеки [7, с. 605].

Нові вебсервіси сприяють створенню оптимальних умов для підвищення комунікативності бібліотеки й забезпечення якісно нового рівня взаємодії із суспільством. Від 2006 р. важливим інформаційно-комунікативним інструментом ННСГБ НААН є вебсайт — багатофункціональний інтерактивний сервіс із надання інформації про наявність продуктів і послуг, просування електронних ресурсів та організації доступу до них користувачів (<http://dns.gb.com.ua>) [8]. Сайт, побудований за основними напрямками діяльності установи, постійно оновлюється та вдосконалюється, а статистичні показники його відвідування демонструють тенденцію до зростання.

Нині найпопулярнішим є електронний ресурс (ЕР) "Українобібліотека", яким активно послуговуються користувачі з Чехії, США, Російської Федерації. Найбільше навантаження припадає на п'ятницю та нічний час, найпопулярнішими є повнотекстові й зарубіжні періодичні видання, зокрема з ветеринарної медицини. Наприклад, неабиякий попит має книга "Fundamentals of Soil Science" ("Основи ґрунтознавства") англійського автора Henry D. Foth, яку вже переглянули понад 2,5 тис. разів.

Електронний ресурс слугує базою для створення принципово нових інформаційно-аналітичних продуктів, ресурсів і сервісів: електронної наукової сільськогосподарської бібліотеки, баз даних з актуальних питань, як-от "АПК України в глобальних умовах зміни клімату", "Євроінтеграція", реферативного журналу "Агрпромишловий комплекс України", електронного

наукового фахового видання — міжвідомчого тематичного збірника "Історія науки і біографістика". Формування ЕР триває від 2000 р. Його відкритість і доступність сприяють результативному віддаленому багатоаспектному інформаційному пошуку в понад 650 тис. бібліографічних записів документів, у тому числі з фонду цінної і рідкісної книги, періодики, аналітики, авторефератів, дисертацій, архівних документів, повнотекстових видань. Від 2015 р. ЕР внесено до переліку міжнародних науково-технічних баз даних і довідкових ресурсів, до яких надано безоплатний доступ в інтернеті (<https://ukrpatent.org/uk/news/main/sci-tech-free-02102020>). Це також уможливує використання міжнародних електронних ресурсів, що входять до зазначеного переліку, зокрема Міжнародної інформаційної системи з сільськогосподарських наук і технологій AGRIS, низки періодичних видань із питань агрономії, ґрунтознавства, захисту врожаю, сільськогосподарської біотехнології, біотехнології доквілля, інших ресурсів, репрезентованих бібліографічними, реферативними й фактографічними базами даних, інформаційними порталами, колекціями журналів, електронними бібліотеками.

Створено можливість надання бібліотечних послуг на основі їх візуалізації (проведення навчань, вебінарів, конференцій). Серед інноваційних напрямів діяльності, впроваджених у ННСГБ НААН (корпоративні проекти, формування електронної бібліотеки тощо), активно розвивається бібліотечний сервіс, орієнтований на віддаленого користувача, — вибіркоче розповсюдження інформації (ВРІ), що передбачає тематичні online-розсилання для профільних установ. Зокрема, за звітний період здійснено 38 адресних тематичних анованих бібліографічних розсилок галузевим науковим установам мережі НААН у кількості 749 документів. Упродовж року шістьом відділенням науково-дослідних установ системи НААН надіслано 80 вибіркочевих тематичних розсилок інформації. Значно зріс попит на онлайн-сервіс "Віртуальна довідка", зокрема в період дистанційної роботи, спричиненої пандемією COVID-19. За період від березня до жовтня 2020 р. підготовлено понад 80 довідок. Запроваджено такі послуги, як реєстрація віддалених користувачів та електронне бронювання документів, що значно заощаджують час відвідувачів. Зокрема, абонент може дистанційно замовити потрібні матеріали за допомогою послуги електронного бронювання й оформити електронне доставляння документів. Мета створення цих сервісів полягає в популяризації фондів і послуг бібліотеки для віддаленої аудиторії.

Важливу роль в інформуванні всіх, хто звертається до послуг бібліотеки та цікавиться розвитком аграрної науки, практики й виробництва, відіграють щомісячні експрес-інформації, виставки нових надходжень, презентації окремих вітчизняних і зарубіжних видань із сільськогосподарської тематики, що стали системними заходами. Лише в поточному році організовано 30 виставок нових надходжень і 130 тематичних виставок, а також 12 експрес-інформацій. Для розширення потенційної аудиторії користувачів сервіси репрезентовано в соціальних мережах через сайт установи (<http://www.dns.gb.com.ua>) та сторінку в соцмережі "Фейсбук" (<https://www.facebook.com/nns.gb>).

Значну увагу ННСГБ НААН як наукова установа зосереджує на напрямках наукової комунікації в електронному середовищі, що базується на явищі "відкритого контенту". Крім забезпечення широкого доступу до оперативної та повної інформації, національних і закордонних ресурсів, різноманітних інформаційних баз даних, така комунікація сприяє просуванню бібліотеки у цифрове середовище, формуванню електронних колекцій документів.

Від 2016 р. у ННСГБ НААН працює лабораторія оцифрування наукових фондів, організована завдяки грантовій допомозі ТОВ "Монсанто Україна". Метою її діяльності є створення цифрових копій документів, передусім цінних і рідкісних книг, для розширення доступу до літератури.

Отже, завдяки новим можливостям ІКТ бібліотека трансформується в інтегровану єдність — ресурсів і продуктів, що сприяє використанню результатів напрацювань із ширшим сервісним охопленням.

Вимоги сьогодення до організації наукової діяльності в Україні спонукають ННСГБ НААН збільшити обсяги послуг, спрямованих на підвищення рівня наукомісткості інформаційних продуктів, підтримання фахової комунікації, моніторинг, аналіз та інтеграцію результатів досліджень у світовий науковий простір [9, с. 34]. Згідно з рішенням Президії Національної академії аграрних наук України від 30 червня 2015 р. "Про організацію запровадження бібліометричних профілів вчених-аграріїв, наукових установ та періодичних видань НААН у системі "Бібліометрика української науки" ННСГБ НААН визнано центром методичного супроводу та координації робіт щодо формування бібліометричних профілів учених-аграріїв. Установа надає комплекс послуг, спрямованих на підвищення ефективності діяльності профільної наукової спільноти та позиціонування аграрної науки в міжнародному науково-освітньому просторі. Фахівці ННСГБ НААН проводять бібліометричні й наукометричні дослідження щодо визначення публікаційної активності вчених системи НААН, ранжування об'єктів наукової діяльності НДУ НААН з урахуванням індексу цитування Хірша в системах Google Scholar і Web of Science [10], а також надають консультації щодо реєстрації науковців у відкритих реєстрах іден-

тифікаторів автора ORCID, наукометричних платформ Google Scholar, Publons, готують інформаційно-аналітичні довідки й аналітичні огляди з окресленої проблематики.

Від травня 2019 р. надано доступ до міжнародних баз наукової інформації (Scopus, Web of Science), а від 2020 р. — до повнотекстових ресурсів ScienceDirect, що допомагає якнайповніше інформувати вітчизняних дослідників про здобутки світової науки. Цей напрям інформаційно-аналітичної діяльності ННСГБ НААН вважаємо перспективним, оскільки він передбачає подальші теоретико-методологічні, науково-практичні напрацювання щодо роботи з науко-, інтелекто- та знаннємістким інформаційним ресурсом і його продукуванням.

Висновки. Наведені результати діяльності ННСГБ НААН переконують, що в сучасних умовах розвитку комунікативного середовища, а також непередбачуваності динаміки пандемії COVID-19 бібліотека скеровує діяльність у напрямі швидкого реагування на виклики сьогодення та розширення інформаційно-аналітичних сервісів у системі обслуговування. Ставиться завдання за допомогою інформаційних технологій перетворювати інформацію на товар, що набуває концептуальності, фактографічності та узагальнює вже готові результати, що їх здобуває користувач. Це вагомі підстави, щоб вважати інформаційно-аналітичний сервіс найперспективнішим вектором діяльності сучасної бібліотеки. Усвідомлюючи, що функціонування бібліотечної установи в сучасних умовах — це постійний пошук невикористаних резервів, перспективи її подальших дій вбачаються у проведенні маркетингових досліджень на ринку аналітичних продуктів і послуг; вивченні трансформаційних змін у технологіях аналітико-синтетичного перероблення документів; розгляді конвергентних залежностей у процесах розвитку та впровадження аналітичної діяльності в систему бібліотечного сервісу. Тому перед кожним фахівцем, причетним до цих процесів, постає нагальне завдання — зберегти бібліотеку, модернізувавши її в життєво важливий ресурсний центр для різних категорій користувачів: науковців, істориків, виробників, студентства тощо — через проведення інноваційної політики, спрямованої на впровадження якісно нових моделей обслуговування з конкурентоспроможними інформаційними продуктами й послугами.

Список використаної літератури

1. Бруй О. Стратегія розвитку як основа управління бібліотекою / Оксана Бруй // Вісник Книжкової палати. — 2018. — № 3. — С. 36—40. — Режим доступу: http://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/24287/1/strat_rozv.pdf (дата звернення: 18.02.2021).
2. Татарчук Л. М. Впровадження інноваційних технологій в обслуговування користувачів Державної наукової сільськогосподарської бібліотеки Української академії аграрних наук України (ДНСГБ НААН) / Л. М. Татарчук // Бібліотечна планета. — 2011. — № 2. — С. 30—32.
3. Білоус В. С. Бібліотечний сервіс на допомогу науковій діяльності вищого навчального закладу : матеріали наукової конференції професорсько-викладацького складу, наукових працівників і здобувачів наукового ступеня за підсумками науково-дослідної роботи за період 2015—2016 рр. 15—18 травня 2017 р. — Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2017. — С. 43—51. — Т. 1. — Режим доступу: <http://jpvv.donnu.edu.ua/article/viewFile/3833/386> (дата звернення: 18.02.2021).
4. Колесникова Т. О. Цифрові сервіси бібліотек ВНЗ із забезпечення розвитку науки / Т. О. Колесникова // Бібліотеки ВНЗ України у процесі імплементації Закону "Про вищу освіту" та інформатизації суспільства : матер. Всеукр. наук.-практ. конф., Івано-Франківськ, 16—19 червня 2015 р. — Івано-Франківськ : НТБ ІФНТУНГ, 2015. — С. 147—160. — Режим доступу: <http://eadnurt.dit.edu.ua/jspui/handle/123456789/3907> (дата звернення: 18.02.2021).
5. Електронні інформаційні ресурси бібліотеки у піднесенні інтелектуального і духовного потенціалу українського суспільства / О. С. Онищенко, Л. А. Дубровіна, В. М. Горювий та ін. ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. — Київ : НБУВ, 2011. — 235 с.
6. Варенко В. М. Інформаційно-аналітична діяльність : навч. посіб. / В. М. Варенко. — Київ : Університет "Україна", 2014. — 417 с.

7. *Каращук О.* Бібліотека в сучасному інформаційному просторі / О. Каращук // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. — 2016. — Вип. 43. — С. 596—610.
8. *Татарчук Л. М.* Web-сайт Национальной научной сельскохозяйственной библиотеки НААН как инструмент позиционирования ее функций в электронной среде / Л. М. Татарчук, О. А. Пашковская // Библиотеки в информационном обществе: сохранение традиций и развитие новых технологий : доклады II Междунар. науч. конф., Минск, 1—2 дек. 2016 г. / ГУ "Белорусская сельскохозяйственная библиотека им. И. С. Лупиновича" НАН Беларуси ; редкол.: В. В. Юрченко [и др.] ; науч. ред. и сост. И. Б. Стрелкова ; рец.: Р. Б. Григянец, Е. Е. Долгополова. — Минск : Ковчег, 2016. — С. 309—319.
9. *Пальчук В. Е.* Бібліотеки в інформаційно-аналітичному забезпеченні органів державної влади : монографія / В. Е. Пальчук, В. М. Горовий. — Київ : НБУВ, 2014. — 280 с. — (Бібліотекознавство в контексті розвитку інформатизації). — Режим доступу: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0003156> (дата звернення: 18.02.2021).
10. *Вергунов В. А.* Наукометричний моніторинг і ранжування суб'єктів наукової діяльності Національної академії аграрних наук України / В. А. Вергунов, Н. Д. Коломієць. — Вінниця : Твори, 2020. — 40 с.

Lyudmila Tatarchuk

Information-analytical services — priority innovative area of activities of the National Scientific Agricultural Library of NAAS

The current state and trends in the development of information and analytical customer service with the use of innovative services as one of the priority areas of the library activities are covered. New possibilities of information and communication technologies are shown, which provide creation of integrated unity — resources, products, services for satisfaction of needs of users through increase in a share of information and analytical products and services. Important information and analytical products, resources, services, such as the electronic scientific agricultural library, databases on current issues, including international electronic resources, are presented. The work of the library as a center for methodological support and coordination of work on the formation of bibliometric profiles of agricultural scientists and provides a range of services aimed at improving the efficiency of the scientific community and positioning agricultural science in the international scientific and educational space. It is found that this area of activities in the institution is promising, as it involves further theoretical and methodological, scientific and practical research on working with science-intensive information resources and determining the scientific publication activities of scientists of the NAAS system. It is proved that thanks to new opportunities of information and communication technologies, services introduced in the National Scientific Agricultural Library there are transformations into an integrated unity — resources and products, which in turn provide new opportunities with a wider service coverage in user service. New web services create the favorable conditions for improving the communicativeness of the library and providing a qualitatively new level of interaction with society

Keywords: *information products; information services; remote users; online services; electronic resource; databases; website; communications*

References

1. Bruj O. (2018). Strategija rozvytku jak osnova upravlinnja bibliotekoju. [Development strategy as a basis for library management]. *Visnyk Knyzhkovoї palaty*, 3, pp. 36—40 [In Ukrainian].
2. *Tatarchuk L. M.* (2011). Vprovadzhennja innovacijnyh tehnologij v obslugovuvannja korystuvachiv Derzhavnoi' naukovoї sil'skogospodars'koi' biblioteki Ukraїn's'koi' akademii' agrarnyh nauk Ukraїny (DNSGB NAAN) [Introduction of innovative technologies in the service of users of the State Scientific Agricultural Library of the Ukrainian Academy of Agrarian Sciences of Ukraine (SSAL NAAS)]. *Bibliotekna planeta*, 2, pp. 30—32 [In Ukrainian].
3. Bilous V. S. (2017). Bibliotekhnij servis na dopomogy naukovij dijtal'nosti vyshhogo navchal'nogo zakladu [Library service to help the scientific activities of higher education]. *Materialy naukovoi' konferencii' profesors'ko-vykladac'kogo skladu, naukovyh pracivnykiv i zdobuvachiv naukovogo stupenja za pidsumkamy naukovo-doslidnoi' roboty za period 2015—2016 rr. 15—18 travnja 2017 r.* Vinnycja: DonNU imeni Vasylja Stusa, T. 1, pp. 43—51. Available at: <http://jpv.s.donnu.edu.ua/article/viewFile/3833/386> [In Ukrainian].
4. Kolesnykova T. O. (2015). Cyfrovi servisy bibliotek VNZ iz zabezpechennja rozvytku nauky [Digital services of university libraries to ensure the development of science]. *Biblioteki VNZ Ukraїny u procesi implementacii' Zakonu "Pro vyshhu osvitu" ta informatyzacii' suspil'stva: mater. Vseukr. nauk.-prakt. konf., Ivano-Frankivs'k, 16—19 chervnja 2015 r.* Ivano-Frankivs'k: NTB IFNTUNG, pp. 147—160.
5. Onyshhenko O. S., Dubrovina L. A., V. M. Gorovyj and others. (2011). *Elektronni informacijni resursy biblioteki u pidnesenni intelektual'nogo i duhovnogo potencialu ukrai'n's'kogo suspil'stva* [Electronic information resources of the library in raising the intellectual and spiritual potential of Ukrainian society]. Kyiv: NBUV [In Ukrainian].
6. Varenko V. M. (2014). *Informacijno-analitychna dijtal'nist'* [Information and analytical activities]. Kyiv: Universytet "Ukraїna" [In Ukrainian].
7. *Karashhuk O.* (2016). Biblioteka v suchasnomu informacijnomu prostori [Library in the modern information space]. *Naukovi praci Nacionalnoyi biblioteki Ukrayini imeni V. I. Vernad'skogo*, 43, pp. 596—610 [In Ukrainian].
8. *Tatarchuk L. M.* and *Pashkovskaja O. A.* (2016). Web-sajt Nacional'noj nauchnoj sel'skohozjajstvennoj biblioteki NAAN kak instrument pozicionirovaniya ee funkcij v jelektronnoj srede [Website of the National Scientific Agricultural Library of NAAS as a tool for positioning its functions in the electronic environment]. *Biblioteki v informacionnom obshestve: sohranenie tradicij i razvitie novyh tehnologij : doklady II Mezhdunar. nauch. konf., Minsk, 1—2 dek. 2016 g.* Minsk: Kovcheg, pp. 309—319 [In Russian].
9. *Pal'chuk V. E.* (2014). *Biblioteki v informacijno-analitichnomu zabezpechenni organiv derzhavnoi' vladi* [Libraries in the information and analytical support of public authorities]: monografija. Kyiv: NBUV. Available at: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0003156> [In Ukrainian].
10. *Vergunov V. A.* and *Kolomiyec' N. D.* (2020). *Naukometrichnij monitoring i ranzhuvannja sub'ektiv naukovoi' dijtal'nosti Nacional'noi akademii' agrarnih nauk Ukrayni* [Scientometric monitoring and ranking of scientific subjects of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine]. Vinnycja: TOV "TVORI" [In Ukrainian].

Надійшла до редакції 17 травня 2021 року

УДК 655.411:070.48Вісник(09)(045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2021.5(298).44-47

Лариса Дояр,

кандидат історичних наук, доцент,
старший науковий співробітник Державного архіву друку
Книжкової палати України,
e-mail: arkhiv@ukrbook.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0789-2462>

З ювілеєм, "Віснику..."

(до 25-річчя науково-практичного журналу "Вісник Книжкової палати")

У статті розглянуто аспекти функціонування Державної наукової установи "Книжкова палата України імені Івана Федорова" у контексті її видавничої діяльності. Проведене дослідження присвячено історії науково-практичного журналу "Вісник Книжкової палати", якому поточного року виповнюється чверть століття. За матеріалами примірників, що зберігаються у фондах Державного архіву друку, авторка розглянула визначальні події в історії часопису, а саме: державну реєстрацію та заснування як щомісячного науково-практичного видання; формулювання цілей і завдань; утворення редакційної колегії та групи технічного персоналу, які забезпечували вихід журналу у світ, його тиражну й цінову політику тощо. У статті проведено ґрунтовний контент-аналіз стартового номера "Вісника Книжкової палати", висвітлено етапи формування редакційної політики та власного обличчя видання на етапі становлення. Авторка дослідила персональні зміни у складі редакційної колегії, прокоментувала процес формування рубрикатора журналу, репрезентувала імена науковців, які започаткували його окремі розділи. У статті зосереджено увагу на присвоєнні журналу статусу фахового видання у галузях технічних, історичних наук і соціальних комунікацій (книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство). Оцінюючи сучасний статус часопису, авторка констатувала, що він продовжує зберігати позиції провідного видання у галузях бібліографії та бібліотекознавства.

Ключові слова: науково-практичний журнал; редакційна колегія; рубрикатор; фахове видання; засіб наукової комунікації

Постановка проблеми. У 2021 р. журналу "Вісник Книжкової палати" виповнюється чверть століття. Для періодичного видання це доволі поважний вік, тож є сенс проаналізувати пройдений шлях і підбити певні підсумки.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Часопис Державної наукової установи "Книжкова палата України імені Івана Федорова" як об'єкт дослідження виринає у кількох аспектах, насамперед у загально-історичному, що дає змогу розглянути віхи історії установи. Безперечними авторитетами з цих питань є М. Сенченко [13; 14] і Н. Сенченко [15], які у своїх монографіях приділили значну увагу питанням розвитку журналу. У вужчому сенсі фахівці вивчали "Вісник" як засіб сучасної наукової комунікації, зокрема Л. Бурківська [1] та С. Костилова [12]. Остання дослідила статті часопису за 2014—2018 рр., довела синтетичний характер видання, проаналізувала розвідки, присвячені історії та нинішньому стану вітчизняної періодики [12, с. 108—124].

Мета статті — узагальнювальний аналіз процесу становлення та розвитку науково-практичного журналу "Вісник Книжкової палати", акцентуація головних етапів його структурного й статусного зростання.

Виклад основного матеріалу дослідження. У травні 1996 р. Книжкова палата України заснувала науково-практичний журнал зі щомісячною періодичністю під назвою "Вісник Книжкової палати" (свідоцтво про реєстрацію № 1994-КВ від 24.05.1996). З нагоди виходу першого номера в липні 1996 р. до читачів і колективу редколегії звернувся тогочасний віцепрем'єр-міністр України І. Курас, який назвав цю подію "особливо знаменною для працівників видавничих

організацій, бібліотечних і бібліографічних установ, усієї читацької громадськості України" [2, обкл.].

Головну мету "Вісника" було лаконічно сформульовано у зверненні академіка І. Кураса, який, зокрема, зазначив, що "журнал сприятиме вирішенню на сучасному науково-технічному рівні проблеми обліку і збереження друкованого слова, примноження інтелектуального потенціалу нашої молоді держави, впевненому її входженню у світовий інформаційний простір" [2, обкл.].

Наклад першого номера становив 300 примірників, ціна — космічні 200 тис. крб [2, с. 32, обкл.], але незабаром, 2 вересня 1996 р., в Україні було введено нову грошову одиницю — гривню, й ситуація змінилася на краще.

До складу першої редколегії "Вісника" увійшло 18 осіб, а саме: М. Сенченко (головний редактор), Н. Петрова (заступник головного редактора), В. Волох (відповідальний секретар), О. Александрова, С. Білокінь, О. Васильєв, Т. Гладкова, Р. Жданова, Р. Карташов, Г. Ковальчук, Н. Кушнарєнко, Л. Мухітдінова, В. Патока, Т. Прокошева, В. Ступак, М. Хойнацький, О. Федотова, Г. Швецова-Водка [2, с. 2]. Слід зазначити, що від початку виходу у світ журнал виготовляли на обладнанні Книжкової палати України.

Розпочинаючи випуск нового періодичного видання, редколегія артикулювала амбітну мету — зберегти документальну пам'ять України для прийдешніх поколінь, а серед проблем, що потребували негайного розв'язання, визначила такі:

1) вивчення історії бібліотечної та видавничої справи України, історії вітчизняної бібліографії;

2) проведення досліджень у галузі книговидавничого й книгорозповсюдження;

3) упровадження у практику роботи бібліотек та інформаційних центрів україномовних класифікаційних систем, розроблення предметних рубрикаторів, а надалі — предметного тезауруса державною мовою;

4) створення національного формату бібліографічних записів у машиночитній формі для бібліотек та інформаційних центрів України;

5) формування Українського бібліографічного репертуару та системи ретроспективних бібліографічних покажчиків національних меншин;

6) розвиток наукознавчих і бібліометричних досліджень на основі бібліографічних баз даних як "інтелектуальної" сировини для визначення відповідних закономірностей і створення інформаційно-прогностичних систем;

7) створення системи реферування й науково-аналітичного перероблення інформації;

8) реформування системи підготовки кадрів для бібліотек та інформаційних центрів, у тому числі й вищої кваліфікації;

9) підготовка й видання підручників із питань бібліографії та бібліотекознавства з поєднанням традиційних і новітніх інформаційних технологій;

10) практична робота зі збереження пам'яток писемності та друку [1, с. 2].

Зміст першого номера "Вісника Книжкової палати" становили рубрики "Матеріали редакції", "Бібліографія", "Бібліотечна справа", "Видавнича справа", "Історичні розвідки", "Інформаційні ресурси", "Нормативно-правове забезпечення", "Видатні діячі" [2, с. 1].

У першому числі щомісячника було надруковано такі бібліографічні раритети, як вступ до книги видатних українських науковців Ю. Ковалевського та Ю. Іванова-Меженка "Практичне керівництво з бібліотекознавства", виданої 1923 р. у Петрограді [2, с. 3—4]; уривок із книги М. Гуменюка "Українські бібліографи XIX — початку XX століття: нариси про життя та діяльність" (Харків, 1969), присвячений бібліографічній діяльності І. Франка [2, с. 31—32]. На шпальтах першого номера також було вміщено публікацію президента Українського регіонального відділення Міжнародної академії інформатизації, академіка МАІ, члена-кореспондента НАН України В. Васильєва [2, с. 26]. Головний редактор "Вісника", директор Книжкової палати України, професор М. Сенченко розмірковував над проблемами та перспективами очолюваної установи [2, с. 5—7]. Заступник директора Книжкової палати України з інформаційно-аналітичної роботи, професор Р. Карташов дослідив питання створення вітчизняних реферативних журналів [2, с. 27—30], а заступник директора з наукової роботи, кандидат технічних наук О. Васильєв проаналізував міжнародну мережу наукової і технічної інформації STN International [2, с. 25]. Тогочасна завідувачка відділу каталогізації Л. Мухітдінова розглянула проблему видання Універсальної десяткової класифікації (УДК) українською мовою [2, с. 8].

Поміж наукових публікацій першого номера часопису слід виокремити працю доцента НТТУ "КІП імені Ігоря Сікорського" М. Хойнацького, який зосередив увагу на ситуації зі стандартизацією в Україні та напрямах удосконалення державних стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи [2, с. 17—19].

До першого числа "Вісника" увійшов і виступ завідувачки науково-бібліографічного відділу Національної парламентської бібліотеки України В. Патоки на II Всеукраїнському конгресі бібліотекарів [2, с. 9—10]. У публікації, зокрема, йшлося про створення українського бібліографічного репертуару [2, с. 11—12].

Родзинкою першого номера стали наведені результати щорічного на той момент конкурсу "Мистецтво книги України", які оголосив начальник Головного управління книговидання та книгорозповсюдження Мінпресінформу України М. Зубань [2, с. 16]. Журі відзначило високу якість художнього та поліграфічного виконання номінантів і визначило переможців заходу: лауреатами конкурсу стали творчі колективи видавництва "Світ" (Львівський державний університет) та "Мистецтво" (Київ). Львів'яни здобули найвищу нагороду конкурсу — диплом імені Г. Нарбути за найкраще художнє оформлення та дизайн "Української рукописної книги" Я. Запaska. Киян нагородили дипломом ім. І. Федорова за поліграфічне виконання альбому "Український авангард 1910—1930 років". Колеги М. Зубаня з Міністерства України у справах преси та інформації, зокрема начальник відділу книгорозповсюдження Ф. Михайленко та консультант установи В. Блехеров, на шпальтах першого числа "Вісника" розмірковували над проблемами книгорозповсюдження в Україні [2, с. 20—21] і законодавчого забезпечення інформаційного процесу [2, с. 30].

Першою історичною розвідкою, уміщеною на сторінках аналізованого науково-практичного часопису, стало ґрунтовне дослідження аспірантки кафедри документознавства Київського державного інституту культури Н. Чухно, присвячене історії Книжкової палати України [2, с. 22—25], а першою оприлюдненою в журналі рецензією — колективна експертиза покажчика С. Зворського "Видання "Просвіт" Галичини: книги та аркушева продукція (1868—1939 рр.)", проведена А. Комською та Л. Ступак [2, с. 12].

Слід зазначити, що в першому номері також було опубліковано статистику друку за 1995—1996 рр. Наводячи загальносвітову аналітику, працівники Книжкової палати України били на сполох, адже наша країна пасла задніх за показниками випуску друкованої продукції: учетверо менше, ніж тогочасні Росія та Франція, увосьмеро — ніж Німеччина, удесятеро — ніж Велика Британія та шістьнадцятеро — ніж Сполучені Штати Америки [2, с. 13]. Інакше кажучи, від початку виходу у світ науково-практичний журнал "Вісник Книжкової палати" набув виразного суспільно-політичного характеру.

Починаючи від третього номера, у часопису започатковано нову рубрику — "Конференції, семінари, виставки". Піонерним стало повідомлення заступника начальника Головного управління Національних програм випуску літератури С. Зінчука, який розповів про проведення свято української книги [3, с. 27—28]. До речі, примірник журналу на той момент коштував адекватні 3 грн [3, обкл.].

Зазначимо, що "Вісник Книжкової палати" відразу позиціонував себе як видання європейського змісту. На його сторінках, наприклад, було надруковано повідомлення про бібліографічний журнал Франції, заснований імператором Наполеоном 14 жовтня 1811 р. [4, обкл.].

У 1997 р. у журналі започатковано три нові рубрики різного спрямування: "Підготовка кадрів", "Життя і діяльність українців за кордоном", "Музеї світу". Першою ластівкою з проблеми навчання фахівців з інформаційно-бібліотечної справи стала публікація В. Терно [5, с. 35]. До першого номера за 1997 р. увійшов меморат "Пам'ять української діаспори" [5, с. 35]. Цікаву рубрику "Музеї світу" відкривала публікація С. Марінової, присвячена проблемі вивчення відвідувачів і роботі з публікою у художніх музеях США [5, с. 35].

Новаціями наступного, 1998, року стали рубрики "До 80-річчя з дня заснування Книжкової палати України", "1000-річчя літописання і книжкової справи в Україні", "За рубежем". Останні мали виразний історичний складник, а це надалі сприяло тому, що журнал набув статусу фахового видання в галузі історичних наук. Окрім того, 1998 р. редакція активно наповнювала рубрики "Рецензії" та "Готується до друку" [6, с. 33—36]. Першою публікацією і, безумовно, перлиною рубрики "За рубежем" є стаття "Англо-мовне видання першого тому М. Грушевського "Історія України-Руси" (А. Дуцник, 1998 р., № 1).

Важливою віхою в історії щомісячника стало рішення президії Вищої атестаційної комісії України (постанова № 1-05/8 від 22.12.2010), згідно з яким "Вісник Книжкової палати" було віднесено до наукових фахових видань у галузі технічних, історичних наук, соціальних комунікацій (книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство). Відповідно до нового статусу змін зазнала редакційна колегія часопису. Кураторами технічних наук стали доктори в цій галузі знань, професори М. Сенченко, Г. Асєєв, В. Васильєв, Р. Карташов, В. Михайленко, І. Рябченко. Розвідки історичної тематики експертували доктори історичних наук, професори В. Льганаєва, Я. Калакура, С. Кулешов, М. Слободяник, В. Солдатенко, В. Шейко. Крім того, до складу тогочасної редколегії входили доктори педагогічних наук, професори Н. Кушнарєнко, О. Олексюк, М. Поплавський, Л. Філіпова, А. Чачко.

Редакція продовжувала наповнювати раніше започатковані рубрики й запроваджувала нові, зокрема "На допомогу видавцю-початківцю", "Сторінка систематизатора", "З архіву Книжкової палати України", "Політика. Культура. Мистецтво" [7, с. 49—52].

Варто наголосити, що з набуттям поважного наукового статусу істотно зріс обсяг і, що важливо, наклад часопису. З урахуванням інфляційних процесів в Україні змінилася й цінова пропозиція журналу: 2010 р. один примірник коштував 20 грн [7, обкл.].

Наступним шаблоном у розвитку "Вісника Книжкової палати" стала його переорієнтація на соціальні комунікації. Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України, Атестаційна колегія МОН віднесла

журнал до наукових фахових видань у галузі соціальних комунікацій (наказ № 515 від 16.05.2016). Трохи раніше, напередодні 2016 р., часопис пройшов процедуру перезаснування. Відповідно до нового свідоцтва про державну реєстрацію КВ № 21783-11683ПР від 31 грудня 2015 р. співзасновниками щомісячника стали Державна наукова установа "Книжкова палата України імені Івана Федорова" та Харківська державна академія культури. На той момент певних змін зазнала й редакційна колегія. У 2015 р. до її складу входили як вітчизняні, так і закордонні науковці, зокрема доктори технічних наук, професори М. Сенченко, Г. Асєєв, В. Васильєв, Р. Карташов, В. Нешитой, П. Киричок; доктори історичних наук, професори В. Льганаєва, Я. Калакура, С. Кулешов, В. Шейко, Г. Матрюхін (Росія), В. Солдатенко; доктори наук із соціальних комунікацій, професори І. Давидова, О. Тріщук, Г. Шемаєва, В. Теремко, В. Маркова та доктор філософії, доцент І. Лопатовська (США) [8, с. 2].

Слід зазначити, що тривалий час заступницею головного редактора "Вісника" була Н. Петрова. Після її трагічної кончини редколегія зазнала персональних змін. Так, у червні 2019 р. заступницями головного редактора стали професор І. Давидова та вчений секретар Книжкової палати України, на поточний момент кандидат наук із соціальних комунікацій О. Васківська [9, с. 1]. У листопаді 2019 р. склад редколегії посилювала заступниця директора Книжкової палати України з наукової роботи Г. Гуцол [10, с. 1].

Важкого для всього світу, ковідного року зміни в редколегії "Вісника" продовжилися. Відтепер директор Книжкової палати України, доктор технічних наук, професор М. Сенченко виконує функції шеф-редактора, а головним редактором видання стала професор І. Давидова. Крім того, до складу редколегії увійшли доктор історичних наук, професор В. Шпак, доктор наук із соціальних комунікацій О. Сербін, доктор наук із соціальних комунікацій, доцент О. Мар'їна, кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент В. Гандзюк, кандидат наук із соціальних комунікацій О. Бруй [11, с. 1]. Однак чергова зміна складу редакційної колегії фактично не позначилася на контенті журнальних випусків. Провідними темами залишаються проблеми вітчизняної бібліографії та розвитку бібліотекознавства, актуальні питання в галузі соціальних комунікацій, як і раніше, журнал ознайомлює читачів із раритетами документальної пам'яті українського народу, прагнучи до розширення кола цільової аудиторії.

Висновки. Науково-практичний журнал "Вісник Книжкової палати" пройшов складний шлях становлення і сьогодні, попри персональні втрати, різноманітні проблеми й труднощі, зберігає позиції провідного видання в галузі соціальних комунікацій.

Список використаних літератури та джерел

1. Бурківська Л. Ю. Науково-практичний журнал у контексті наукової комунікації / Л. Ю. Бурківська // Молодий вчений. — 2017. — № 3 (43). — С. 204—209.
2. Вісник Книжкової палати. — 1996. — № 1—2. — 32 с.
3. Вісник Книжкової палати. — 1996. — № 3. — 28 с.
4. Вісник Книжкової палати. — 1996. — № 4. — 40 с.
5. Вісник Книжкової палати. — 1997. — № 12. — 36 с.
6. Вісник Книжкової палати. — 1998. — № 12. — 36 с.
7. Вісник Книжкової палати. — 2010. — № 12. — 52 с.
8. Вісник Книжкової палати. — 2015. — № 12. — 52 с.

9. Вісник Книжкової палати. — 2019. — № 6. — 52 с.
10. Вісник Книжкової палати. — 2019. — № 11. — 52 с.
11. Вісник Книжкової палати. — 2020. — № 8. — 52 с.
12. Костишева С. О. "Вісник Книжкової палати" як засіб наукової комунікації в царині пресознавства / С. О. Костишева // Сторінки історії : збірник наукових праць. — Київ : КПІ ім. І. Сікорського, 2018. — Вип. 47. — С. 108—124.
13. Сенченко М. І. Книжкова палата України: історія і сьогодення / М. І. Сенченко. — Київ : Книжкова палата України, 1999. — 159 с.
14. Сенченко М. І. Книжкова палата України: 100 років системних та інноваційних трансформацій, 1919—2018 / М. І. Сенченко ; наук. редактування Н. О. Петрової. — Київ : Книжкова палата України, 2019. — 200 с.
15. Сенченко Н. М. Книжкова палата України. Становлення державної бібліографії / Н. М. Сенченко. — Київ : Книжкова палата України, 1999. — 116 с.

Larysa Doiar

Happy anniversary, "Bulletin..."

(to the 25th anniversary of the scientific-practical journal "Bulletin of the Book Chamber")

The presented article raises the problem of functioning of the State Scientific Institution "Book Chamber of Ukraine named after Ivan Fedorov" in the context of its publishing activity. The study is devoted to the history of the scientific and practical journal "Bulletin of the Book Chamber", which this year marks a quarter of a century since its first publication. Based on copies stored in the State Archives of the Printing, the author considered the defining events in the history of the journal, namely: state registration and establishment of the journal as a monthly scientific and practical publication, formulation of its goals and objectives, formation of editorial board and technical staff, which ensured the publication of the magazine, the establishment of circulation and pricing policy of the publication. The article provides a detailed content analysis of the starting issue of the "Bulletin of the Book Chamber", demonstrates its editorial approaches and positions at the stage of formation and definition of its own printed face. The author researched personal changes in the composition of the editorial board, commented on the process of forming the journal's rubricator, and identified the scholars who initiated its separate sections. The article focuses on assigning the journal the status of a professional publication in the fields of technical, historical and social communication sciences. Assessing the current status of the journal, the author stated that the latter continues to maintain the position of a leading publication in the fields of bibliography and library science.

Keywords: scientific-practical journal; editorial board; rubricator; professional publication; means of scientific communication

References

1. Burkiv'ska L. Yu. (2017). Naukovo-praktychnyy zhurnal u konteksti naukovoyi komunikatsiyi. *Molodyy vchenyy*, 3 (43), pp. 204—209.
2. *Visnyk Knyzhkovoyi palaty*. (1996), 1—2.
3. *Visnyk Knyzhkovoyi palaty*. (1996), 3.
4. *Visnyk Knyzhkovoyi palaty*. (1996), 4.
5. *Visnyk Knyzhkovoyi palaty*. (1997), 12.
6. *Visnyk Knyzhkovoyi palaty*. (1998), 12.
7. *Visnyk Knyzhkovoyi palaty*. (2010), 12.
8. *Visnyk Knyzhkovoyi palaty*. (2015), 12.
9. *Visnyk Knyzhkovoyi palaty*. (2019), 6.
10. *Visnyk Knyzhkovoyi palaty*. (2019), 11.
11. *Visnyk Knyzhkovoyi palaty*. (2020), 8.
12. Kostylyeva S. O. (2018). "Visnyk Knyzhkovoyi palaty" yak zasib naukovoyi komunikatsiyi v tsaryni presoznavstva. *Storinky istoriyi: zbirnyk naukovykh prats'*. Kyiv: KPI im. I. Sikors'koho, 47, pp. 108—124.
13. Senchenko M. I. (1999). *Knyzhkova palata Ukrainy: istoriya i s'ohodennya*. Kyiv: Knyzhkova palata Ukrainy.
14. Senchenko M. I. (2019). *Knyzhkova palata Ukrainy: 100 rokiv systemnykh ta innovatsiynykh transformatsiy, 1919—2018*. Kyiv: Knyzhkova palata Ukrainy.
15. Senchenko N. M. (1999). *Knyzhkova palata Ukrainy. Stanovlennya derzhavnoyi bibliografiyi*. Kyiv: Knyzhkova palata Ukrainy.

Надійшла до редакції 4 березня 2021 року

ЗА РУБЕЖЕМ

УДК 004.77-052:316](430)"21"(045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2021.5(298).47-52

Георгій Богданов,
здобувач КНУКіМ,
e-mail: bogdanov.georgiy@mail.ru

Тенденції розвитку типологій користувачів інтернету в Німеччині на початку XXI століття

Стаття має міждисциплінарний характер і перебуває на межі психології, соціології та демографії. Підбито підсумки досліджень користувачів інтернету, що проводилися в Німеччині впродовж останніх 25 років та мали на меті розроблення типології представників так званого інтернет-покоління й вивчення інших соціальних і вікових груп населення, що користуються всесвітньою мережею. У статті наведено низку концепцій типологізації аудиторії згідно з мотивацією використання інтернету, з яких випливає, що значну роль у виробленні споживачем власного ставлення до мережі як джерела інформації чи розваги відіграє психологічний чинник. Автор дійшов висновку, що за умов цифровізації, поширення дистанційного навчання та

наукових онлайн-заходів проблема типологізації користувачів залишається недостатньо вивченою, а отже постає потреба дослідження ролі всесвітньої мережі як джерела забезпечення інфо потреб студентів, викладачів, наукових працівників, осіб, які здобувають професійну освіту, а також займаються самоосвітою та користуються інтернетом під час дозвілля.

У статті проаналізовано результати досліджень рейтингу інтернету як джерела забезпечення інфо потреб у структурі дозвілля мешканців Німеччини, старших за 14 років. За результатами опрацювання численних праць останніх років виявилось, що постійний розвиток інтернету сприяє розширенню таблиць рейтингу форм дозвілля, але водночас бракує досліджень його значення як джерела забезпечення інфо потреб груп мігрантів і біженців у процесі їх інтеграції в нове суспільство.

Ключові слова: інтернет; ЗМІ; типологія; користувач; група; вік; дозвілля; потреба в інформатизації; рейтинг

Постановка проблеми. За умов цифровізації, поширення дистанційного навчання та наукових онлайн-заходів проблема типологізації користувачів залишається недостатньо вивченою, постає потреба дослідження ролі всесвітньої мережі як джерела забезпечення інфо потреб, що виникають у студентів, викладачів, наукових працівників, осіб, які здобувають професійну освіту, а також займаються самоосвітою та користуються інтернетом під час дозвілля. У статті проаналізовано численні концепції типології користувачів інтернету, розроблені в Німеччині впродовж останніх 25—30 років з урахуванням відповідних чинників або їх груп, а також наведено опис об'єктів сучасних профільних соціологічних досліджень інтернет-користувачів.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Питання типології користувачів інтернету вперше порушено майже три десятиліття тому, коли німецький футуролог Г. Опашовський увів у вжиток поняття "Покоління @" [13]. Від 2000-х рр. вивчення рейтингу всесвітньої мережі як окремого ЗМІ та джерела забезпечення інфо потреб користувачів відбувається з урахуванням особистісних, психологічних і соціальних груп чинників. У сфері соціальних комунікацій і суміжних галузях проблематику розвитку всесвітньої мережі досліджують фахівці з питань історичного розвитку ЗМІ, історії та генезису окремих підсистем суспільства, а також соціологи, які вивчають аспекти освіти міграції, вільного часу, вікової структури населення тощо.

Мета статті — проаналізувати сучасні концепції класифікації користувачів інтернету, починаючи від 1990-х рр., а також науково-методичне підґрунтя сучасних соціологічних досліджень; визначити роль всесвітньої мережі в житті окремих груп населення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Об'єктами сучасних профільних соціологічних досліджень у галузі вивчення користувачів інтернету є:

1. Інфо потреби різного змісту й ступеню складності, що виникають у представників численних груп користувачів інтернету, та рівень їх забезпечення.

2. Чинники, що впливають на процеси соціалізації різних груп населення (мігрантів, студентів, молоді, осіб зрілого й похилого віку тощо), вироблення в них особистого ставлення до інтернету, а також тривалість його використання представниками різних груп за визначених умов.

3. Роль інтернету в процесах інтеграції особи в життя соціуму, зародженні соціальних відносин за умов "космополітизації стилю життя" (В.-Д. Буков) та поступовому зникненні традиційних моделей комунікації, а також значення для ринку паперових ЗМІ під час медіатизації — процесу перетворення реального об'єкта на штучний та його подальшого впливу на суспільну свідомість, культуру, мистецтво, економіку, політику та науку (Дж. Б. Томпсон, 1995).

Провісником формування типології користувачів інтернету умовно вважають теорію "ідеального типу"

німецького соціолога М. Вебера. Спрощеним варіантом переліку "ідеальних типів" користувачів інтернету є праця сучасного соціолога з питань ЗМІ А. Циманна, який вирізняє такі типи [15, с. 115]:

- досвідчений працівник, професійна діяльність якого пов'язана з використанням комп'ютера;
- "добре поінформований громадянин" (А. Шютц);
- член родини, який постійно користується мережею;
- особа, яка має власний профіль у мережі;
- особа, яка має власний профіль у мережі, але не прагне до спілкування та налагодження зв'язків;
- громадський діяч, який користується мережею впродовж визначеного часу;
- особа, яка прагне розваг.

У першій половині 2010-х рр. проведено дослідження з метою розроблення типології користувачів інтернету та вивчення його ролі у процесі забезпечення інфо потреб аудиторії в галузі соціальної праці, за результатами якого виокремлено чотири групи мотивів до використання мережі та форми їх практичного втілення [1, с. 117]¹ (табл. 1).

Таблиця 1

Групи мотивів до використання інтернету та форми їх практичного втілення

Мотиви використання мережі	Практичне втілення
Когнітивні	Забезпечення інформаційних потреб, поглиблення знань, обмін досвідом, участь у різноманітних заходах тощо
Афективні	Забезпечення психологічних потреб (розвага, задоволення, абстрагування від проблем щоденного життя)
Соціальні	Змістовне проведення часу, зокрема дозвілля, соціальна взаємодія (контакти, знайомства, листування тощо)
Формування самоідентичності	Випробування, самоствердження та порівняння з іншими особами

Саме афективні мотиви покладено в основу першого дослідження ролі інтернету в житті людства, котре провів соціолог і футуролог Г. Опашовський наприкінці 1990-х рр. для створення типології користувачів з урахуванням їхнього ставлення до мережі, демографічних, вікових і соціальних чинників. Відповідно, вирізняємо чотири основні типи молодих користувачів інтернету, а саме [13, с. 20]:

1. "Маргінали", які завжди користуються інтернетом наодинці.

2. Особи, які намагаються здобути великий обсяг інформації та водночас прагнуть до комунікації.

¹ На прикладі мережі "Фейсбук".

3. "Поліфункціональні користувачі", які послуговуються всіма можливостями / функціями інтернету.

4. Особи, для яких головною метою використання інтернету є пошук конкретної інформації.

За результатами онлайн-дослідження "Інтернет між хайпом, розчаруванням та проривом", проведеного в середині 2000-х рр. за підтримки некорпоративної організації державних мовленнєвих установ Німеччини, виокремлено вже шість груп користувачів [8, с. 12—13]:

1. Молоді гіперактивні особи, які інтенсивно користуються майже всіма сегментами інтернету (середній вік — 27 років).

2. Молоді особи, які не мають конкретних потреб і переглядають новинний, спортивний та культурний контент, а також поради для споживачів (середній вік — 28 років). Вони прагнуть до створення власного віртуального світу й пошуку інформації, що сприяла б змістовному проведенню дозвілля (щодня інтернет відвідують 53% цього сегмента, час від часу — 22%).

3. Так звані споживачі (середній вік — 39 років), які насамперед намагаються здобути відомості про певні товари, можливості купівлі та обміну.

4. Так звані досвідчені користувачі, які шукають конкретну інформацію для подальшого застосування в науці та професійному житті чи заради інформування (середній вік — 41 рік). За С. Рюром, вони майже не користуються можливостями комунікацій та електронної торгівлі, а джерелом забезпечення інфопотреб слугують цифрові варіанти друкованих газет (дайджести).

5. Особи, які майже не цікавляться онлайн-ресурсами з питань науки, досліджень, культури, політики та щоденного життя, а користуються мережею лише для роботи з електронною поштою та ознайомлення з пропозиціями операторів зв'язку (середній вік — 41 рік).

6. "Маргінали", які вважають інтернет розмитим середовищем та звертаються лише до певних послуг, як-от: електронна пошта, проведення фінансових операцій і пошук інформації для забезпечення специфічних потреб (середній вік — 43 роки; це здебільшого фахівці, рівень і профіль освіти яких не має попиту на ринку праці).

У 2007 р. проведено дослідження користувачів мережі для вивчення рейтингу окремих соціальних індикаторів та інтернет-послуг серед чоловіків і жінок, що мало сприяти забезпеченню приватних інформаційних потреб [7, с. 369]² (табл. 2).

Таблиця 2

Результати дослідження користувачів інтернету

Варіант відповіді	Загалом	Чоловіки	Жінки
	%		
Комунікація як така	90	90	89
Використання e-mail	86	87	85
Телефонія	17	20	14
Чат, відвідування форумів	41	44	38
Пошук інформації, послуги інтернет-сервісів	96	97	95
Загальна інформація щодо товарів і послуг	84	86	81
Послуги у сфері подорожей і туризму	58	57	59
Інтернет-радіо та ТБ	20	26	14
Завантаження ігор, музики	31	36	24
Завантаження програмного забезпечення	39	52	25
Читання, завантаження інтернет-газет, журналів	27	32	21
Пошук роботи, розсилання резюме	21	20	23
Інформація з питань медицини та охорони здоров'я	53	45	61
Інформація щодо використання інтернет-послуг	43	47	38
Фінансові та банківські операції, реалізація товарів, послуг	52	57	47
Послуги інтернет-банків	45	48	41
Продаж товарів, послуг	27	31	22
Зв'язок з органами влади / громадськими установами	54	56	52
Пошук інформації на інтернет-сторінках установ	50	52	48
Завантаження формулярів для заповнення	33	35	30
Відправлення заповнених формулярів	22	24	19
Освіта та подальше навчання	50	48	52
Пошук інформації щодо можливостей відвідування курсів та здобуття освіти, у т. ч. подальшої	31	28	34
Участь в інтернет-курсах / заняттях	3	4	3
Використання сайтів з освітньою метою (загалом)	39	39	39

Окремим напрямом процесів типологізації користувачів інтернету є їхня соціотехнографічна сегментація з урахуванням мети використання окремих ресурсів та особливостей психологічної взаємодії з представниками інших груп чи спільнот [16]. Ще 2010 р. американські теоретики так званої вибухової вебхвилі, що стимулювала розвиток процесів отримання послуг і товарів

через безпосередню людську комунікацію, С. Лі та Й. Бернофф виокремили сім соціотехнографічних груп користувачів всесвітньої мережі [9; 12, с. 252] (табл. 3).

Представники кожної соціотехнографічної групи можуть стати об'єктом комплексних соціологічних досліджень, а предметом — вік, стать, рівень освіти, статус (сімейний, професійний, соціальний), належність особи

² Дані за три місяці.

до певних когорт і поколінь. Такі критерії було враховано, зокрема, в порівняльному дослідженні щодо ролі телебачення та інтернету, проведеному на початку 2010-х рр. [14, с. 70—71]³ (табл. 4).

Таблиця 3

Соціотехнографічні групи користувачів інтернету

Група користувачів	Характерні аспекти діяльності
Творці	Наявність власних інтернет-сторінок, публікація матеріалів у соціальних ЗМІ (щонайменше раз на місяць)
Особи, схильні до дискусій	Регулярна актуалізація статусу, публікації у соцмережі "Твіттер"
Критики	Коментарі, оцінювання чи рецензування інформації, що створили та розмістили інші користувачі
Колекціонери	Збирання інтернет-сторінок із конкретною інформацією, створених представниками груп "творців" і "критиків"
Учасники	Участь в обговореннях, що відбуваються в соціальних мережах, створення власного інтернет-профілю
Глядачі / спостерігачі	Використання лише тих ресурсів, що були створені іншими
Інертні	Мають доступ до інтернету, але соцмережами не користуються ⁴

Таблиця 4

Результати соціологічного дослідження груп користувачів інтернету

Група	Вік	% загальної кількості населення	Роль інтернету в житті представників групи
"Молоді дикуни"	14—29	11,5	Інтернет — засіб комунікації
Особи, що прагнуть бути в курсі подій, мають визначену мету	14—29	6,5	Цілеспрямоване використання всіх послуг Web 2.0
"Скромні"	30—49	11,5	Послуги інтернет-торгівлі та обміну
Особи, які шукають інформацію з питань професійної діяльності	30—49	8,4	Інтернет слугує головним джерелом інформації
Активні користувачі, які дотримуються традиційних сімейних цінностей	30—49	15	Послуги інтернет-торгівлі
Сучасні особи, що мають власну систему культурних цінностей	до 69	6,0	Вибіркове використання інтернет-послуг
Сімейні	40—70+	15,2	Цілеспрямоване використання всіх послуг Web 2.0
Особи, що мають різнобічні інтереси	60—70+	9,6	Інтернет відіграє другорядну роль у житті
Консерватори, схильні до збереження традиційних схем культурних цінностей	60—70+	8,1	Інтернет відіграє незначну роль у житті
Особи, що відійшли від активного життя	70+	8,2	Інтернетом майже не користуються

Грунтовніше дослідження із застосуванням зазначених методів вивчення поколінь і когорт провела спілка "Молодь. Інформація. ЗМІ", профільними напрямками діяльності якої є вивчення процесів освіти та масової соціалізації, ролі ЗМІ, зокрема цифрових, у житті людини. Від 1998 р. фахівці Дослідницької спілки з питань

комунікацій та ЗМІ земель Баден-Вюртемберг і Рейнланд-Пфальц вивчають рейтинг численних видів і типів ЗМІ поміж представників різних поколінь. У 2019 р. було надруковано результати дослідження щодо популярності інтернету серед мешканців Німеччини за 2002—2017 рр. [6, с. 21]⁵ (табл. 5).

Таблиця 5

Показники популярності інтернету серед різних категорій мешканців Німеччини (2002—2017)

Категорія	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Загалом	44,1	53,5	55,3	57,9	59,5	62,7	65,8	67,1	69,4	73,3	75,9	77,2	79,1	79,5	83,8	89,8
Чоловіки	53,0	62,6	64,2	67,5	67,3	68,9	72,4	74,5	75,5	78,3	81,5	83,5	83,7	83,4	87,8	90,6
Жінки	36,0	45,2	47,3	49,1	52,4	56,9	59,6	63,5	63,5	68,5	70,5	71,1	74,6	75,8	80,0	89,0
Вік:																
14—19 років	76,9	92,1	94,7	95,7	97,3	95,8	97,2	97,5	100	100	100	100	100	100	100	100
20—29 років	80,3	81,9	82,8	85,3	87,3	94,3	94,8	95,2	98,4	98,2	98,6	97,5	99,4	97,7	98,4	100
30—39 років	65,6	73,1	75,9	79,9	80,6	91,9	87,9	89,4	89,9	94,4	97,6	95,5	97,4	94,2	97,4	98,8
40—49 років	47,8	67,4	69,9	71,0	72,0	73,8	77,3	80,2	81,9	90,7	89,4	88,9	93,9	91,9	97,1	98,4
50—59 років	35,4	48,8	52,7	56,5	60,0	64,2	65,7	67,4	68,9	69,1	76,8	82,7	82,1	83,2	89,3	93,0
Старше 60 років	7,8	13,3	14,5	18,4	20,3	25,1	26,4	27,1	28,2	34,5	39,2	42,9	45,4	50,4	56,6	74,2
Соціальний стан:																
Здобувають освіту	81,1	91,6	94,5	97,4	98,6	97,6	96,7	98,0	100	100	100	100	100	100	100	99,8
Працюють за фахом	59,3	69,6	73,4	77,1	74,0	78,6	81,8	82,3	82,4	87,0	90,7	89,6	92,8	92,2	95,2	96,2
Не працюють	14,8	21,3	22,9	26,3	28,3	32,0	33,6	34,7	36,4	45,0	44,7	50,2	51,3	56,9	60,9	76,2

³ Вибірка.⁴ Не враховано осіб, які взагалі не мають доступу до інтернету.⁵ Середні дані у відсотках.

Окремим напрямом соціології, об'єктом вивчення якого є роль інтернету в житті людини, стає так звана соціологія дозвілля, що набула розвитку лише в середині ХХ ст., коли автор теорії "комунікаційного вчинку" Ю. Габермас протиставив дозвілля та працю з одночасним урахуванням компенсаційної функції дозвілля. Як окрему опцію інтернет уперше внесли до переліку найпоширеніших форм проведення дозвілля мешканці Німеччини віком старше за 14 років наприкінці 1990-х рр. Одним із джерел інформації щодо рейтингу мережі є щорічник "Книга та книжкова торгівля в числах", що виходить друком від 1952 р. У 2018—2019 рр. таблицю форм дозвілля доповнили графами "використання інтернету" та "користування соціальними мережами". Як форма проведення дозвілля інтернет мав такі показники рейтингу популярності впродовж останніх десятиліть [2, с. 33; 3, с. 33; 4, с. 33]⁶ (табл. 6).

Таблиця 6

Показники рейтингу популярності інтернету (частоти користування) (1998—2019)

Рік	Варіант відповіді (%)			
	Часто	Час від часу	Рідко	Ніколи
1998		6,6		93,4
1999		8,9		91,1
2000	?	6,9	?	87,6
2001	5,7	10	9,4	74,9
2002	6,4	12	8,2	73,4
2003	7,9	15,9	6,5	69,7
2004	9,5	19,3	6,6	64,6
2005	11,2	21,9	6,8	60,1
2006	14,3	23,4	11,1	51,2
2007	17,6	24,2	14,1	44,0
2008	19,3	26,3	11,6	42,8
2009	21,7	28,2	9,5	40,6
2010	26,5	29,0	8,4	36,0
2011	28,2	29,6	8,3	33,9
2012	29,2	31,4	8,3	31,2
2013	39,5	24,5	8,4	27,6
2014	40,5	24,9	8,1	26,5
2015	40,3	24,7	8,1	26,9
2016	54,2	17,8	4,7	23,3
2017	55,1	19,0	5,8	20,0
2018	58,0	19,6	5,7	16,7
2019	70,4	11,2	4,7	13,7

Окремі статистичні дані за 2018 р. до варіанта "користування соціальними мережами" [3, с. 33] наведено в табл. 7.

Список використаної літератури

1. Alfert N. Facebook in der Sozialen Arbeit: Aktuelle Herausforderungen und Unterstützungsbedarfe für eine professionelle Nutzung: Inaugural-Diss. / N. Alfert ; Westfäl. Wilhelm-Universität Münster; In-t f. Erziehungswissenschaft. — Wiesbaden : Springer, 2015. — 394 S.: Zeichn., Tab. — (Soziale Arbeit als Wohlfahrtsproduktion; Bd. 7).
2. Buch und Buchhandel in Zahlen 2020: Zahlen, Fakten und Analysen zur wirtschaftlichen Entwicklung / Hrsg. v. Börseverein d. Dt. Buchhandels e.V.; Abt. Marktforschung; Red. v. J. Lippmann, N. Bechler; Text v. S. Cronau. — Frankfurt-am-Main, 2020. — 156 S.

⁶ Знак питання означає відсутність точних даних, риска — відсутність критерію виміру за результатами окремих років, об'єднані клітини — відсутність точного розподілу даних за варіантами відповідей.

Таблиця 7

Показники користування соціальними мережами (2018)

Показник	Варіант відповіді (%)			
	Часто	Час від часу	Рідко	Ніколи
Користування соцмережами	43,6	14,2	5,8	36,4

Слід також зазначити, що 2019 р. було змінено структуру можливих варіантів відповідей (%) [2, с. 33; 3, с. 33] (табл. 8).

Таблиця 8

Показники користування інтернетом і соцмережами (2019)

Показник	Варіант відповіді (%)				
	Часто	Багато разів на місяць	Час від часу	Рідко	Ніколи
Користування інтернетом	43,6	—	14,2	5,8	36,4
Користування соцмережами	49,5	10,4	1,8	4,7	33,6

Висновки. За умов цифровізації та поширення інтернету як джерела забезпечення інфопотреб у ХХІ ст. метою історичних, бібліотечних і соціологічних досліджень стають розроблення типології його користувачів за численними критеріями, вивчення ролі все-світньої мережі у процесах зародження, розвитку, поглиблення та забезпечення інфопотреб різного змісту та ступеню складності у представників численних груп споживачів, зокрема студентів, осіб, які здобувають професійну освіту, викладачів, службовців, котрі провадять наукову діяльність, а також у мігрантів і біженців різних категорій. Позитивним результатом використання інтернету вважаємо читання електронних версій друкованих видань, котрих бракує в бібліотеках (з урахуванням норм авторського права. — Г. Б.). Водночас дослідження 2010-х рр. довели, що негативний вплив мережі полягає у зростанні обсягів соціальної надлишковості, позбавленні представників "інтернет-покоління" можливості набути відповідного досвіду фізичної та духовної безпосередності, оскільки їхні запити й процес пошуку інформації є поверховими та формальними [10; 12]. Іншим негативним результатом розвитку інтернету може стати "дигітальний розкол" (А. Грунвальд) населення внаслідок формування груп осіб, рівень компетенції яких у сфері "нових ЗМІ" набагато вищий, аніж у попередніх поколінь.

3. *Buch und Buchhandel in Zahlen: Zahlen, Fakten und Analysen zur wirtschaftlichen Entwicklung* / Hrsg. v. Börseverein d. Dt. Buchhandels e.V.; Abt. Marktforschung; Red. v. J. Lippmann, N. Bechler; Text v. S. Cronau. — Frankfurt-am-Main, 2019. — 156 S.
4. *Buch und Buchhandel in Zahlen: Zahlen, Fakten und Analysen zur wirtschaftlichen Entwicklung* / Hrsg. v. Börseverein d. Dt. Buchhandels e.V.; Abt. Marktforschung; Red. v. J. Lippmann, N. Bechler; Text v. S. Cronau. — Frankfurt-am-Main, 2018. — 156 S.
5. *Bonfadelli H. Medienwirkungsforschung* / H. Bonfadelli, W. Wirth // Einführung in die Publizistikwissenschaft / Hrsg. v. H. Bonfadelli u.a. — Bern : Haupt, 2005. — S. 561-602.
6. *Bühler P. u.a. Internet: Technik, Nutzung, Social Media* / P. Bühler, P. Schlaich, D. Sinner. — Berlin : Springer, 2019. — 100 S.
7. *Czajka S. u.a. Freizeit und gesellschaftliche Partizipation* // Datenreport 2008: Ein Sozialbericht für die Bundesrepublik Deutschland / Stat. Bundesamt; GESIS-ZUMA (Mannheim); Zentr. für Sozialindikatorenforschung; WZB; Zentr. Datenmanagement; Vorw. v. Th. Krüger. — Bonn : Bundeszent. für polit. Bildung, 2008. — S. 363—382.
8. *Internet zwischen Hype, Ernüchterung und Aufbruch: 10 Jahre ARD / ZDF-Onlinestudie* / Hrsg. v. ARD / ZDF-Medienkommunikation; Red. v. B. von Eimeren, B. Frees, M. Fisch u.a.; Red. Mitarb. v. Dr. N. Ruchlak; Gestalt. v. O. Turecek. — Baden-Baden, 2007. — 28 S.
9. *Li Ch. Facebook, YouTube, Xing&Co — Gewinnen mit Social Technologies* / Ch. Li; J. Bernoff ; Aus d. Amerikan. v. I. Proß-Gill. — München : Hanser, 2010. — 294, [VIII] S.
10. *Liessmann K. P. "Bildung ist ein Lebensprojekt": im Gespräch mit K. P. Liessmann* / Hrsg. v. M. Kolosz. — Innsbruck; Wien; Bozen : Studienverl., 2011. — 37 S.
11. *Marr M. Mediennutzungsforschung* / M. Marr // Einführung in die Publizistik / Hrsg. v. H. Bonfadelli u.a. — 2., vollst. überarb. Aufl. — Bern : Haupt, 2005. — (UTB; Bd. 2170). — S. 497—526.
12. *Michelis D. Organisieren ohne Organisationen (Clay Shirky)* / D. Michelis // Social Media Handbuch: Theorien, Methoden, Modelle und Praxis Aufsatzsammlung / Hrsg. u. Vorw. v. D. Michelis, Th. Schildhauer. — 3., aktualis. und erweiter. Aufl. — Baden-Baden : Nomos, 2015. — S. 118—132.
13. *Opaschowski H. W. Generation@: Die Medienrevolution entläßt ihre Kinder: Leben im Informationszeitalter* / H. W. Opaschowski. — Hamburg : Tabacco, 1999. — 221 S.
14. *Renner K. N. Fernsehen* / K. N. Renner. — Stuttgart : Kröner, 2012. — 132 S.
15. *Ziemann A. Soziologie der Medien* / A. Ziemann. — 2., überarb. u. erweiter. Aufl. — Bielefeld: transcript, 2012. — 153 S.
16. *CRMonline* : официальный вебсайт. — Режим доступа: <http://crmonline.ru/crm/dictionary/>. — Загл. с экрана.

George Bogdanov

The tendencies of development of the typologies of users of the Internet in Germany in the early 21th century

An article has interdisciplinary character and is at the interface of the psychology, sociology and demography written and sums partly up of researches into users of the internet that were in Germany over the last 25 years held with the purpose of working a typology of representatives of the so-called "internet-generation" and of studying of the other social and age groups of users of the Internet. In the article is given numerous classifications of the users of the Internet in accordance with their motives of using of the network, from which it follows that the psychological factor plays a important part in the time of the development of own concern to Internet as a source of information or amusement by private persons. An author comes to a conclusion that a problem of profiling of the users is under the conditions of digitalization, spreading of the distance learning and scientific measures in Internet remains insufficiently researched, it is necessary to learn a role of the Internet as a source of gratification of the information needs that got at the students, persons, which receive a vocational training, teachers, scientists and persons that are in self-education engaged and employment Internet into their leisure.

An article sums up a study of rating of the Internet as a source of gratification of the information needs in the structure of the leisure by population of Germany older as 14 years some too. As a result of study of the year-books over the last 25 years is it established that the continuous development of the Internet leads the extended tables of the leisure an the rating of his forms, but the researches into the rating of the Internet as a source of gratification of the information needs, which arise by the representatives of numerous groups of migrants and refugees during their integration into new society are at the same time in fact lacking.

Keywords: *Internet; media; typology; user; group; age; leisure; information need; rating*

Надійшла до редакції 15 січня 2021 року

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 21783-11683ПР від 31.12.2015.

Формат 60x84^{1/8}. Ум. друк. арк. 6,05. Тираж 177 пр. Зам. 33.

Журнал надруковано на обладнанні Книжкової палати України

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1954 від 24.09.2004.

До уваги читачів: електронний варіант журналу "Вісник Книжкової палати" ISSN 2076-9555 (онлайн-версія) розміщено на сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в розділі "Наукова періодика України":

http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/VKP/index.html
